

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

ÁLDÁSY ANTAL

MÁSODELNÖK

ÉS

HOLUB JÓZSEF

JEGYZŐ.

HARMINCZÖTÖDIK KÖTET.

1917-İK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXVII.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

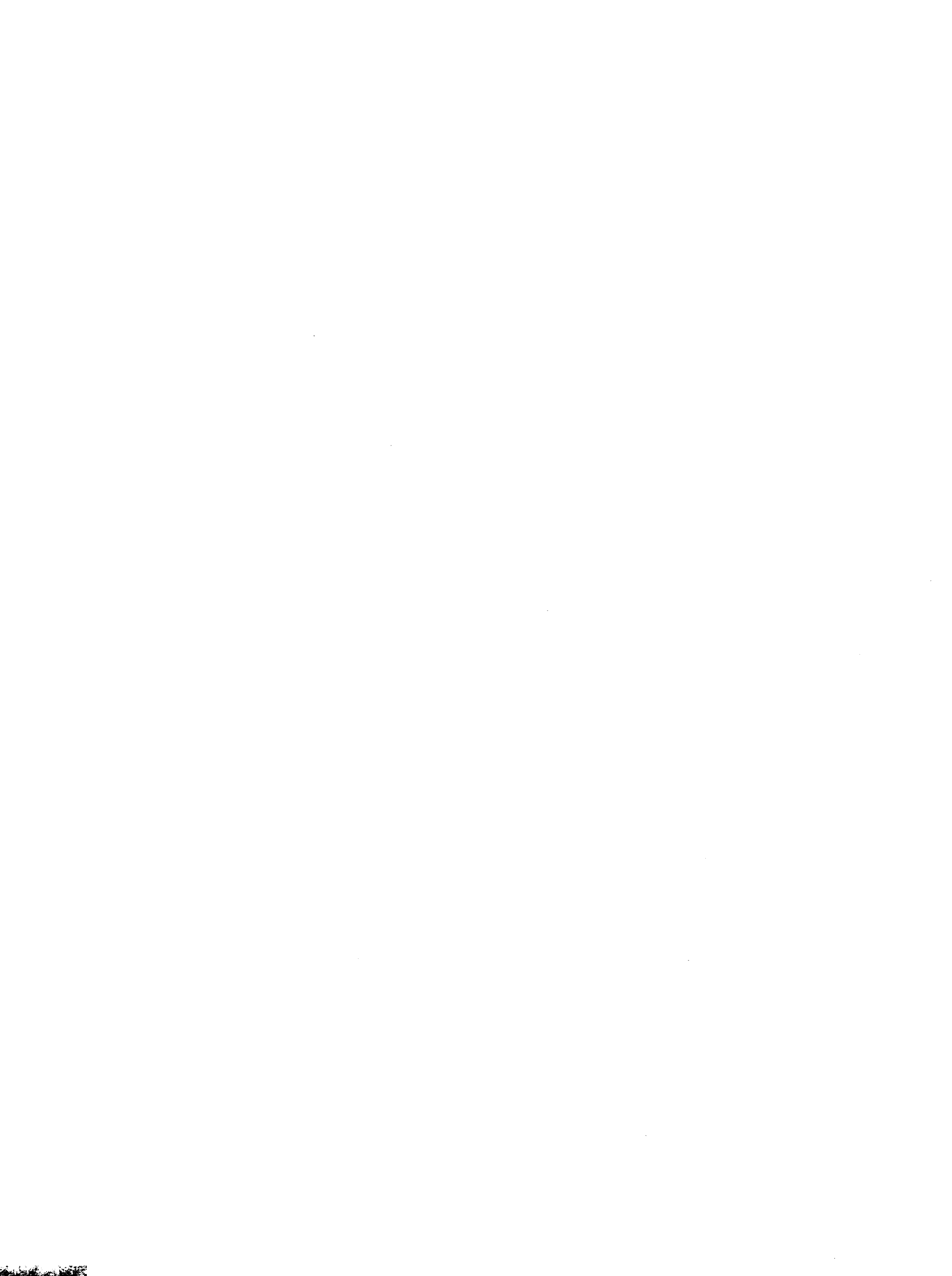
	Lap
<i>Az új magyar és a közös intézmények használatára rendelt új címerek.</i> (A «Budapesti Közlöny» 1915. évi október hó 12-iki és november hó 6-iki, valamint 1916. évi márczius hó 10-iki számában megjelent legfelső kéziratok, ministeri rendeletek és törvény szövege <i>(8 szövegközti képpel)</i>)	1

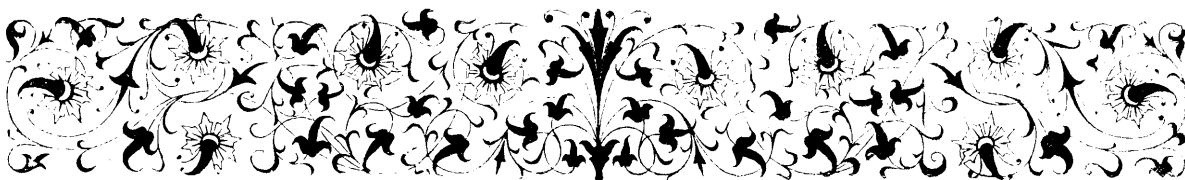
*

DÜRY FERENCZ	Magyarország címerének kialakulása <i>(23 szövegközti képpel)</i>	17
HOLUB JÓZSEF	Fiume címere <i>(3 szövegközti képpel)</i>	48
—	Bosznia címere <i>(6 szövegközti képpel)</i>	54
ILLÉS JÓZSEF	A közös intézményeink használatára rendelt címerek jogi jelentősége	14
KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF	Erdély címere <i>(16 szövegközti képpel)</i>	33
SUFFLAY MILÁN	A Társországok címerei <i>(2 szövegközti képpel)</i>	50

II. Kisebb rovatok.

<i>Szakirodalom.</i>	Dr. CSÁNKI DEZSŐ: Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. <i>Ism. H. Ź.</i>	58
	ILLÉS JÓZSEF: A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve. <i>Ism. H. Ź.</i>	59
	Az új osztrák, magyar és közös címerek. <i>Ströhl H. G.</i> eredetije után készült hét színnyomatu tábla öt címerleirással és egy magyarázó vázlattal. <i>Ism. Keöpeczi Sebestyén József</i>	62
	R. KISS ISTVÁN: A magyar állam címerei	62
	Dr. KMETY KÁROLY: Nemzeti szimbolumaink térfoglalása	63
	Dr. MAGONY JÓZSEF: A magyar címer és a magyar zászló	63
	TÚRI BÉLA: A címer- és zászlókérdés a közös intézményeknél	63
	Osztrák irók a közös ügyek címerének rendezéséről. <i>Ism. Csekey István</i>	64

AZ ÚJ MAGYAR ÉS A KÖZÖS INTÉZMÉNYEK HASZNÁLATÁRA RENDELT ÚJ CZÍMEREK.

A «Budapesti Közlöny» 1915. évi október hó 12. napján megjelent 236. száma a következő legfelső kéziratokat hozta:

Ő császári és apostoli királyi Felsége a következő legfelső kéziratokat méltóztatott a legkegyelmesebben kiadni:

Kedves Báró Burián!

Attól a szándéktól vezetettve, hogy az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára a közjogi viszonyoknak megfelelő címerről gondoskodjam, az Ausztriának és Magyarországnak Házam címere által egybekötött címereiből álló közös címert a mellékelt leíráshoz és rajzhoz képest megállapítom és Önt az új címernek a közös kormányhatóságoknál és a külügyi szolgálatban való alkalmazása iránt szükséges további intézkedések megtételére utasítom.

Kelt Bécsben, 1915. évi október hó 11-én.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

Báró Burián István s. k.

Kedves Gróf Tisza!

Házam és a külügyek miniszteréhez a másolatban idezárt kéziratot intéztem.

Kelt Bécsben, 1915. évi október hó 11-én.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

Gróf Tisza István s. k.

A közös címér leírása.

A közös címernek ezidőszerint két kategóriája állapított meg: a «közép» (I.) és a «kis» (II.) címér, míg a «nagy» címér megállapítása későbbi időpontra marad.

Ebből a czélből az elválaszthatatlanul monarchiaként egyesült két államnak: Ausztriának és Magyarországnak külön-külön zárt egészet alkotó, egymás mellé állított címereit (B. és C.) a legfelsőbb uralkodóháznak a két állam címérpajzsai fölé emelkedő s az aranygyapjas-

rend nyaklánczával körülvevett címere (A.) és a pragmática sanctioból, illetőleg az 1722/3. évi II. magyar törvényczikk 7. §-ából átvett: «INDIVISIBILITER AC INSEPARABILITER» jelmondat köti össze, fölvétetvén mindkét állami címérbe a középczímerben addig, míg Bosznia és Hercegovinának a monarchiában elfoglalt államjogi helyzete rendezést nyer, e tartományok címere is.

I. A közép címér.

Ez a címér a monarchia két államában megállapított, saját koronájukkal fődött közép címerekből és ez állami címereknek egy-egy pajzstartójából olyképen alakul, hogy alattuk aranyos díszítmény van, a melyen átfonódik a jelmondatos szalag s a címerek között helyet foglal a három legmagasabb érdemrend is.

A. A legfelsőbb uralkodóház címere a két államnak: Ausztriának és Magyarországnak címérpajzsaira, föléjük emelkedve, akként helyezkedik, hogy azt a két államcímér történelmi koronái: az osztrák császári korona és a magyar szent korona magasságban felülmulják.

Ennek a címernek pajzsa kétszer hasított; középső vörös mezejében ezüst pólya («Ausztriai Ház»); jobbról aranyban kékkoronás, kékkel fegyverzett, kiöltött kék nyelvű vörös oroszlán (Habsburg) és balról aranyban három, haránt-helyzetű, csonkitott ezüst sassal megrakott vörös harántpólya (Lotharingia).

A pajzson az osztrák császári hercegeket s főhercegeket és magyar királyi hercegeket megillető hétabroncsos királyi korona nyugszik; a pajzsot az aranygyapjas-rend nyakláncza veszi körül.

B. Az osztrák tartományoknak jobbról álló címérében négy, egymásra helyezett pajzs látható: az alappajzs (d), a nagypajzs (c), a középpajzs (b) és a szív-pajzs (a).

a) A szív-pajzsot az «Ausztriai Ház» címere alkotja: vörösben ezüst pólya.

b) A középpajzs vágott, fent egyszer, lent kétszer hasított és egyesíti magában a régi örökös tartományok címereit:

1. (Fent, jobbról.) Alsó-Ausztria főhercegség: Kékben öt (2, 2, 1) arany sas.

2. (Fent, balról.) Felső-Ausztria főhercegség: Hasított mező; elül feketében arany sas, hátul ezüsttel és vörössel háromszor hasítva.

3. (Lent, jobbról.) Stíria hercegség: Zöldben vörösszarvu és vörössel fegyverzett ezüst párducz, a mely torkából tüzet lehel.

4. (Lent, balról.) Karinthia hercegség: Hasított mező; elül aranyban három egymás fölött lépő fekete oroszlán, hátul vörösben ezüst pólya.

5. (Lent, közepén.) Krajna hercegség: Ezüstben császári koronás, vörössel fegyverzett kék sas, amelynek melle és szárnyai holdsarló-alaku, arannyal és vörössel két sorban hétszer-hétszer sakkolt pánttal vannak megrakva.

c) A nagypajzs kétszer hasított és háromszor vágott; a harmadik és a negyedik sor középső osztályai között a vágóvonal egy osztály félmagasságával lejjebb van helyezve; a harmadik sor középső osztálya ismét hasított és a legalsó sor ugyanazon osztályába ék tolul:

1. (Legfelső sor, közepén) Cseh királyság: Vörösben arany koronás, arannyal fegyverzett, kétfarkú ezüst oroszlán.

2. (Legfelső sor, jobbról.) Galiczia és Lodomeria királyság: Kékben vörös pólyán lépő fekete holló, alatta három (2, 1) arany korona.

3. (Legfelső sor, balról.) Dalmát királyság: Kékben három (2, 1) aranykoronás, szembenéző, arany oroszlánfej.

4. (Második sor, jobbról.) Felső- és Alsó-Szilézia hercegség: Aranyban aranykoronás és arannyal fegyverzett fekete sas, a melynek melle és szárnyai lóherelevélben végződő, közepén kis kereszttel megtűzött, felfelé hajló ezüst pánttal vannak megrakva.

5. (Második sor, balról.) Salzburg hercegség: Hasított mező; elül aranyban fekete oroszlán, hátul vörösben ezüst pólya.

6. (Harmadik sor, jobbról.) Morva őrgrófság: Kékben aranykoronás, arannyal fegyverzett, vörössel és arannyal sakkolt sas.

7. (Harmadik sor, balról.) Tirol hercegesített grófság: Ezüstben aranykoronás és arannyal fegyverzett vörös sas, a melynek szárnyai egy-egy, lóherelevélben végződő arany pánttal vannak megrakva.

8. (Harmadik sor, közepén, jobbról.) Vorarlberg tartomány: Ezüstben háromhasítékú vörös templomi zászló.

9. (Harmadik sor, közepén, balról.) Isztria őrgrófság: Kékben vörössel fegyverzett, lépő arany kecskebak.

10. (Legalsó sor, jobbról.) Bukovina hercegség: Kékkel és vörössel hasított mezőben három (1, 2) hatágu arany csillag között szembenéző, természetes színű bölényfej.

11. (Legalsó sor, balról.) Bosznia és Hercegovina: Aranyban a bal szélén ezüst felhők-ből kinyuló, könyökben hajlott vörösruhás kar; pusztá kezében arany markolatú, kivont görbe szablya.

12. (Legalsó sor, közepén.) Görz és Grádika hercegesített grófság: Hasított pajzs; elül harántvágott, fent kékben aranykoronás arany oroszlán, lent ezüsttel és vörössel ötször balharántvágott (Görz); hátul arannyal és késsel vágott mezőben ezüst horgonykereszt (Grádika).

13. (Betolt ék.) Trieszt közvetlen birodalmi város: Vágott mező; fent aranyban mindkét fején aranykoronás és arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas; lent vörösben ezüst pólya fölött a mező aljából kinövő, lilimosvégű arany lándzsacsúcs (u. n. szent Szergiusz lándzsája).

d) Az alappajzsban az osztrák császári méltóság jelképeként: Aranyban mindkét fején királyi koronás, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas, a mely jobb karmában kardot és kormány-pálcát, bal karmában pedig birodalmi almát tart.

Az alappajzs az osztrák császári korona nyugszik; a pajzsot jobbról álló, arannyal fegyverzett, feketével és arannyal vágott griff tartja.

C. A magyar szent korona országainak balról álló egyesített címere nagypajzsot (b) tüntet fel reáhelyezett középpajzszal (a).

a) A hasított középpajzs az állam kis címere: Jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező; balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt.

b) A nagypajzs négyelt; behajló szélű, betolt, hasított ékkel:

1. (Fent, jobbról.) Dalmát királyság: Kékben három (2, 1) aranykoronás, szembenéző, arany oroszlánfej.

2. (Fent, balról.) Horvát királyság: Öt sorban ezüsttel és vörössel ötször-ötször sakkolt mező.

3. (Lent, jobbról.) Szlavon királyság: Kék mezőben két ezüst, hullámos keskenypólya közt vörösben természetes színű, futó nyest, a felső keskenypólya fölött lebegő, sugárzó, arannyal keretezett, hatágu, vörös csillag.

4. (Lent, balról.) Erdély: Vörös keskenypólyával osztott mező; fent kékben arannyal fegyverzett, kinövő fekete sas, a melyet a felső jobbsarokban sugaras arany nap, a felső balsarokban fogyó ezüst holdsarló kísér; lent aranyban hét (4, 3) háromormú vörös bástya (vár) egy-egy zárt kapuval, két-két oromsorral — a felső három, az alsó négy ormu — és az oromsorok között két-két ablakkal.

5. (Ék, jobbról.) Bosznia és Hercegovina:

A közös intézmények használatára rendelt közép czimer.

Aranyban a balszáron ezüst felhőkből kinyúló, könyökben hajlott vörösruhás kar, pusztá kezében arany markolatu, kivont görbe szablya.

6. (Ék, balról.) Fiume: Vörösből sziklán álló, balra néző, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas, a mely bal karmát fekvő barna urnán tartja, ebből víz ömlik bőségesen a szikla alja felé; a kétfejű sas fölött kék béléssű, lengő kék szalagos lebegő császári korona.

A pajzson a magyar szent korona nyugszik és a pajzsot balról lebegő, fehérruhás angyal tartja.

A legfelső uralkodóház címérpajzsát körülvevő aranygyapjas rend alatt a két állami címér között a három legmagasabb érdemrend nagykeresztjei foglalnak olyképen helyet, hogy a katonai Mária Terézia-rend a maga vörösféher-vörös szalagján legfelül van és ehhez csatlakozva következnek egy sorban egymás alatt — nyaklánczaikon — a magyar királyi Szent István-rend és az osztrák császári Lipót-rend.

Az egész csoportosítás alatt levő díszítményen az «INDIVISIBILITER AC INSEPARABILITER» jelmondatot fekete lapidáris betűkben viselő, aranyszélű, ezüst mondatszalg fonódik át.

II. A kis címér.

Ez a címér a legfelsőbb uralkodóház címéréből (A.) és a két államnak: Ausztriának és Magyarországnak jelmondatos szalaggal összekötött kis címéréiből (B. és C.) alakul ugyanabban a csoportosításban, mint a középcímér, de a pajzsstartók és az érdemrendek hiányzanak.

A. A legfelsőbb uralkodóház címere ugyanolyan, mint a középcímérben (lásd fent I. A. alatt).

B. Ausztria kis címere arany pajzs, a melyben mindkét fejen királyi koronás, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas látható, a mely jobb karmában kardot és kormánypálcát, bal karmában pedig birodalmi almát tart (a császári méltóság jelképe). A sas mellén vörös szív-pajzsban ezüst pólya («Ausztriai Ház»). A pajzson az osztrák császári korona nyugszik.

C. Magyarország kis címere hasított pajzs; jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettős-kereszt. A pajzson a magyar szent korona nyugszik.

Közvetlenül a pajzsok alatt van az «INDIVISIBILITER AC INSEPARABILITER» jelmondatot fekete lapidáris betűkben viselő, aranyszélű, ezüst mondatszalg.

Kedves Gróf Tisza!

Előterjesztésére a magyar szent korona országai egyesített címérének mellékelt új leírását és címerrajzait jóváhagyom.

Elrendelem egyszersmind, hogy az 1874. évi február hó 9. napján kelt Kéziratommal jóváhagyott magyar állampecséten is a pajzsstartó angyalokkal a magyar szent korona országainak ekképen megállapított új címere használtassék, még pedig úgy, mint eddig, a középpajzson Házam genealogiai címérpajzsával, mint szív-pajzsral és az egészet körülvevő ezzel a körirattal: «Első Ferencz József, Isten Kegyelmeiből Ausztriai császár, Csehország Királya s a t. és Magyarország Apostoli Királya.»

Kelt Bécsben, 1915. évi október hó 10-én.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

Gróf Tisza István s. k.

A magyar szent korona országai egyesített címérének leírása.

Nagypajzs reáhelyezett középpajzsral.

A hasított középpajzson Magyarország kisebb címere: Jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező; balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettős-kereszt.

A nagypajzs négyelt; behajló szélű, alul betolt, hasított ékkel:

1. (Felső jobb negyed.) Dalmátország: Kékben három (2, 1) aranykoronás, szembenéző, arany oroslánfej.

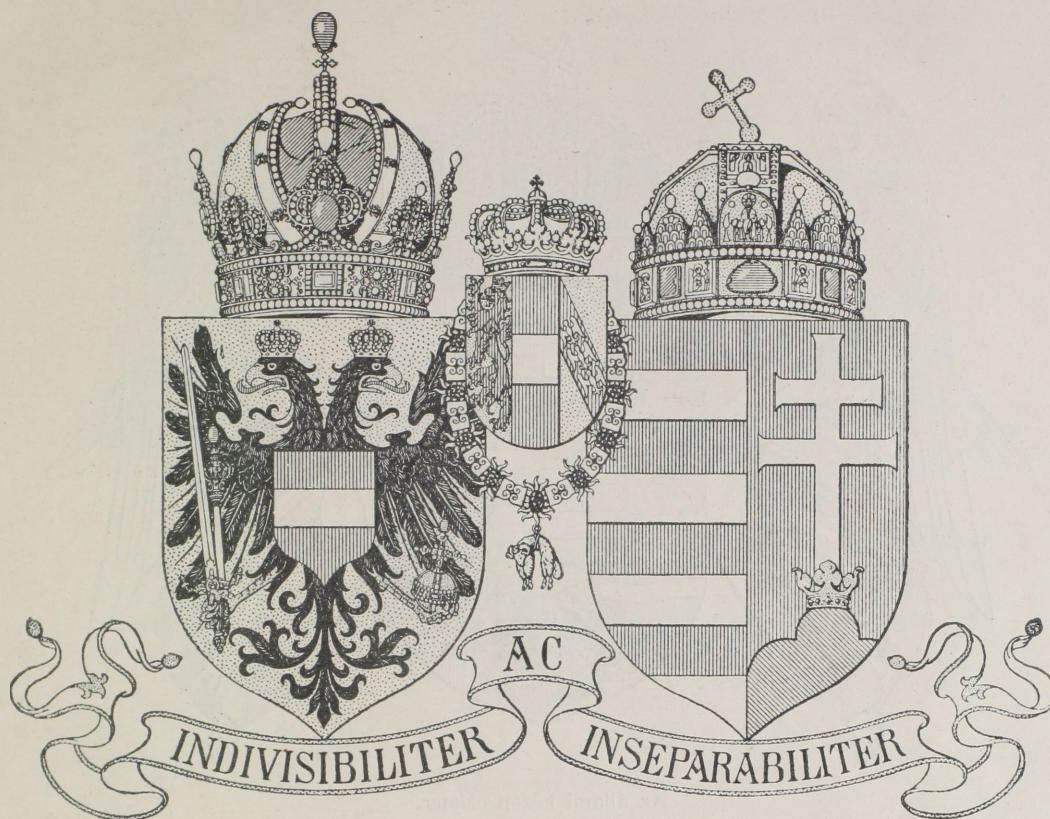
2. (Felső bal negyed.) Horvátország: Öt sorban ezüsttel és vörössel ötször-ötször sakkolt mező.

3. (Alsó jobb negyed.) Szlavonország: Kék mezőben két ezüst, hullámos keskenypólya közt keskenypólya fölött lebegő, sugárzó, arannyal keretezett, hatágu, vörös csillag.

4. (Alsó bal negyed.) Erdély: Vörös keskenypólyával osztott mező; fent kékben arannyal fegyverzett, kinövő fekete sas, a melyet a felső jobb sarokban sugaras arany nap, a felső bal sarokban fogyó ezüst holdsarló kísér; lent aranyban hét (4, 3) vörös bástya (vár) egy-egy zárt kapuval, két-két oromsorral — a felső három, az alsó négy ormu — és az ormsorok között két-két ablakkal.

5. (Ék, jobb mező.) Bosznia és Hercegovina: Aranyban a bal száron ezüst felhőkből kinyúló, könyökben hajlott, vörös ruhás kar, pusztá kezében arany markolatu, kivont görbe szablya.

6. (Ék, bal mező.) Fiume: Vörösből sziklán álló, balra néző, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas, a mely bal karmát fekvő barna urnán tartja, ebből víz ömlik bőségesen a szikla

A közös intézmények használatára rendelt kis címer első alakja.

alja felé; a kétfejű sas fölött kék bélésű, lengő kék szalagos, lebegő császári korona.

A nagypajzsra a magyar szent korona nyugszik.

A nagypajzsot vagy: jobbról és balról egy-egy lebegő fehér ruhás angyal tartja, vagy pedig: jobbról cserfa-, balról olajág övezi.

Hadi- és Hajóhadparancs.

Akarom, hogy Hadseregem zászlaja és Hadi-tengerészetem lobogója közjogilag megfelelő jelképe legyen annak a kapcsolatnak, a mely a pragmática sanctio alapján az osztrák-magyar monarchia két állama között fennáll.

Jóváhagytam tehát, hogy a hadsereg zászlaja és vezérszászlaja egyik oldalán Ausztriának és Magyarországnak egymás mellé helyezett cimereit viselje. Ezeket egymással Házam címere köti össze és az: «Indivisibiliter ac Inseparabiliter» jelgés szalag övezi. A másik oldal közepére Névjelvényem, sarkaiba váltakozva a császári korona és a magyar szent korona állítassék.

A zászló és vezérszászló színe fehér; szélein váltakozva fekete-sárga és vörös-fehér-zöld hárszögű lángivek veszik körül.

A színek alkalmazása tekintetében változatlan tengerészeti lobogón az «Ausztriai Ház» címere és pajsa mellett az ősi magyar vörös-fehér címer ábrázoltassék.

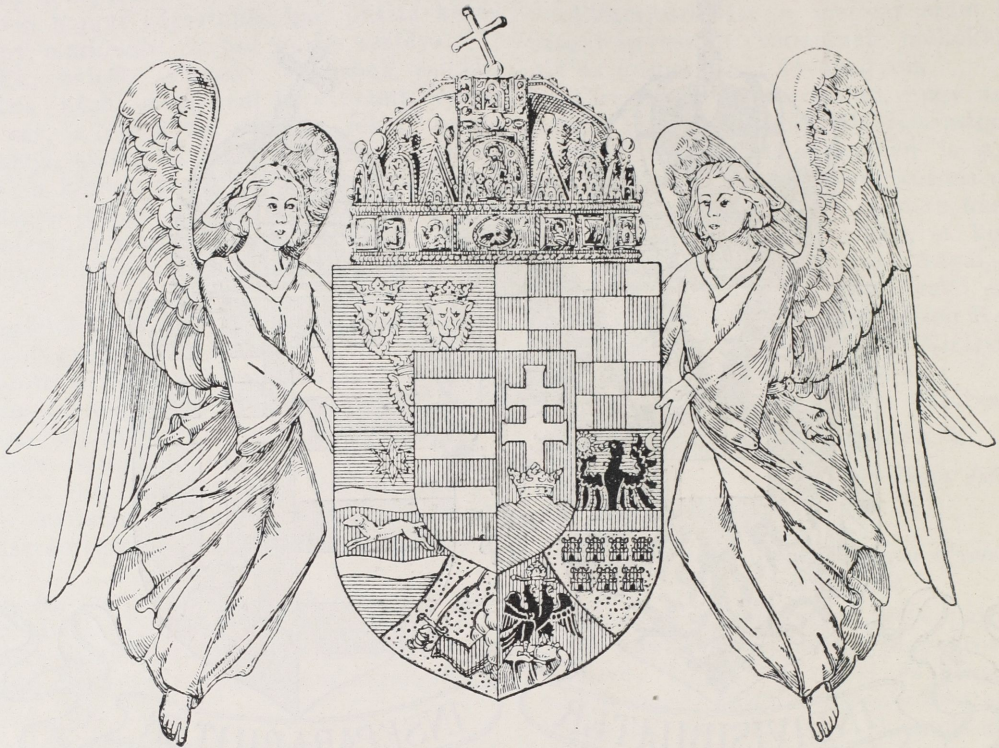
Legyenek ezek a rendelkezések a legtávolabbi időkig élő tanujelei a monarchia összes népei áldozatkészen, örömet együttműködő erejének, a mely olyan nemesen nyilatkozik meg Hadseregemnek és Hajórajomnak a jelen háboruban véghezvitt győzelmes hőstetteiben.

A zászlóhoz és tengerészeti lobogóhoz szólnon mindenkor a harczfiak megújuló hűség-e-küje: hogy egyesült erővel fogják védelmezni és sziklaszilárdan megoltalmazni Ausztria-Magyarországnak Házzammal való kapcsolatát.

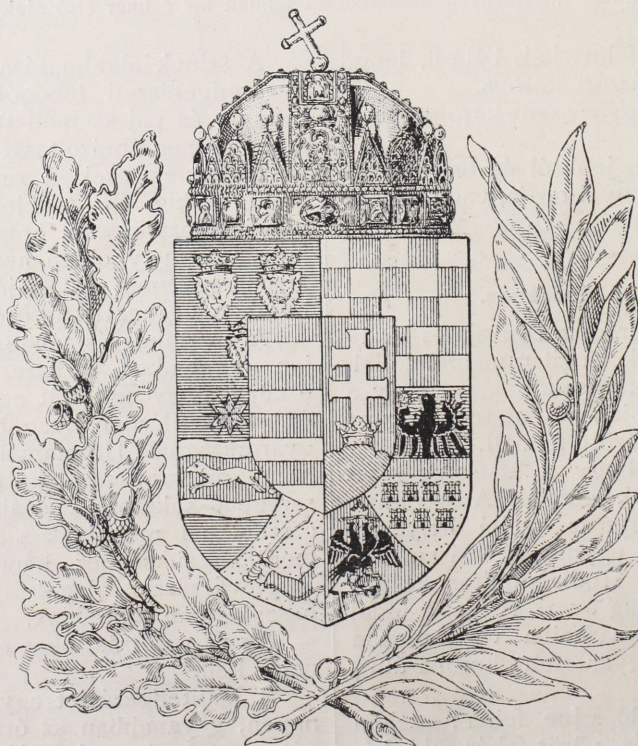
A mostani zászlók, a melyek tanui Hadseregem sokszorta bevált katonai erényeinek, ezredeiknél maradnak s az újakkal csak a felmerülő szükséghez képest fognak pótolatni. Meglevő zászlószalagok ajánlásuknak megfelelő használatban maradnak.

Az új vezérszászlókat elkészítésük után használni kell.

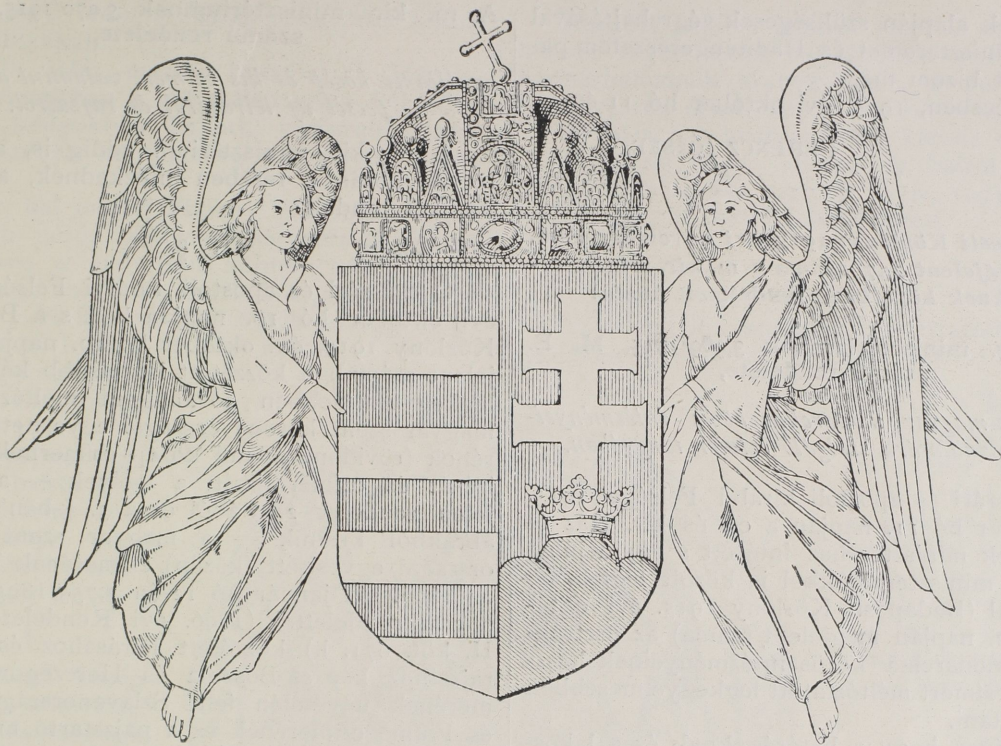
A haditengerészet egy még meghatározandó napon, ugyanabban az órában felvonja a lobogót, a mely átveszi Hajórajom minden dicsőséges hagyományát.

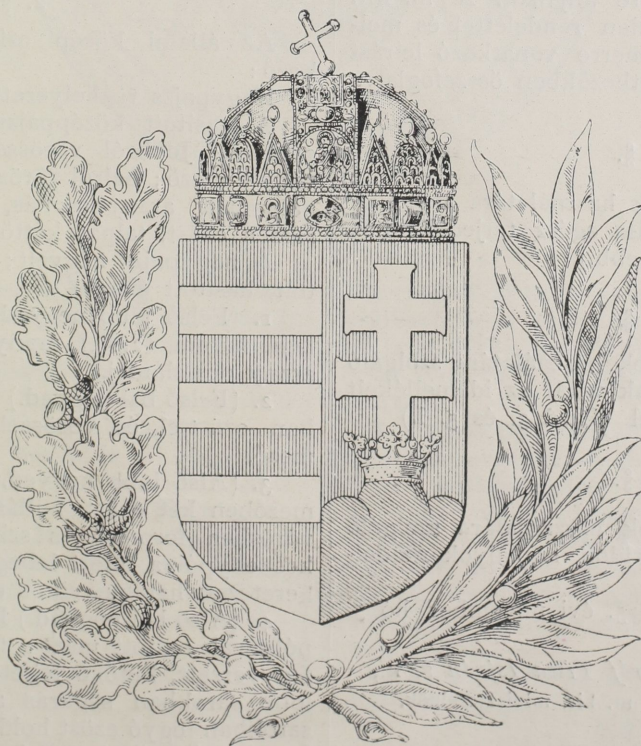
Az állami közép címér.

Az állami közép címér.

Az állami kis címer.

Az állami kis címer.

Az ezek alapján szükségesek végrehajtásával Hadügyminiszteremet és Haditengerészetem parancsnokát bízom meg.

Kelt Bécsben, 1915. évi október hó 11-én.

FÉRENCZ JÓZSEF, s. k.

A «Budapesti Közlöny» 1915. évi november hó 6. napján megjelent 257. száma a m. kir. miniszterelnöknek következő rendeleteit hozta:

A m. kir. minisztériumnak 3,969/1915. M. E. számú rendelete,

az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára szolgáló címér tárgyában.

Ő császári és apostoli királyi Felsége 1915. évi október hó 11. napján a cs. és kir. Ház és a külügyek miniszteréhez intézett s egyidejűleg a m. kir. miniszterelnökkel is közölt legfelsőbb kéziratával (Budapesti Közlöny 1915. évi október hó 12. napján megjelent száma) az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára címert méltóztatott legkegyelmesebben megállapítani.

Szükséges, hogy a hatóságoknak és a lakoságnak az idézett legfelsőbb kézirat kíséretében már közölt címérleíráson felül a címerrajzok is rendelkezésükre álljanak. A m. kir. minisztérium tehát a jelen rendelettel és mellékleteivel a közös címérre vonatkozó leírást és címerrajzokat a következőkben összefoglalva teszi közzé:

1. §.

A közös intézmények használatára megállapított közös címér leírása egész terjedelmében a következő: (Lásd fentebb.)

2. §.

A közös intézmények használatára szolgáló címér két kategóriájának rajzát az idemellékelt I. és II. ábra tünteti fel. (Lásd 3. és 5. l.)

3. §.

A közös intézmények használatára szolgáló címér alkalmazásáról külön szabályok rendelkeznek.

Kelt Budapesten, 1915. évi november hó 5. napján.

Gróf Tisza István s. k.,
m. kir. miniszterelnök.

A m. kir. minisztériumnak 3,970/1915. M. E. számú rendelete,

az állami közép és kis címér, valamint az állampécsett új leírásáról és rajzairól.

A m. kir. minisztérium addig is, a míg a törvényhozás e részben intézkednék, a következőket rendeli:

1. §.

Ő császári és apostoli királyi Felsége 1915. évi október hó 10. napján kelt s a Budapesti Közlöny 1915. évi október hó 12. napján megjelent számában közzétett legfelsőbb kéziratával legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott a magyar szent korona országai egyesített címérének (röviden: állami közép címérnek) új leírását és címerrajzait, a melyek — a mint a jelen rendelet 2. §-ából és a 3. §-ban említett ábrákból kitűnik — a magyar szent korona országai egyesített (közép) címérének legutóbb az 1896. évi január hó 12-én 3,755 1895. M. E. számú rendelettel (1896. évi Rendeleték Tára II. köt. 671. l.) közzétett leírásához és címerrajzaihoz kép st Bosznia és Hercegovina címérének felvételén felül Szlavonország, Erdély és Fiume címérének és a pajzstartó angyaloknak ábrázolásánál többrendbeli lényeges helyesbítést tartalmaznak.

2. §.

Az állami közép címér leírása a következő:

Nagypajzs reáhelyezett középpajzsral.

A hasított középpajzson Magyarország kis címere: Jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező; balról vörös mezőben zöld hármshalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt.

A nagypajzs négyelt; behajló szélü, alul betolt, hasított ékkel:

1. (Felső jobb negyed.) Dalmátország: Kékben három (2, 1) aranykoronás, szembenéző, arany oroszlánfej.

2. (Felső bal negyed.) Horvátország: Öt sorban ezüsttel és vörössel ötször-ötször sakkolt mező.

3. (Alsó jobb negyed.) Szlavonország: Kék mezőben két ezüst, hullámos keskenypólya közt vörösben természetes színü, futó nyest, a felső keskenypólya fölött lebegő, sugárzó, arannyal keretezett hatágu, vörös csillag.

4. (Alsó bal negyed.) Erdély: Vörös keskenypólyával osztott mező; fent kékben arannyal fegyverzett, kinövő fekete sas, a melyet a felső jobb sarokban sugaras arany nap, a felső bal sarokban fogyó ezüst holdsarló kísér; lent aranyban hét (4, 3) vörös bástya (vár) egy-egy zárt kapuval, két-két oromsorral — a felső három,

az alsó négy ormu — és az oromsorok között két-két ablakkal.

5. (Ék, jobb mező.) Bosznia és Hercegovina: Aranyban a bal szélén ezüst felhőkől kinyuló, könyökben hajlott, vörösruhás kar, puszta kezében aranymarkolatu, kivont görbe szablya.

6. (Ék, bal mező.) Fiume: Vörösben sziklán álló, balra néző, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas, a mely bal karmát fekvő barna urnán tartja, ebből viz ömlik bőségesen a szikla alja felé; a kétfejű sas fölött kék bálésű, lengő kék szalagos, lebegő császári korona.

A nagypajzson a magyar szent korona nyugszik.

A nagypajzsot vagy jobbról és balról egy-egy lebegő, feherruhás angyal tartja, vagy pedig: jobbról cserfa-, balról olajág övezi.

3. §.

Az állami közép címér új címerrajzait az idemellékelt 1. és 2. ábra tünteti fel. (Lásd 6. 1.)

4. §.

A végből, hogy az állami kis címér — a melyet az 1883: XVIII. t.-cz. «az ország külön címere», a fentemlített

3,755/1895. M. E. számú rendelet pedig «Magyarország külön

(kis) címere» kifejezéssel jelöl meg — ezentul szintén ugyanolyan címérpajzsral, koronával, pajzstartókkal és lombdiszszel ábrázoltassék, mint a minők a magyar szent korona országai ujonnan megállapított egyesített címérének megfelelő részeiben is előfordulnak: a m. kir. minisztérium az állami kis címérre nézve is új leírást és címérrajzokat tesz közzé, a melyek — a mint a jelen rendelet 5. §-ából és a 6. §-ban említett ábrákból kitünik — Magyarország külön (kis) címérének legutóbb az ismételten idézett 3,755/1895. M. E. számú rendelettel közzétett leírását és címérrajzait lényegesen nem módosítják ugyan, de ezeknél szabatosabb megjelöléseket és rajzbeli részleteket tartalmaznak.

5. §.

Az állami kis címér új leírása a következő:

Hasított pajzson jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt.

A pajzson a magyar szent korona nyugszik.

A pajzsot vagy: jobbról és balról egy-egy lebegő, feherruhás angyal tartja, vagy pedig: jobbról cserfa-, balról olajág övezi.

6. §.

Az állami kis címér új címerrajzait az idemellékelt 3. és 4. ábra tünteti fel. (Lásd 7. 1.)

7. §.

Az állami közép és kis címér ábrázolásánál ezentul — a 8—10. §-okban foglalt kivételekkel — kizárólag a 2. és az 5. §-ban foglalt új leírások és a 3. és a 6. §-ban említett címerrajzok (1—4. ábra) irányadók.

8. §.

A magyar állampecsét — az 1. §. első bekezdésében említett legfelsőbb királyi kézirat szerint — a magyar szent korona országainak pajzstartó angyalokkal ábrázolt, egyesített új címérét (2. §.) tünteti fel, még pedig úgy, mint eddig, a középpajzson a legfelsőbb uralkodóház

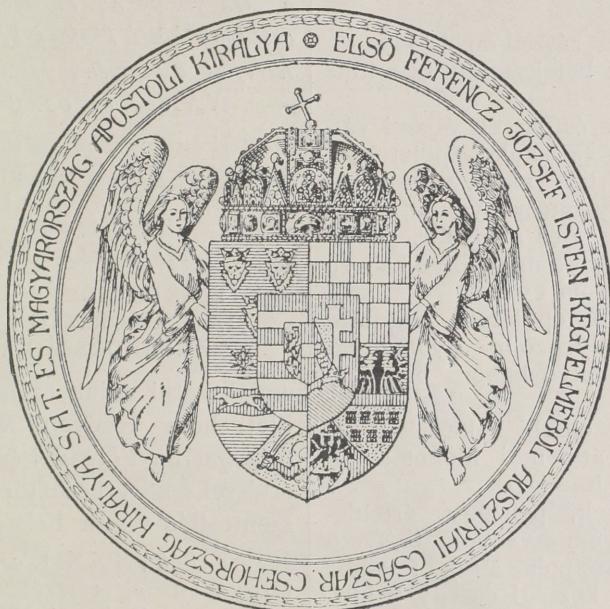
címérpajzsával mint szív-pajzsral és az egészet körülvéve ezzel a körirattal: «Első Ferencz József Isten Kegyelmeiből Ausztriai Császár, Csehország Királya s a t. és Magyarország Apostoli Királya».

A legfelsőbb uralkodóháznak az előbbi bekezdésben említett címérpajzsa a következő: Kétszer hasított pajzs; középső vörös mezejében ezüst pólya («Ausztriai Ház»); jobbról aranyban kékkoronás, késsel fegyverzett, kiöltött kék nyelvű vörös oroslán (Habsburg) és balról aranyban három, haránthelyzetű, csonkított ezüst sassal megrakott vörös harántpólya (Lotharingia).

Az állampecsét rajzát az idemellékelt 5. ábra tünteti fel. (L. 9. 1.)

9. §.

A jelen rendelet kihirdetése előtt keletkezett oly tárgyakra nézve, a melyek történelmi

. A magyar állampecsét.

vagy közművelődési jelentőségűek, avagy mű-
értéket képviselnek, a 7. §. szabálya nem irány-
adó.

A jelen rendelet rendelkezései nem érintik
tengeri kereskedelmi hajókra nézve ez idő sze-
rint megállapított lobogót (1908: XII. törvény-
cikkbe iktatott kereskedelmi és forgalmi szer-
ződés VII. cikkének 2. bekezdése).

A fegyveres erő és a csendőrség körében a
címerhasználatról külön szabályok rendelkeznek.

10. §.

Átmenőleg az állami közép és kis címer
eddig használatban volt ábrázolása helyet fog-
lalhat:

1. a 9. §. alá nem eső zászlókon és lobogó-
kon a most folyó háboru befejezésétől számított
két évig,

2. állami (államvasuti és egyéb állami vál-
lalti), továbbá hatósági és iskolai épületeken,
czimtablákon, felszerelési tárgyakon, pecsétnyo-
mókon, bélyegzőkön, nyomtatványokon, stb.,
ugyszintén a m. kir. posta és a m. kir. posta-
takarékpénztár értékczikkein a most folyó háboru
befejezésétől számított három évig,

3. jogosult magánfelek épületein, czimtab-
láin, pecsétnyomóin, bélyegzőin, nyomtatvá-
nyain, áruin stb. a most folyó háboru befejezé-
sétől számított öt évig.

Indokolt esetekben az előbbi bekezdés 1., 2.
és 3. pontjában említett átmeneti időket a mi-
niszterelnök meghosszabbíthatja.

Pénzérmekek, bankjegyek, pénzügyi értékje-
gyek és értékjegyes nyomtatványok (bélyeg-
jegyek, bélyegjegyes őrlapok stb.), továbbá
állami, törvényhatósági, községi és egyéb köz-
testületi értékpapírok, póstatakarékpénztári és
egyéb pénzügyi takarékbetét könyvek, vala-
mint a közforgalomban szereplő magán érték-
papírok tekintetében a címerhasználatra vonat-
kozó átmeneti rendelkezéseket külön szabályok
állapítják meg.

11. §.

A magyar szent korona országai igény, és
emlékczimereit is magában foglaló nagy címer-
nek (állami nagy címernek) új megállapítása
későbbi időpontra marad.

12. §.

Ez a rendelet kihirdetésének napján lép
életbe.

Ugyanakkor hatályukat veszítik:

1. az 1896. évi január hó 12-én 3,755.1895.
M. E. szám alatt kelt miniszterelnöki rendelet
(1896. évi R. T. II. kötet 671. lap.),

2. az 1897. évi szeptember hó 14-én 86,674.

szám alatt kelt belügyminiszteri rendelet (1897
évi R. T. II. kötet 399. lap).

Kelt Budapesten, 1912. évi november hó 5.
napján.

Gróf Tisza István s. k.,
m. kir. miniszterelnök.

**A «Budapesti Közlöny» 1916. évi márczius hó 10.
napján megjelent 57. száma a közös intézmények
használatára rendelt czimereket illetőleg a követ-
kező törvényt közölte:**

1916. évi XV. TORVÉNYCZIKK

*a Magyarország és Horvát-Szlavon- s Dalmát-
országok közti közjogi kérdések kiegyenlítése iránt
létrejött egyezmény beczikkelyezéséről szóló 1868:
XXX. t.-cz. 62. §-ának kiegészítéséről.*

Szentesítést nyert 1916. évi márczius hó 2-án. — Kihir-
detetett az «Országos Törvénytár»-ban 1916. évi már-
cius hó 9-én.)

MI ELSŐ FERENCZ JÓZSEF

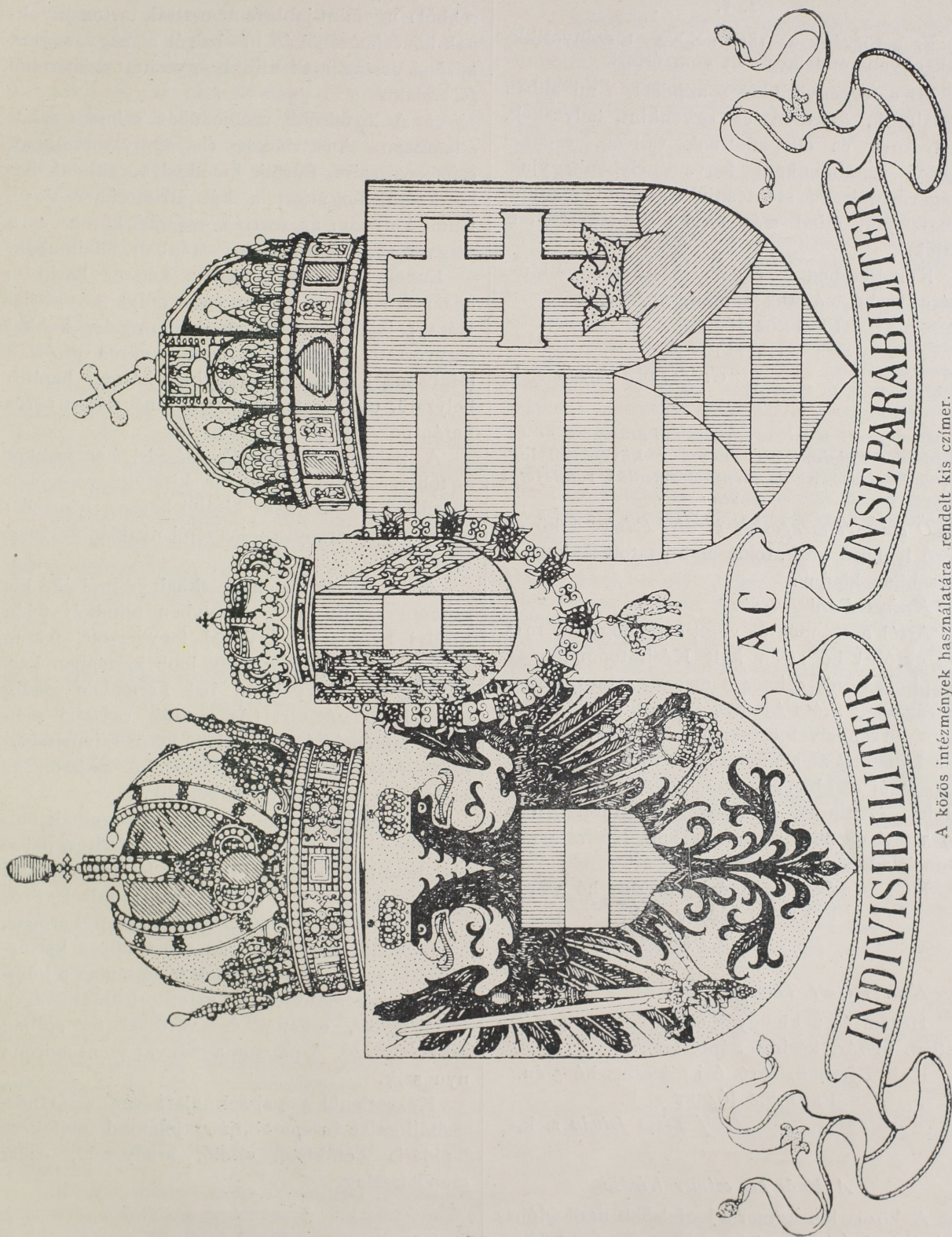
ISTEN KEGYELMÉBŐL AUSZTRIAI CSÁSZÁR
CSEHORSZÁG KIRÁLYA STB. ÉS
MAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA,

emlékezetül adjuk ezennel mindenkinek, a kit
illet, hogy Kedvelt Magyarországunk és társ-
országai hű Főrendei és Képviselői közös egyet-
értéssel a következő törvényczikket terjesztették
szentesítés végett Felsőgünk elé:

Az 1868: XXX. t.-cz. 62. §-ának kiegészítése
tárgyában egyrésztől Magyarország ország-
gyűlése, másrésztől Horvát-Szlavon- s Dalmát-
országok országgyűlése között az 1868: XXX.
t.-cz. 70. §-ában rendelt módon létrejött közös
megállapodás értelmében, a melyet Ő Császári
és Apostoli Királyi Felsője jóváhagyott, meg-
erősített és szentesített, az 1868: XXX. t.-cz.
62. §-a a következő 1. §-ban foglalt rendel-
kezéssel egészített ki:

1. §.

Kivételesen abban a kis címerben, a mely a
magyar szent korona összes országai és Ő Fel-
sége többi országai közös intézményeinek hasz-
nálatára szolgál, a magyar szent korona összes
országainak olyan egyesített címere használ-
ható, a mely Magyarország címerét és Horvát-
Szlavon- s Dalmátországok címerének csak
azt a részét tartalmazza, a mely ezüsttel és
vörössel sakkolt mezőt mutat és ebben az eset-
ben Horvát-Szlavon- s Dalmátországokat egy-
ségesen jelzi.

A közös intézmények használatára rendelt kis czímer.

2. §.

Ez a törvény az 1868 : XXX. törvénycikknek egyéb rendelkezéseit nem érinti.

Mi e törvénycikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük s mind Magunk megtartjuk, mind más Híveink által megtartjuk.

Kelt Bécsben, ezerkilencszáztizenhatodik évi márczius hó második napján.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

(P. H.)

Gróf Tisza István s. k.

A «Budapesti Közlöny» 1916. évi márczius hó 14. napján megjelent 60. száma a következő legfelső kéziratokat és miniszterelnöki rendeletet hozta :

Ö császári és apostoli királyi Felsége a következő legfelső kéziratokat méltóztatott legkegyelmesebben kiadni :

Kedves Báró Burián!

Attól a szándéktól vezetve, hogy az 1915. évi október hó 11-én kelt Kézirattal megállapított közös címér a magyar szent korona országainak azóta Altalam szentesített, idevonatkozó törvényeivel összhangban álljon, e címér kis kategóriáját a mellékelt leíráshoz és rajzhoz képest új alakban állapítom meg és egyebekben utalok e címér alkalmazása tekintetében az 1915. évi október hó 11-én kelt Kézirattal Önnek adott megbízásra.

Kelt Bécsben, 1916. évi márczius hó 5-én.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

Báró Burián István s. k.

Kedves Gróf Tisza!

Házam és a külügyek miniszteréhez a másolatban idezárt kéziratot intéztem.

Kelt Bécsben, 1916. évi márczius hó 5-én.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

Gróf Tisza István s. k.

A közös kis címér leírása.

A közös kis címér a legfelsőbb uralkodóház címérével (A.) és a jelmondatos szalaggal össze-

kötött, egymás mellé állított következő címerekből: ugymint jobbról az osztrák tartományoknak kis címéréből (B.) és balról a magyar szent korona országainak kisebb egyesített címéréből (C.) alakul.

A. A legfelsőbb uralkodóház címere a két államnak: Ausztriának és Magyarországnak címérpajzsaira, föléjük emelkedve, akként helyezkedik, hogy azt a két államcímér történelmi koronái: az osztrák császári korona és a magyar szent korona magasságban felülmulják.

Ennek a címérnek pajzsa kétszer hasított; középső vörös mezejében ezüst pólya («Ausztriai Ház»); jobbról aranyban kékkoronás, késsel fegyverzett, kiöltött kék nyelvű vörös oroslán (Habsburg) és balról aranyban három, haránt-helyzetű, csonkitott ezüst sassal megrakott vörös harántpólya (Lotharingia).

A pajzson az osztrák császári hercegeket s főhercegeket és magyar királyi hercegeket megillető hétabroncsos királyi korona nyugszik; a pajzsoz az aranygyapjas rend nyakláncza veszi körül.

B. Az osztrák tartományoknak jobbról álló kis címere arany pajzs, a melyben mindkét fején királyi koronás, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas látható, a mely jobb karmában kardot és kormánypálcát, bal karmában pedig birodalmi almát tart (Az osztrák császári méltóság jelképe). A sas mellén vörös szív-pajzsban ezüst pólya («Ausztriai Ház»). A pajzson az osztrák császári korona nyugszik.

C. A magyar szent korona országainak balról álló kisebb egyesített címere hasított pajzs, alul betolt, behajló szélű ékkel. Jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező; balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettős-kereszt; az éken, a melynek felső csucsa a jobb-oldali címérmező felülről számított ötödik vágó-vonaláig ér, ezüsttel és vörössel öt sorban sakkolt mező. A pajzson a magyar szent korona nyugszik.

Közvetlenül a pajzsok alatt van az «Indivisibiliter ac inseparabiliter» jelmondatot fekete lapidáris betűkben viselő, aranyszélű, ezüst mondatsszalag.

Kedves gróf Tisza!

Előterjesztésére a magyar szent korona országai kisebb egyesített címérének mellékelt leírását és címerrajzát jóváhagyom azzal, hogy ez a címér az osztrák-magyar monarchia két állama közös intézményeinek használatára szolgáló kis címérben a magyar szent korona összes országait fogja jelképezni.

Kelt Bécsben, 1916. évi márczius hó 2-án.

FERENCZ JÓZSEF s. k.

Gróf Tisza István s. k.

A magyar szent korona országai kisebb egyesített címérének leírása.

Hasított pajzs, alul betölt, behajló szélű ékkel. Jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező; balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt; az éken, a melynek felső csúcsa a jobboldali címermező felülről számított ötödik vágóvonaláig ér, ezüsttel és vörössel öt sorban sakkolt mező. A pajzson a magyar szent korona nyugszik.

A m. kir. minisztériumnak 842 1916. M. E. számú rendelete

az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára új alakban megállapított kis címér tárgyában.

Az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára szolgáló kis címér eddigi leírását a 3969 1915. M. E. számú rendelet (R. T. 1712. l.) 1. §-ának II. része tartalmazta, eddigi rajzát pedig az említett rendelet 2. §-ában megjelölt II. ábra tüntette fel.

Az 1916: XV. törvényczikk (1916. évi márczius hó 2. napján kelt horvát-szlavon autonóm törvény) 1. §-ában foglalt rendelkezés következtében O császári és apostoli királyi Felsege 1916. évi márczius hó 5. napján a cs. és kir. Ház és a külügyek miniszteréhez intézett s egyidejűleg a m. kir. miniszterelnökkel is közölt legfelsőbb kéziratával a közös intézmények használatára szolgáló címér kis kategóriáját új alakban méltóztatott legkegyelmesebben megállapítani.

A m. kir. minisztérium az említett közös kis címérre vonatkozó új leírást és új címerrajzot a következőkben teszi közzé:

1. §.

A közös kis címér a legfelsőbb uralkodóház címérével (A.) és a jelmondatos szalaggal összekötött, egymás mellé állított következő címerekből: ugymint jobbról az osztrák tartományoknak kis címéréből (B.) és balról a magyar szent korona országainak kisebb egyesített címereiből (C.) alakul.

A. A legfelsőbb uralkodóház címere a két államnak: Ausztriának és Magyarországnak címérpajzsaira, föléjük emelkedve, akként helyezkedik, hogy azt a két államcímér történelmi koronái: az osztrák császári korona és a magyar szent korona magasságban felülmúlják.

Ennek a címérnek pajzsa kétszer hasított; középső vörös mezejében ezüst pólya («Ausztriai Ház»); jobbról aranyban kékkoronás, kékkel fegyverzett, kiöltött kék nyelvű vörös oroszán (Habsburg) és balról aranyban három, haránt-helyzetű, csonkitott ezüst sassal megrakott vörös harántpólya (Lotharingia).

A pajzson az osztrák császári hercegeket s főhercegeket és magyar királyi hercegeket megillető hétabroncsos királyi korona nyugszik; a pajzsot az aranygyapjas rend nyakláncza veszi körül.

B. Az osztrák tartományoknak jobbról álló kis címere arany pajzs, a melyben mindkét fején királyi koronás, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas látható, a mely jobb karmában kardot és kormánypálczát, bal karmában pedig birodalmi almát tart (Az osztrák császári méltóság jelképe). A sas mellén vörös szív-pajzsban ezüst pólya («Ausztriai Ház»). A pajzson az osztrák császári korona nyugszik.

C. A magyar szent korona országainak balról álló kisebb egyesített címere hasított pajzs alul betölt, behajló szélű ékkel. Jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező; balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt; az éken, a melynek felső csúcsa a jobboldali címermező felülről számított ötödik vágóvonaláig ér, ezüsttel és vörössel öt sorban sakkolt mező. A pajzson a magyar szent korona nyugszik.

Közvetlenül a pajzsok alatt van az «Indivisibiliter ac inseparabiliter» jelmondatot fekete lapidáris betűkben viselő, aranyszélű, ezüst mondatzalag.

2. §.

A közös intézmények használatára szolgáló kis címér új rajzát az idemellékelt ábra tünteti fel.

3. §.

Az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára szolgáló címér tárgya-

ban 1915. évi november hó 5-én 3969/1915. M. E. szám alatt kiadott rendeletnek (R. T. 1712. 1.) a közös kis címerre vonatkozó rendelkezései és melléklete, nevezetesen e rendelet 1. §-ának II. része és a 2. §-ban említett II. ábra hatályukat veszítik.

4. §.

A közös intézmények használatára új alakban megállapított kis címer alkalmazásáról külön szabályok rendelkeznek.

5. §.

A jelen rendelet az 1916: XV. törvénycikkkel (1916. évi márczius hó 2. napján kelt horvát-szlavon autonóm törvénynyel) egyidejűleg lép életbe.

Kelt Budapesten, 1916. évi márczius hó 9. napján.

Gróf Tisza István s. k.,
m. kir. miniszterelnök.

A KÖZÖS INTÉZMÉNYEINK HASZNÁLATÁRA RENDELT CZÍMEREK JOGI JELENTŐSÉGE.

A heraldika régi idők szülötte; keletkezési és virágzási kora Európaszerte mindenütt összesik népek, országok és hatalmas dinasztiai megalakulásával. A címertan minden szabályát, szimbolikáját százados patina őrzi. A címerek nyelve a maga vonalaival, színeivel, élő és élet-telen, természetes és mesés képeivel már holt nyelv, a melynek megvan a klasszikus grammatikája. A címerművészet stilusa változott, a gót, renaissance, barok idomithatta, sőt a nemzeti sajátágokat is visszatükrözhetette: a címernyelv törvényei mégis változatlanul maradtak fenn reánk. Talán a legkonzervatívabb tudomány ez ma is. A heraldika nyelvét pedig egyformán ismeri, érti és olvassa a világ minden hozzáértő embere.

Vajjon mit mond a heraldika nyelvén a közös intézményeink használatára rendelt új címer?

Az új címer három címerpajzsra érdekes összetétele. A heraldikai jobbról álló címer, a mint a benne levő egyes címerképek: az osztrák kétfejű sas s rajta a többi, — mind egytől-egyig régi ismerőseink — mutatják meg a heraldikailag legelőkelőbb helyre, az egész címer közepére tett szivpajzs az Ostmark ősi babenbergi vörös, ezüst (fehér), vörös színeivel világosan jelzi: *Ausztria címere*. Ez a címer, mint országcímert *új*: most találkozunk először vele. De nézzük csak tovább a középső címer: ez a *Habsburg-ház címere*, az u. n. genealogiai címer. Az ősi birtokra és származásra utalnak rajta a habsburgi oroszlán és a lotharingiai csonkított sasok, ott van középtűt az osztrák pólyás mező vörös, fehér, vörös színeivel. A harmadik

címer a maga egészében régi ismerősünk, bár ilyen heraldikai összefüggésben más címerekkel még nem láttuk: *ez Magyarország*. A heraldikai összetétel világosan érthető: a két jobbról és balról fekvő ország, Ausztria és Magyarország címerpajzsait összeköti a «Habsburg-ház címere».

Vajjon mit jelent ez az új címerösszetétel? Jelenthet-e valamely olyan összefüggést, a mely a két címerrel ábrázolt két államnak összeolvadásában áll. Jelenthet-e olyan benső összetartozást, a mely bármiképp is érintené a két ország önálló, külön létezését? Semmi esetre sem. A heraldika törvénye szerint az, a mi egy címerpajzsban van, zárt egészet alkot. Mondhatnám azt is, hogy egy külön címerpajzsba foglalt címerképek egészének egységisége (individualitása) van. Mondhatnám azt is, hogy egy címerpajzs egy jogi egység. Ez az individualitás, ez a jogi egység éppen nem szűnik meg, ha a címerpajzsok egymás mellé állítva összefüggésbe kerülnek. Más a címerek olyan összetétele, a mely a bekebelezés által történik. Ha t. i. a címerek mind egy pajzsba záratnak, a mi különböző módon történhetik. Ezekre mind van számos példa. Itt vannak az egyesített családi és állami címerek. Ezeknél a legbensőbb összefüggést, az egyesülést is ki tudja fejezni a heraldika a címerek egybefoglalásával.

Semmi kétség sem lehet, hogy ez az új címerösszetétel egyenesen *monarchiára* utal. A heraldika nyelve mindenki számára egyformán érthetően azt mondja: ez a két állam, Ausztria és Magyarország, a melyeknek címe-

reit a Habsburg-ház címere köti össze, összefügg egymással a közös uralkodóház révén.

Itt van azonban a jelmondat (devisé) is, a mely a két címert szintén összeköti: az «Indivisibiliter ac Inseparabiliter» szavaival. Idegen előtt talányszerű lehet a «feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul» kifejezése. De ezen éppen nem lehet megütközni, mert hiszen a heraldika szerint a devisé gyakran valóban enigmatikus értelmű. Ezek a szók a magyar u. n. *pragmatica sanctió*ból az 1723. évi II. törvényczikk 7. §-ából valók. Értelmük, hogy Magyarország és az osztrák örökös tartományok feletti uralom feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul a magyar törvényben megszabott trónöröklési rend szerint a Habsburg-házbeli uralkodót illeti.

A felvilágosítás után mindenki tudni fogja, hogy ennek a jelmondatnak, amely a devisék megszokott lapidaris és talányszerű rövidségét osztja, mi az értelme és azt is, hogy mi a jelentősége. Az új devisé bizonyára tetszeni fog a heraldikusoknak, mert nem egyéni természetű (valamelyik uralkodót vagy ennek valamely cselekményét jellemző), mint rendszeren, hanem törvényből vett, amelynek értelmét egy korszakalkotó törvényhozás adja meg. A jelmondat valóságos «Wappenspruch», így nagyobb jelentőséghez jut, mint amennyit neki a heraldika enged. A devisé egyébként, mint a címerpajzson *kívül* eső külső disz heraldikailag nem tarthatna igényt nagyobb jelentőségre. Ha a heraldikához értő idegen nem is ismerné a mi címerünk jelmondatának igaz értelmét, még sem következtethetné a jelmondat szavaiból, hogy az a két állam valamely belső összeolvadását volna hivatott kifejezni. Hiszen a devisé-nek a címerek egymáshoz való viszonyát, önállóságát megváltoztató hatása nincs.

Ha azonban jelmondatunk igazi értelmét valaki ismeri, akkor igen szépen tudja felhasználni a címer magyarázatnál. A két ország címerét összekötő genealogiai címerrel kell a devisét kapcsolatba hozni. *A devisé mást nem jelent, mint a genealogiai címer által jelzett uralkodóház uralma alatt álló államok oszthatatlan és elválaszthatatlan együttes birtoklását.*

A devisé jelenlegi helyzetében csak a genealogiai címerrel való összefüggésében és ennek révén vonatkozik a két államra.

Ezek után azt kérdezhetné tőlünk az ilyen kérdések iránt érdeklődő: hát az új címerösszetétel csak a *monarchiát* fejezi ki? Vagy talán kifejez még többet is és mást is?

A heraldika közjogi nyelve nem modern. A címerek a középkor lovagi légkörében keletkeztek, a hűbéri-rendi világ levegője adott életet nekik; a patrimonialis felfogás hatotta át az országok címereit is. Nem is várhatjuk, hogy az újkori politikai élet finomságait mind megérezkítse; az államszövetségek összes alakzatainak s rendezéseinek kifejezésére nem alkalmas. De képes az állami önállóság kifejezésére épügy, mint az állami egységre is. Képes az államok egyenjoguságát a maga archaikus nyelvén visszatükröztetni. És a mi címerünk az 1867: XII. t. cz.-ben lefektetett *dualizmust*, sőt a *paritást* is, a mennyire csak a heraldika nyelvén lehetséges, megérezkíti. Kifejezésre jut ez a két országos címerpajzsból magában, a két állam címereinek egyforma nagyságában, egyenlő állásában és a két ország címerpajzsain nyugvó *koronák* elhelyezésében. A II. Rudolf-féle u. n. házi korona vagyis a későbbi osztrák császári korona a maga jellegzetes hosszukás, süveg alakjával és a Szent István koronája inkább kerek, abroncsszerű, bizánci stílusú diadém formájával külsőleg disparitást mutat, de ez csak a két uralom, a császári és királyi történelmi különbözőségeit hangsúlyozza, anélkül, hogy az egyiket a másik fölé vagy alá helyezné. A koronák az uralkodót megillető mindkét uralkodói méltóságot és hatalmat t. i. az osztrák császárit és a magyar apostoli királyit egyenjoguan jelképezik.

A heraldika a rang és méltóság kifejezésére használja a címerpajzsa helyezett különböző, elsősorban souverainitást jelző koronákat. A császári méltóság jelzésére szolgál azonban a *kétfejű sas* is. Vajjon az új címer jelent-e változást heraldice ezen a téren? A kétfejű sas előbb a német-római császárság emblémája volt, majd 1806 óta az osztrák császárságot szimbolizálta. A különbséget a kettő között heraldice úgy fejezték ki, hogy a német-római birodalmi kétfejű sas fejét környező aureolát (nimbus) elhagyták és a sas mindkét fejére királyi koronákat helyeztek.

A kétfejű sas azonban az eddigi ábrázolás-

ban nemcsak a császári méltóság kifejezője volt, hanem szabadon lebegve, mint az országczímerek háttere szerepelt. A mostani címertben, Ausztria címertében az alappajzson nyugszik, vagyis a heraldika nyelvén címertképpé lett. Heraldikai értelemben tehát fontosabb helyen, magában a címertben van s többé már nem tűnik fel ugyanis, mint címertartó, ami heraldikailag külső szerep s eredetileg is (1806-ban) a griffeknek a feladata volt. Jelenlegi helyzetében tisztán az osztrák császársági méltóságot jelképezi, s mint ilyen ebben a jelentőségében osztozik a császári koronával.

A heraldika tehát így tünteti fel a monarchiát, a dualizmust, a paritást. Mindezt nem tudná-e elérni azzal, ha a két állam címereit egymás mellé helyezi minden összeköttetés nélkül? Az előadottak után azt hiszem, a kérdésre már megfeleltünk. Két ország címertpajzsa egymás mellett heraldice mivel sem árulná el, hogy e két országnak egy uralkodója van. Ám tegyük szívpajzsként mindkét ország címertébe a Habsburg-címert — ajánlhatná valaki — s akkor megvan a közös uralkodóház jelzése is. Igen, az uralkodóház ugyanazonossága heraldice konstatalható volna; tudnánk, hogy a két államban Habsburg-házi uralkodó van, de miből tudnánk, hogy ugyanaz? Hiszen ismerünk államokat, a melyek a Hohenzollern-, Kóburg-címert, mint uralkodóházi címert viselhetik, a nélkül, hogy bárminő kapocs volna közöttük királyi házaik rokonságán kívül.

Az ilyen címert egymás mellé állítás nem felelne meg az 1723-iki törvénynek heraldikailag sem s még kevésbé az 1867:XII. törvény-cikknek, a mely intézményszerű kapcsolatot létesített a két állam között.

Ha az új összetett címert nézzük, tekintetünk természetes vonzódással pihen meg újból és újból a magyar címertpajzson. Ez a mi régi egyesített állami címertünk, a magyar szent korona országainak címere ősi fényében ragyog. Az országok címertképeinek sorrendje változatlan: a már megállapodott heraldikai sorrendben jönnek a dalmát oroszlánfejek, a horvát sakk-tábla és a szlapon nyest, Erdély sasa és bástyái. Első pillantásra hagyományos alakja csak annyi változást mutat, hogy lent az ékben, a hol megszoktuk Fiume sziklán álló sasát, a mint az

urnából önti bőségesen a vizet, mellette az ék új mezején új címertkép jelent meg: a felhők közül kinyúló kar görbe szablyájával, Bosznia címere. De vannak más változások is, a melyek első sorban a heraldikus szemét és szívét gyönyörködtetik. A címertani pontosság és hitelesség követelte, hogy a szlapon, erdélyi és fiumei címertképek egyes részletei olyanok legyenek az ábrázolásban, mint a milyen az eredeti címert. Ezek tulajdonképpen nem újítások, hanem a réginek heraldice korhű visszaállításai és heraldikusaink tudását dicsérik. A címertünk heraldikai leírása is határozottabb, világosabb és rövidebb, mint a régi volt.

A most megállapított magyar címert pedig nemcsak a közös címertben lesz így ábrázolva, hanem önállóan is, akár az angyalok által tartva, akár cserfa és olajággal övezetten is úgy, mint eddig, marad a mi külön állami címertünk, a mely a nem közös ügyekben megtartja azt a helyét és használatát, a mely eddig megillette.

A heraldika történetének ismerői tudják, hogy milyen szoros kapcsolat van a címertpajzs és a zászló között. Az utóbbi sokszor, de nem mindig hű kópiája az előbbinek; a zászló legméltóbb helye magának a címertnek. A közös hadsereg zászlaja is viselni fogja tehát a két állam összekötött címereit. Színe fehér lesz, a mint Mária Terézia kora óta minden ezred első zászlóaljának a zászlaja (a későbbi «Leibfahne»), s a széleken megjelennek a fekete-sárga és a vörös-fehér-zöld színek lángívek alakjában, úgy, a mint már egyszer 1743-ban Mária Terézia idejében.

A hadi tengerészeti lobogón pedig úgy, mint másutt is szokásos, az uralkodó emblémái foglalnak helyet. Az osztrák császári hatalom jelzésére szolgál az egyik állam területének magva: az osztrák pólvas mező vörös-fehér-vörös színeivel, a mely az «Ausztriai ház» címere. A magyar király hatalmát jelzi a másik állam területének magvára való utalás a vörös-fehér vágásos pajzs. Ez az, a mely a Habsburg-házzal vérségi kapcsolatban álló legrégebb királyi házunknak, az Árpádoknak címere és zászlójának színe. Az Árpádok csikolt pajzsa később országos címertünké lett s ma is a jobbról fekvő mezőben annak legrégebb alkotó része.

A heraldika holt nyelven beszél és a be-

szédjét mégis megérti mindenki, nemcsak a tudós idegen, hanem a földnek egyszerű gyermeke is. Az országok címere szent szimbólum, a melyben az egész népnek multja van megérezkítve; állami életük jelenét és politikai létezésüket a jövőben is vele jelképezik. Nem kell a címerképeket érteni annak, a ki azokat egész lelkével szereti. Láthatatlan erő vonzza a

címer érthetetlen ábráihoz és csudás alakjaihoz. Nem a zászló színeinek heraldikai szépsége az, a mi fenséges áldozatokra serkent, hanem a belőle sugárzó titkos erő. Mintha a századok zenéje le nem kottázható örök dallammal hívná az egyszerűt és a kiműveltet, a szegényt és gazdagot, ifjút s öreget egyaránt. A heraldika a szívekben él.

Dr. ILLÉS JÓZSEF.

MAGYARORSZÁG CZÍMERÉNEK KIALAKULÁSA.

A 3970/1915. M. E. szám alatt közzétett rendelet, mely a magyar szent korona országainak egyesített címere (állami közpéczió) Bosznia címérével bővítette, az addig érvényben lévő 3755/1895. M. E. rendelettel megállapított u. n. állami kis címeren, illetőleg az egyesített címer középpajzsán — csekély rajzbeli helyesbítéseket leszámítva — nem változtatott.

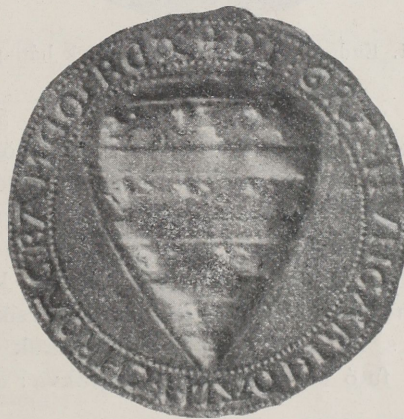
Mindamellett talán nem lesz időszerűtlen ez alkalommal újra felvetni az u. n. kis magyar címer eredetének és kialakulásának már sokat vitatott, de egyhangu eredménnyel még le nem zárt kérdését.

A kis címer a hivatalos leírás szerint: «Hasított pajzsban jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező,¹ balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst talpas kereszt. A pajzsban a magyar szent korona nyugszik. A pajzsot vagy: jobbról és balról egy-egy lebegő fehér ruhás angyal tartja, vagy pedig: jobbról cserfa, balról olajág övezi.»

A pajzs két mezeje tehát csak együttvéve s a szent koronával fődve alkotja Magyarország címere,² s csak mint ilyen bír közjogi jelentéssel.³ Eredetileg azonban a két mező két külön címer volt és századok folytak le, míg e két címer egy közjogi fogalomnak csakis

együttösen való kifejezésére egy címerpajzsban egyesült.

A két címerkép közül, mint tulajdonképeni címerrel, először a vízszintes csíkokkal találkozunk Imre királynak egy 1202. évi oklevelén függő aranybulláján (1. ábra). A címer azonban itt nem tisztán mesteralakból áll. A 10 vízszintes csík közül ugyanis a páros számúak — a leg-

1. Imre király kettős aranypecsétjének hátlapja.

alsó kivételével — jobbra haladó oroslánokkal vannak megrakva: a két elsőben 3—3, a harmadikban 2, s a negyedikben 1 oroslán. E címer eredete ismeretlen. Tekintve azonban, hogy a heroldalokok első feltünése a XIII. század

okt. 11-én kelt «Hadi- és hajóhadparancs»-a, mely az osztrák-magyar monarchia két állama közt fennálló közjogi kapcsolat jelképezésére elrendeli, hogy a haditengerészeti lobogón «az „Ausztriai Ház” címere és pajzsa mellett az ősi magyar vörös-fehér címer ábrázoltassék». Ezen alkalmazásban tehát a nyolcz — vörös-fehér — csikos címer jelképezi Magyarországot.

¹ Világosabban kifejezve: Hasított pajzs, melynek jobboldali mezeje nyolcz vízszintes, váltakozva vörös és fehér csíkra van osztva.

² A pajzsstartó angyalok a címernek nem lényeges alkotórészei, a cser- és olajág pedig egyáltalán nem címerrész, hanem csak külső dísz.

³ Kivételt állapít meg ez alól Ő Felségének 1915

végénél korábbra nem tehető,¹ s hogy III. Béla pecsétjén címer még nincs, valószínű, hogy maga Imre király volt az, a ki nyugati mintára e címert felvette.²

Lényegében azonos címert látunk II. Endre aranybulláján és kettős viaszpecsétjein is, a részletekben azonban eltérések vannak. Az arany-

2. II. Endre kettős aranypecsétjének hátlapja.

bulla 8 vízszintes csikot tüntet fel; a páros számúak a pajzsból kidomborodnak; közülök a három felsőben két egymással szembe futó oroszlán közt egy kis háromszögű pajzs, a legalsóban pedig egy balra haladó s hátratekintő oroszlán látható (2. ábra).³ A kettős pecsétek közül a korábbin a címer pajzs-a ismét 10 csikra van osztva; s itt a páratlan számú csikok vannak jobbfelé futó oroszlánokkal megrakva: az első-

¹ Csoma: Az Aba nemzetség címere. Turul. 1893. 52. l.

² Forster Gyula a III. Béla király emlékezete cz. díszmunka 1. és 57. lapján egy-egy lapszéli díszítményt közöl Miroszlav hercegnek az Athos-hegyi hilandari kolostorból származó XII. századi evangeliariumából. Ezek egyikén egy trombitáló, másikán egy lándzsás alak látható, kik vízszintesen, sűrűn csikolt háromszögű pajzsot tartanak. Forster ezekben Magyarország címerét látja. A pusztaság hasonlóság, minden egyéb bizonyíték nélkül azonban, véleményem szerint, még nem jogosít fel arra, hogy ezen korai, idegen codex díszítéseiben Magyarország címerét keressük.

³ A címerpajzs alsó csücskében még egy osztóvonal is lehetett, mely a pecsétlenyomaton nem vehető ki. Ez esetben a pajzs négy, oroszlános pólját tüntetne fel.

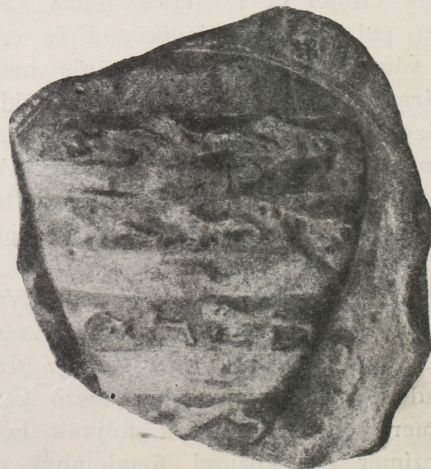
ben 2, a másodikban és harmadikban 3, a negyedikben 2 s az ötödikben 1 oroszlán (3. ábra).¹

Az 1235 óta használt második kettős pecsétlen pedig csak 7 csikot látunk, az elsőben és harmadikban 3—3, az ötödikben 2 s a hetedikben 1 jobbra futó oroszlánnal (4. ábra).

3. II. Endre első kettős pecsétjének hátlapja.

Ugyancsak vízszintesen csikolt pajzsot láthatunk II. Endre néhány érmén is, természetesen

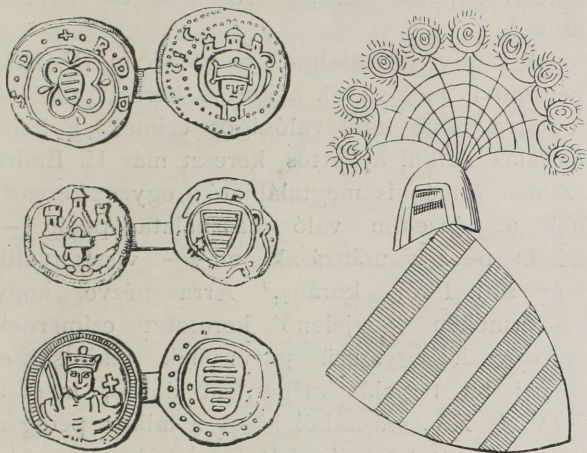

4. II. Endre második kettős pecsétjének hátlapja.

arról a pajzs kicsinysége miatt is oroszlánok nélkül (5. ábra).

¹ Nem lehetetlen, hogy itt szintén elmosódott egy osztóvonal, s öt pólás pajzsot kell képzelnünk.

A címér színezésére nézve ebből az időből nincs ugyan adatunk, azonban az Anjouk korából fennmaradt színes címeres emlékekből (Kassa város 1369. évi címeres levele, a Képes

5. II. Endre pénzei.

6. A magyar országos címér a zürichi címertekercsen.

Krónika, a zürichi címertekercs (6. ábra.) stb.) s a későbbi korok megegyező adataiból következtetve, nem lehet kétség az iránt, hogy Imre és II. Endre királyok címérében is vörössel és fehérrel váltakoztak a csíkok. A kezdő szín a legrégebb ilyenmü címeres emlékeken, s a későbbi tulnyomó részében is a vörös, a csíkok száma pedig legtöbbször 8. Minthogy azonban

7. IV. Béla első kettős pecsétjének hátlapja.
(Kicsinyítve.)

a gyakorlat e részben nem volt következetes, a címér eredeti alakjára nem vonhatunk a későbbi adatokból biztos következtetést.

IV. Béla trónraléptével eltűnik a királyi pecségekről a csíkos címér s helyébe a kettős kereszt lép mint címérkép. Így látjuk ezt

IV. Béla első (7. ábra.) és második kettős pecsétjén¹ és aranybulláján (8. ábra.), úgyszintén felesége Laskaris Mária,² továbbá V. István³ és felesége Erzsébet,⁴ IV. László⁵ és felesége Iza-

8. IV. Béla kettős aranypecsétjének hátlapja.

bella,⁶ III. Endre⁷ és mindkét felesége, Fennena⁸ és Ágnes,⁹ Venczel (9. ábra.), Ottó¹⁰ s a trón-

¹ Pray: Syntagma historicum de sigillis. Tab. V. fig. 2.

² Orsz. levéltár, DL. 686. és 33,714. sz. oklevelek.

³ Szilágyi: M. nemzet tört. II. 549. l.

⁴ U. o. II. 559. l.

⁵ IV. Lászlónak háromféle kettős pecsétje ismeretes.

Az egyiket, melyen a kettős kereszt hármal halomra emlékeztető talapzaton áll, közli Szilágyi i. m. II. 565. l.; a másikat, melyen a kereszt szabadon lebeg (Orsz. levéltár DL. 1128.), közli Pray i. m. Tab. VI. fig. 4., s a harmadikat, melynél a kereszt ismét másféle talapzaton áll s közepén koszorúval van övezve (DL. 959.), ugyanő Tab. VI. fig. 3.

⁶ Orsz. levéltár DL. 921. sz.

⁷ Szilágyi: i. m. 656. l. mell.

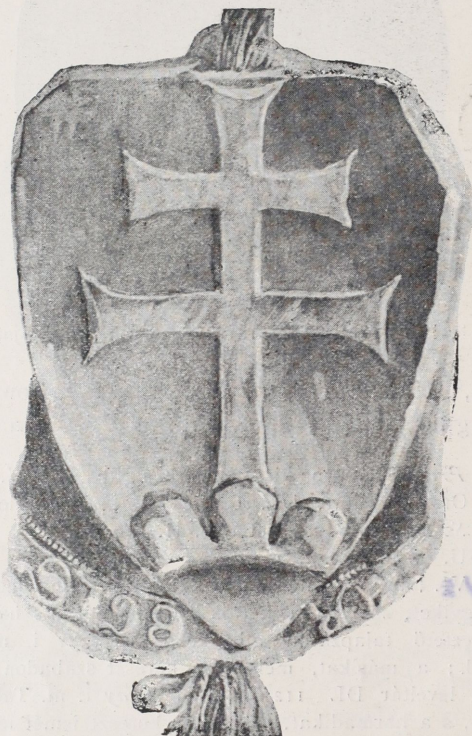
⁸ Fennena királyné pecsétjén a kettős kereszt nincs pajzsba foglalva. Orsz. levéltár DL. 1320. Nem egészen pontos rajzát közli Pray i. m. Tab. IX. fig. 2.

⁹ Egyik pecsétjét közli Szilágyi i. m. III. 33. l., egy másik a Nemz. Múzeum galvanoplasztikai gyűjteményében. A kettős kereszt egyikén sincs pajzsba foglalva. Pray i. m. Tab. IX. fig. 3. és 4. alatt mint III. Endre feleségének, Ágnesnek pecsétjeit, még két más pecsétet közöl, melyeken a bajor és a Habsburg-címerek mellett külön pajzsban a kettős kereszt látható. E pecsétek azonban nem III. Endre, hanem Ottó király második feleségének, Agnesnek — Henrik glogai herceg leányának — pecsétjei, ki magát haláláig Magyarország királynéjának címezte. (Szilágyi: i. m. III. 32 l.) Két másféle pecsétje, szintén a kettős kereszttel, a Nemzeti Múzeum galvanoplasztikai gyűjteményében.

¹⁰ Szilágyi: i. m. III. 26. l. mell.

követelő Martell Károly pecsétjein,¹ sőt I. Károly² és Nagy Lajos első kettős pecsétjén is.³

A címér részletei tekintetében e néhány pecsét is sokféle változatot mutat, bizonyosságául annak, hogy az akkori heraldika mellékesnek tekintette a részleteket s ezekre nézve tág teret engedett a címertulajdonos vagy a pecsétvéső felfogásának és izlésének. Így: IV. Béla, Mária

9. Venczel király kettős pecsétjének hátlapja.

királyné, III. Endre, Ágnes, Martell Károly, I. Károly és IV. László egyik pecsétjén a kettős kereszt szabadon lebeg, Erzsébet, V. István és IV. László két másik pecsétjén más- és másforma talapzaton, Fennena, Venczel és Ottó pecsétjein pedig már hármassal áll; Erzsébet és Fennena pecsétjein a kereszt mellett két oldalt egy-egy virágszál nő ki; V. István (10. ábra.), III. Endre és IV. László egyik pecsétjén a kettős keresztet az alsó szárak keresztezésénél koszoru övezi, melynek közepén V. Istvánnál

még egy csillag, Izabella pecsétjén pedig egy rózsza látható.

A címér színei a XIV. századi s a későbbi egybevágó adatokból kétségtelenül megállapíthatók: a pajzs mezeje vörös, a kettős kereszt ezüst.¹

A királyi pecséteknek megfelelően IV. Béla pénzein is megjelenik a kettős kereszt pajzsba foglalva, tehát mint valóságos címér.² Pajzsba foglalás nélkül a kettős kereszt már II. Endre számos érmén is megtalálható; egyes keresztnek a pénzekben való használata pedig — német pénzek utánzásaképpen — visszanyúlik már szt. István korába.³ Arra nézve, hogy az érmeiken megjelenő keresztet címérnek vagy csak egyszerű jelvénynek tekintsük-e, a pajzsba foglalás még nem döntő, mert a XIV. és XV. századból is — a mikor pedig a kettős keresztet már kétségtelenül az ország címérének tekintették — van rá számos példa, hogy ugyanazon érmen a csikos pajzs s a kettős kereszt, de az utóbbi pajzs nélkül van ábrázolva. Mivel azonban II. Endre a kettős keresztet pecsétjein nem alkalmazza, Imre király előtt pedig egyáltalán nincs nyoma annak, hogy királyaink címérrel éltek volna, a kettős, épúgy mint az egyes keresztben csak vallásos jelvényt láthatunk, melyet IV. Béla használt először valóságos címér gyanánt.

A csikos címér azonban nem veszett ki

¹ A Képes Krónika miniaturejeiben a zöld halom is ki van már festve. A Brugg városka mellett (Aargau, svájci kanton), az ott 1308-ban meggyilkolt I. Albrecht német király emlékére özvegye által emelt templom egyik festett üvegablakán, melyet leánya, Ágnes, III. Endre özvegye (1281—1364), készíttetett, az *(Andreas) Rex Hungarie (Conthoralis) Agnetis* felirat s az MCCC... évszám mellett két példányban is látható a háromszögű vörös pajzs, benne lebegő, szépen stilizált fehér kettős keresztrel. Ez a legrégebbi színes emléke e címérnek. (*Jeszenszky Lajos* cs. és kir. főkonzul szives közlése.)

² Réthy: *Corpus nummorum* I. 263—267. sz. Ugyanfgy V. István és III. Endre néhány érmén is. U. o. I. 309., 356., 376., 377. sz.

³ Réthy: i. m. 1—4. sz. és Hóman: Magyar pénztörténet. 171—175. l. Az érem közepén levő egyenlőszáru kereszt a köriratban levő kis keresztrel igen gyakran kettős kereszté olvad össze. Réthy: i. m. I. 112. sz. a. már III. Béla korából is közöl valóságos kettős keresztet tartalmazó érmet. *Varju Elemér* szerint azonban az érem IV. Béláé. (Turul 1900., 196. l.)

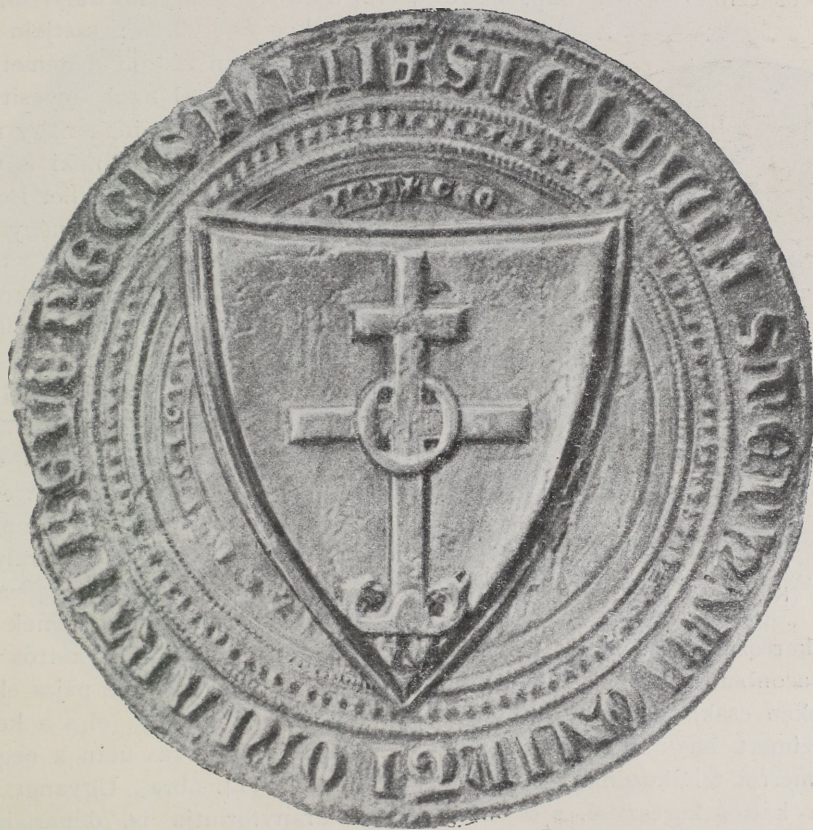
¹ 1295. évi kettős pecsétjét l. Turul 1907. 37. l.

² Turul 1907. 37. l. mell.

³ Szilágyi: i. m. III. 223. l.

ekkor sem a köztudatból. Találkozunk vele — talán régi érmek utánzásaképen — V. István néhány érmén; az Anjouk alatt pedig újra megjelenik a királyi pecséteken is. I. Károly első kettős pecsétjén — mint fent említettem — még egyedül a kettős kereszt látható; második kettős pecsétjének hátlapján azonban a kettős kereszt nagy címertpajzs mellett — mely felett pajzsba foglalás nélkül ismétlődik a ket-

Ettől kezdve a királyi pecséteken, érmeiken és egyebütt, a hol az ország címereit kívánták alkalmazni, a kettős keresztet s a csíkos címert részint felváltva, részint egymás mellett külön pajzsokban, részint egy pajzsban egyesítve használtatnak, mignem körülbelül ötödfélszázad múlva a két címert egyesítése állandóvá válik. Minthogy királyaink ezenkívül e címereket, illetőleg azok egyikét vagy másikat több-

10. V. István kettős pecsétjének hátlapja.

tős kereszt — jobbról és balról egy-egy kisebb hasított pajzs lebeg, melyben jobbról az Anjouk liliomos címere, balról pedig 9 csík, azaz 4 pólya látható. Ugyanez a hasított pajzs megvan a pecsét előlapján is a királyi trón mellett jobbról és balról felfüggesztve.¹

¹ Harmadik kettős pecsétje annyiban tér el a másodiktól, hogy a hátlapon a nagy pajzs mellett mindkét oldalt egy-egy sárkány van ábrázolva s a pajzs felett látható a liliomos és csíkos összetett címert. (Turul, 1907. 38—39., 54. l.)

nyire saját családi címertükkel s egyéb országaik címertükkel, és pedig a legkülönbözőbb kombinációkban egyesítették, a magyar címert ábrázolásának rendkívül változatos sorozata állt elő. E változatok kimerítő bemutatása — a mi különben is feltételezné a királyi pecsétek és érmek teljes sorozatának mindeddig nélkülözött pontos összeállítását — messze túlhaladná a jelen dolgozat kereteit; az alábbiakban tehát csak a magyar címert használatában mutatkozó lényegesebb jelenségekre kívánok rámutatni.

Anjou-házbeli uralkodóink alatt a főczímer továbbra is a kettős kereszt. Legelőkelőbb, t. i. kettős pecsétjeik hátlapjának nagy pajzsában ugyanis egyedül a kettős kereszt látható; a csikos czímer e pecsétekről vagy teljesen hiányzik,¹ vagy csak mellékczímer gyanánt van a nagy pajzs mellett,² ille.őleg az előlapon ábrázolva,³ s ekkor sem önállóan, hanem az Anjou-czímerrel egyesítve. Csak az id. Erzsébet királyné kettős pecsétjeinek előlapján látható a trón mellett jobbról a csikos czímer önmagában, balról

11. Zsigmond 1405. évi kettős pecsétjének hátlapja. (Kicsinyítve.)

pedig a kettős kereszt. Az Anjouk titkos és gyűrűs pecsétein azonban hiába keressük a kettős keresztet; ezeken csakis az egyesített lilios és csikos czímert használták.⁴ Érmeiken ugyanezzel a czímerrel találkozunk, de vannak érmeek egyedül a kettős keresztrel, s olyanok, melyeken mindkét czímer előfordul.⁵

¹ I. Károly és Nagy Lajos első kettős pecsétjein.

² I. Károly második és harmadik kettős pecsétjén.

³ N. Lajos második, az id. Erzsébet és Mária királyné kettős pecsétjein. (*Szilágyi*: i. m. III. 562. l. mell. és 361. l. mell., *Nyáry*: A heraldika vezérvonala. III. tábla 19.)

⁴ Pl. I. Károly gyűrűs pecsétjén (Orsz. levéltár, gipszöntvény), N. Lajos hercegi, titkos és gyűrűs, Erzsébet titkos s Mária királyné gyűrűs és titkos pecsétjén. (*Szilágyi*: i. m. III. 127., 290., 174., 118. s 361. l. mell. és *Pray*: i. m. Tab. IX. fig. 8.)

⁵ Az érmekekre nézve itt s a következőkben I. Réthy i. m.

Zsigmond király kettős pecsétjein szintén a — hármassal halomból kinövő — kettős kereszt foglalja el a hátlap főpajzsát, melyet második és harmadik kettős pecsétjén hat kis czímerpajzs — a kettős kereszt, a nyolcz csik, a dalmát, a luxemburgi, a német birodalmi s a cseh czímer — környez (11. ábra). Ugyanezen kis pajzsok ismétlődnek az előlapon is.¹ Római királyi és császári nagy és kis pecsétjén is megtaláljuk külön pajzsokban mind a két magyar czímert (12. ábra.);² magyar királyi minőségben használt titkos és gyűrűs pecsétjein azonban csak a nyolcz csik van részint a német sassal, részint a luxemburgi oroszlánnal egyesítve.³ Ugyanez a czímer látható pénzeinek nagy részén is, de — mint az Anjouknak — neki is vannak érmei a kettős keresztrel. Neje, Cillei Borbála, is csak a csikos czímert egyesítette négyelt pajzsban családi czímerével (13. ábra).

Zsigmond fogsága idején, 1401-ben, az ország rendjei külön pecsétet használtak, melyen egyedül a kettős kereszt látható.⁴

Albertnak magyar királyi kettős pecsétjét nem ismerjük. Titkos pecsétjén, valamint római királyi nagy pecsétjén egyéb országainak czímere mellett Magyarországot egyedül a csikos czímer képviseli.⁵ Érmein azonban előfordul a kettős kereszt is. Erzsébet királyné szintén csak a csikos czímert alkalmazza pecsétjein.⁶

I. *Ulászló* titkos pecsétjének négyelt pajzsában ismét megjelenik a kettős kereszt, ámbár a legelőkelőbb helyet, a pajzs első negyedét, a csikos czímer foglalja el s a kereszt a lengyel sas és a litván lovas után a negyedik mezőben következik (14. ábra). Ugyanezt a czímert mutatja aranyforintja is, dénárjain és obulusain azonban mellőzi az idegen czímereket s *itt tűnik fel először kétségtelenül a mai magyar czímer, t. i. hasított pajzsban jobbról a nyolcz csik s balról a*

¹ *Szilágyi*: i. m. III. 421., 439. l. és *Pray*: i. m. Tab. XIV.

² *Szilágyi*: i. m. III. 590. l. és *Pray*: i. m. Tab. X. 5. és XI. 9.

³ Pl. *Szilágyi*: i. m. III. 416., *Pray*: i. m. Tab. X. 6.

⁴ Nemz. Muzéum. Törzsanyag 1401.

⁵ *Pray*: i. m. Tab. XI. 4. és *Szilágyi*: i. m. III. 619. l.

⁶ *Szilágyi*: i. m. III. 617. l. és *Pray*: i. m. Tab. XI. 5., 6.

kettős kereszt (15. ábra).¹ Egyik érmen a pajzsot leveles korona fedi. Következetestégről azonban még ekkor nem lehet beszélni: némely érmen ugyanis a címér két mezeje fel van cserélve, vagy külön címerként az érem elő- és hátlap-

Az Ulászló halálát követő *interregnum* alatt az országot kormányzó rendek mind a három pecsétjükön hármás halmon álló kettős keresztet használnak pajzs nélkül (16. ábra).¹ Az ekkor vert pénzek egyik oldalán a 8 csík, másikon a

12. Zsigmond császári nagypecsétjének előlapja.

jára szét van választva, sőt vannak érmeek csakis a kettős keresztrel.

¹ Mint korábbi adatot szokták ugyan idézni N. Lajos egyik érmét, melynek egyik lapján az összetett magyar címér, másik lapján pedig egy emberfej látható. A *Réthy* i. m. II. 45. lapján foglaltak szerint azonban ezen érem kora bizonytalan lévén, számításon kívül kell hagynunk. Másik korábbi adat volna az ország rendjeinek Mária királyné fogsága alatt 1386-ban használt pecsétje, melyet *Fejér Codex dipl.* X/1. 323. lapján egy *«Ex orig. Vesprim.»* közölt oklevélkivonatban így ír le: *«Scutum bifariam sectum, parte ex una quatuor fasciae et*

kettős kereszt látható. *Hunyadi Fános* arany forintján a négyelt pajzs első és negyedik me-

altera crux duplex tricollis insidens.» *Pray* i. m. Tab. X. 9. alatt közli is e pecsétet 1385-ös évszámmal a forrás megnevezése nélkül. E bizonytalan jelzet alapján az oklevelet nem sikerült megtalálnom. A veszprémi káptalan levéltárában *dr. Luttor Ferencz* levéltárnok szives közlése szerint ilyen pecsétes oklevél nincs, s máshol is hiába kutattam ilyen pecsét után. Ugy látszik tévedés, vagy megtévesztés forog fenn.

¹ V. ö. *Szentpétery*: Hédervári Imre 1447-iki felmentő levele. (Turul, 1902. 158. l.)

zejében a csikok, a másodikban a kettős kereszt, s a harmadikban a hollós családi címert van ábrázolva. Ezüst pénzein a kétféle magyar címert részint egy pajzsban egyesítve, részint különválasztva látható.

V. *László* kettős pecsétjének hátlapján a főpajzsot a kettős kereszt foglalja el, a csikos címert pedig csak a körülötte levő hat kis pajzs egyikébe szorít; az előlapon látható nyolcz kis címerpajzs közül egyikben a csikok, egy másikban a kettős kereszt látható. Titkos pecsétjein Magyarországot ismét csak a csikos

de van olyan titkos pecsétje is, melyről a kettős kereszt hiányzik. Gyűrűs pecsétjein is csak a csikos címert használja.¹ Trónkárpitjának négyelt címérében az első mezőt a csikok, a másodikat a kereszt foglalja el; hadipajzsán ellenben csak a kettős kereszt s a Hunyadi-címert láthatók.² Érmei — elődéhez hasonlóan — különféle változatokat mutatnak.

II. *Ulászló* kettős pecsétjén a hátlap négyelt főpajzsában a csikos címert s a cseh oroszlán vannak egyesítve; a kettős kereszt a körülötte levő nyolcz kis pajzs egyikét foglalja el; a

13. Cillei Borbála pecsétje.

15. I. Ulászló pénze.

14. I. Ulászló titkos pecsétje.

címer jelképezi.¹ Érmein a két címert hol együtt, hol felváltva használtatik.

I. *Mátyástól* kezdve a kettős kereszt a csikokkal szemben mindinkább hátraszorul. Kettős pecsétjének hátlapján a főpajzsot ugyanis a nyolcz csík tölti be, míg a kettős kereszt csak kis pajzsban kap helyet a dalmát, cseh, Hunyadi, szlavyon és boszniai címert mellett (17. ábra). Arany pecsétjének hátlapját egyedül a csikos címert díszíti, a kettős kereszt kis pajzs pedig az előlapon a király alakjának lábainál van elhelyezve.² Titkos pecsétjein rendszerint megvan mind a két címert, különböző kombinációkban,

előlapon levő öt pajzs egyikében ismét a csikos címert látható.³ Kisebb pecsétjei változatosak; a csikos címert azonban mindegyikben megvan és pedig a legelőkelőbb helyen, míg a kettős kereszt rangban hátrább áll, vagy hiányzik.⁴ Érmeinek összetett címérében mind a két magyar címert megtalálható.

II. *Lajostól* kettős pecsét nem ismeretes. Titkos pecsétjének főpajzsában ismét csak a csikok vannak a cseh oroszlánal s a lengyel sassal egyesítve s a kettős kereszt egyik kis pajzsba van szorítva (18. ábra).

¹ Orsz. levéltár, gipszöntvények. *Pray*: i. m. Tab. XII. 2.

² *Szilágyi*: i. m. IV. 191., 209. l.

¹ *Pray*: i. m. Tab. XII. 6., XIII. 2., 3. Orsz. ltár gipszöntvények; *Szilágyi*: i. m. IV. 187. l.

² *Szilágyi*: i. m. IV, 589. l. mell. és 224. l.

³ *Pray*: i. m. Tab. XVI.

⁴ U. o. Tab. XIII. 4. és 5. Orsz. ltár, gipszöntvények.

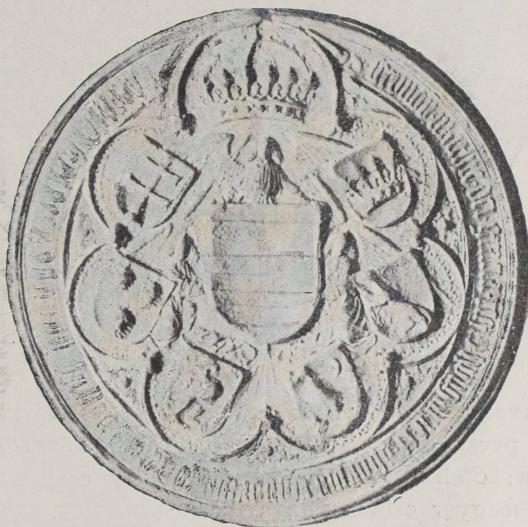
Szapolyai János nagy pecsétjén és aranybulláján (19. ábra.) a csikok s a kettős kereszt négyelt pajzsban vannak egyesítve a Szapolyai-czímerrel, mint szív-pajzs-szal. A nagy pecséten a főpajzsot hat kis pajzs veszi körül; ezek elsejében a kettős kereszt ismétlődik.¹

A *Habsburg-királyok* pecsétjein I. Ferdinándtól III. Ferdinándig a kétféle magyar címert használata tekintetében bizonyos rendszerességet tapasztalunk. Magyar királyi minőségükben használt kettős pecsétjeiken ugyanis a kettős kereszt s a 8 csík hasított pajzsban egyesítve

I. Lipót alatt megváltozik a gyakorlat. Nemcsak nagy kettős pecsétjein fordul elő ugyanis a két címert egyesítve, hanem császárrá választása (1658.) előtt használt magyar királyi nagy és kis titkos pecsétjein is. Császárrá választása után magyar királyi titkos pecsétjein és aranybulláján is csupán a csikos címert használja; csak 1678-tól kezdve látjuk ismét nagy titkos pecsétjein a két címert a kétfejű sas mellén egyesítve (21. ábra). Erdélyi fejedelmi nagy pecsétjén a főpajzsban csak a nyolcz csík van meg, e mellett azonban külön pajzsokban látható a

16. Az országrendek 1446. évi pecsétje.

17. I. Mátyás 1464. évi kettős pecsétjének hátlapja (kicsinyítve).

láthatók mind az elő-, mind a hátlapon (ez utóbbin a német birodalmi sas mellére helyezve) (20. ábra). I. Ferdinándnál és Miksánál a kettős kereszt a pajzs jobb felét, a 8 csík pedig a balt foglalja el, csak Rudolfnál kezdődik a mai gyakorlat. Az ő pecsétjén jelenik meg először a hármashalom tetején a kettős kereszt tövében a korona, mely azonban utódainál csak lassan válik állandóvá. Római királyi és császári nagy pecsétjeiken a kétféle magyar címert külön pajzsokban van elhelyezve; egyéb, akár magyar királyi, akár más uralkodói minőségükben használt pecsétjeiken azonban egyedül a csikos címert képviseli Magyarország.²

¹ *Szilágyi*: V. 37. l.

² A Habsburg-királyok pecsétjeinek sorozatát ld. *Posse*: «Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige» című kiadványa III—V. köteteiben.

kettős kereszt s ismétlődve a csikok is. Császári nagy pecsétjén is megtaláljuk mind a két címert külön pajzsokban; egyéb pecsétjein azonban — kivéve gyűrűs pecsétjét — csak a csikos magyar címerrel találkozunk.

I. József — elődjéhez hasonlóan — magyar királyi nagy kettős, valamint a császárrá választása előtti magyar titkos pecsétjén mindkét címert egy pajzsban egyesítve használja, később azonban a titkos pecsétéről mellőzi a kettős keresztet. Erdélyi fejedelmi címere megegyezik elődjéével; császári pecsétjein — kivéve a nagy pecsétet — csak a csikos magyar címert találhatók.

III. Károlynak már nemcsak nagy kettős, hanem mind magyar királyi, mind erdélyi fejedelmi minőségében használt titkos és bírói pecsétjein megvan mind a két címert, részint

18. II. Lajos titkos pecsétje.

egyesítve, részint külön pajzsokban. Császári titkos pecsétjein az egyesítés még nem következetes; cseh királyi pecsétjein pedig csak a csikos magyar címet használja.

Mária Terézia magyar és erdélyi pecsétjein szintén kivétel nélkül megvan mindkét címer, habár nem is mindig egy pajzsban, illetőleg valamely összetett pajzs egyik mezejében egyesítve, hanem különválasztva. Így van ez többnyire idegen uralkodói minőségben használt pecsétjein is, csupán cseh királyi pecsétjein fordul elő részint egyedül a kettős kereszt, részint egyedül a nyolcz csík. Férje, I. Ferencz, római császár is csak az utóbbit alkalmazza pecsétjein.

II. Józsefnek mind magyar királyi, mind egyéb pecsétjein egyesítve van már a két címer. Utódai alatt még kísért a különválasztás szabadságának gondolata, pl. II. Lipót és II. Ferencz római császári, sőt ez utóbbinak osztrák császári nagy pecsétjein, a hol egy négyelt pajzsmezőnek első negyedében a 8 csík, a másodikban a dalmát, a harmadikban a horvát s a negyedikben a szlapon címer foglal helyet, míg a kettős kereszt címer szív-

pajzsba van helyezve. Ezek a különben sem magyar királyi pecsétjeiken mutatkozó kivételek azonban arra vezethetők vissza, hogy a bonyolult császári címert megszerkesztésénél az æsthetikai szempontokat a közjogiak rovására előtérbe helyezték. Az illetékes körök közjogi felfogását II. József kora óta már kétségtelenül áthatotta az a nézet, hogy Magyarország címert csak a nyolcz csík s a hármalmon koronából kiemelkedő kereszt egy pajzsban egyesítve fejezi ki.

A fentiekben vázolt tarka változatosság láttára önként feltámad a kérdés: *kinek vagy minek a címere volt tehát egyrészt a nyolcz vörösféher csík, másrészt a kettős kereszt, illetőleg mit akartak e kétféle címernek az idők folyamán változó használatával kifejezni?*

E kérdésre nézve, melynek nehézségét fokozzák az Imre és II. Endre királyok címereiben előfor-

duló oroszánok is, szaktudósaink véleményei nagyon eltérnek, sőt ellenkeznek egymással.

Podhradczky József szerint az oroszán az Árpádok nemzetségi címere, a kettős kereszt

19. Szapolyai János aranypecsétje.

pedig a királyság kezdete óta az ország czímere volt;¹ míg a vörös-fehér csikok az Anjou-ház ifjabb ágának czímeréből I. Károlylyal jutottak hozzánk.² Főérve az oroszlánok, mint nemzeti czímer mellett Imre királynak 1197-ben (helyesebben 1200-ban) kelt oklevele, melyben

adományoz sisakdíszül.³ Ez az oklevél azonban, mint már b. Nyáry Albert rámutatott, hamisítvány.¹

Ivánfi Ede «A magyar birodalom vagy Magyarország s részeinek czímerei» (1870.) cz. munkájában a csikokat az ország s egyuttal az

20. I. Ferdinánd kettős pecsétjének hátlapja.

mint atyjának és saját magának czímerét Orsini Istvánnak egy aranykoronás, növekvő oroszlánt

Árpád-ház czímerének, az oroszlánokat pedig díszítésnek tartja, de megengedi azt a lehetősé-

¹ «Szent István király kettős keresztéről, mint az ország czímeréről.» (Magyar akadémiai értesítő. 1856. 110. l.)

² «Magyarország czímere eredetéről» (Tudományos gyűjtemény. 1831, 4. k. 12. l.) és «Magyarország czímerének eredete». (Századok, 1870. 228. l.)

³ *Fejér*: II. 304. l. Blagay-Oktár 1. l.

¹ «A heraldika vezérfonala» 26—28. l. Hogy *Horvát István* «Magyarország régi pólás czímeréről» szóló értekezésében (Tud. Gyűjtemény 1833. 12. k. 76. l.) az oroszlánt az ország, a pólákat pedig az Árpád-ház czímerének mondta volna, mint azt róla *Podhradczky* (Századok 1870. 228. l.) és *Nyáry* állítják (i. m. 26. l.), valótlan.

get is, hogy az Árpád-ház címere az oroslán volt, mely Imre és Endre királyok pecsétjein az ország címerével egyesült. Podhradczkynak a vörös-fehér csikok Anjou-eredetére vonatkozó véleményét megczáfolja (28. l.).¹ «A magyar birodalom címerei és színei» (1874.) cz. füzet tében a csikokat (pólyákat) az ország, a kettős keresztet pedig az apostoli király jelvényének mondja. (12—13. l.)

A képviselőház által a magyar államcímert hibátlan alakjának meghatározására kiküldöt-bizottság, melynek elnöke Horváth Mihály, előadója pedig Henszlmann Imre volt, 1872-ben

21. I. Lipót 1673. évi titkos pecsétje.

kelt jelentésében a kettős keresztet az ország címerének tekinti, s azt állítja, hogy az Árpád-ház címere eredetileg az oroslán volt, melynek helyébe a XIII. század közepe óta az oroslán nélküli pólyás címer lépett.²

Altenburger Gusztáv szerint a nyolcz vörös-üzüst pólya volt az Árpádok címere, az oroslán pedig a királyi méltóság jelvénye volt, vagy nem egyéb damascirozásnál, heraldikai jelentőség nélkül. A kettős keresztől kifejezetten nem szól, de úgy látszik, az apostoli király jelvényének tartja.³

¹ E vélemény alaptalanságára *Thaly Kálmán* is rámutatott. (Századok 1870. 231. l. jegyzet.)

² Századok 1872. 96. l.

³ Századok 1872. 102. l.

B. Nyáry Albert helyesen rámutat arra, hogy a XIII. század végeig, a római szent birodalmi sas és a jeruzsálemi királyság címerének kivételével, mai értelemben vett külön fejedelmi és országos címerek még nem léteztek, hanem a fejedelmek címerei voltak egyuttal népeik címerei is; a fejedelmi és országos címerek csak az ősi uralkodóházak kihaltakor kezdtek egymástól elválni olyképen, hogy a letűnt ősi uralkodóház címere megmaradt továbbra is az ország címerének. Szerinte tehát az oroslánokkal megrakott pólyás címer nem elemezhető családi és országos címerre, hanem az oroslánok és a pólyák együttléve alkották az Árpádok címerét, melyből az oroslánok idővel — minthogy kis méretüknél fogva messziről felismerhető jelvényül nem szolgálhattak s érmeiken és kis pecsétjeiken nem voltak kivés-
hetők — kivesztek.¹ A kettős keresztet az előbbivel egyenértékűnek tekinti; azt állítja azonban, hogy az Anjouk alatt, kik a csikos címer családi címerükkel egyesítették, a két-féle címer eltérő jelentőségre jutott: a csikos «a magyar korona alatt egyesített összmonarchiának», a kettős keresztet pedig «a szorosabb értelemben vett Magyarországnak, illetőleg a nemzet politikai eszméjének kifejezése lön».²

Meglepő, hogy Nyáry fejtegetései után *Bárczay Oszkár* «A heraldika kézikönyvé»-ben újra a mellett tör lándzsát, hogy az oroslán az Árpád-ház, a csikok (vagy, mint ő nevezi, vágások) pedig a királyi méltóság címere, azaz a mai értelemben vett országcímert (államcímert) volt. Ugyancsak a királyi hatalom jelvényének tartja a kettős keresztet is, hozzá-téve, hogy «a kettő között legfeljebb az a különbség lehet, hogy az előbbeni a világi, az utóbbi pedig az egyházi, vagyis a király leg-főbb kegyuri hatalmának heraldikai kifejezője» (375—390. l.)³

¹ I. m. 26. l. jegyzet, 27—29. l.

² U. o. 30. l. — Érveivel alább foglalkozom.

³ Hogy az Árpádok családi címere az oroslán volt, abból következteti, hogy az Árpád-házat követő dynasztiák nem az oroslánt, hanem a csikokat egyesítették saját családi címerükkel; ezzel az egyesítéssel ugyanis nem a kihalt házzal való rokonságukat, hanem azt akarták bizonyítani, hogy ők Magyarország fejedelmei. (475., 388. ll.) Hivatkozik továbbá az Orsini-féle

Fejérpataky László «Az Árpádok címerei» cz. fent idézett értekezésében a ránk maradt adatok beható vizsgálata alapján megállapítja, hogy az Árpádok családi címere nem az oroszlán, hanem a csikolt pajzs volt. Egyébként a csikokat és a kettős keresztet «az Árpádok családi és királyi címere» két, egymást korszerint felváltó alakjának tekinti. (351. l.)

Csánki Dezső a Czobor-Szalay-féle «Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves országos kiállításon» cz. díszmunkában az Árpád-korról azt írja, hogy a királyság és az ország közös jelvénye Imre király óta az oroszlánok a pólyákon, IV. Bélától kezdve az apostoli kereszt;¹ a vegyesházakbeli király koránál pedig úgy nyilatkozik, hogy az ország címere elsősorban az apostoli kettős kereszt, ezzel szemben a négy vágás (nyolcz csík) a királyság jelvénye.² Legújában megjelent tanulmányában idevonatkozólag a következőket írja: «Az Árpádok családi jelvényei voltak-e ezek az oroszlánok, avagy csupán egyszerű díszek — a tudomány eddig nem tudta pontosan megállapítani. Tény azonban, hogy maguk a vágások vagy csíkok, mikor az Árpád-ház kihalta után a francia eredetű Anjou-ház liliomaival, majd a vegyesházbeli királyok többi címer-jelvényeivel, a Habsburgok oroszlánjával egy u. n. hasított pajzsban összekerülnek, mint az Árpád-házi királyok után maradt örökség az (országéval szorososan egybeforrt) királyi hatalom symbolumának tűnnek föl.»³ A kettős keresztre nézve valószínűnek tartja, hogy az Árpád-házi királyok alatt az apostoli királyi hatalom jelképének tekintetett, «időnként azonban — úgy mond — változhatott a kettős kereszt ez értel-

hamis oklevélre is, úgy érvelve, hogy a köztudatban élnie kellett az oroszlán emlékének, mert másképp az oklevél készítője nem merete volna III. Béla címerének mondani az oroszlánt. A fennmaradt emlékek teljes hallgatásából nyilvánvaló azonban, hogy a XVI. században, a mikorra az oklevél készítése tehető (Blagay-Okltár. Bevezetés XI. l.), az oroszlánnak mint Árpád-címernek emléke nem maradt fenn. A történelmi kritika akkori fejletlensége mellett nem kellett a hamis oklevél készítőjének e miatt felfedeztetéstől tartania.

¹ I. k. 26. l.

² I. k. 117. l.

³ «Az új magyar és úgynevezett közös címerekről.» (Századok 1916. 5. l.)

mezése. Erre mutat az, hogy Zsigmond király trónról történt letétele idején, 1401-ben, valamint később, a Hunyadi János kormányzóságát megelőző királytalan időkben (interregnum) a kettős kereszt az országot kormányzó országnagyok pecsétjén foglal helyet, még pedig egyedül, a mi által szembe kerül a vágásokkal vagyis csíkokkal, mint a királyi méltóság jelvényeivel.»¹ Alább a csikokat s a kettős keresztet «első nemzeti dynastiánk családi címerei»-nek nevezi, melyek tulajdonképeni országos címerünk alkatrészeivé lettek.²

Legtekintélyesebb szaktudósaink véleményének egymástól való eltérései, sőt ellenmondásai már magukban véve is bizonyítják, mennyire elégtelenek a ránk maradt adatok arra, hogy e bonyolult kérdés minden részletére kétséget nem tűrő bizonyossággal felelhessünk.

De ha a bizonyosságnak ezt a fokát nem érhetjük is el, az ellentétes nézetek s az idevágó adatok mérlegelése talán az eddigi tanulmányok után is megérdemli még a fáradságot s valamivel hozzájárulhat a kérdés előbbreviteléhez.

Mindenekelőtt, magunkévá téve b. Nyáry Albert helyes észrevételeit, ki kell rekeszteniük az elfogadható vélemények sorából azt a nézetet, mely külön országczímerként tételez fel már az Árpádok alatt.

Ebben a még bizonyos patrimonialis jelleggel bíró államfelfogás korában, midőn az országot minden viszonylatában a király képviseli, a király címerétől különböző országos jelvény, külön országczímer nálunk még nehezen volna elképzelhető. A csikos címer tehát, melyet Imre és Endre használtak, majd a kettős kereszt, melyet IV. Béla — nem tudni, mi okból — az addigi helyett címerül felvett, a magyar királynak s egyuttal az országnak a címere is volt.

Más kérdés azonban, vajjon *Árpád-házi királyaink családi címerüket használták-e egyuttal királyi címer gyanánt?* Hogy erre a kérdésre felelhessünk, azt kell kutatnunk, hogy az Árpád-háznak azok a tagjai, kik nem voltak királyok vagy királynék, milyen címerrel éltek.

¹ U. o. 6. l.

² U. o. 7. l.

Sajnos, mindössze két adatot ismerünk, mely e kérdésnél figyelembe jöhet. Az egyik V. István mint ifjabb király kettős pecsétjének hátlapja, mely pánczélos lovas vitézt tüntet fel pajzsán és lobogóján ágaskodó oroszlánnal (vagy párduczsal) (22. ábra).¹ Nyáry ebben az állatban «Stiria hajdani eredeti ágaskodó oroszlánát» látja, Bárczay ellenben a ma is használt s már Luitpold herceg 1203. évi pecsétjén előforduló stiriai párduczot véli benne felismerni. Akár oroszlánnak, akár párducznak minősítsük is ezt

22. István ifjabb király pecsétje.

az állatot, nagyon valószínűnek látszik, hogy István mint Stiria hercege elődeinek példájára vésette lovas pecsétjére e címet, s bár az Ottokárral 1261-ben kötött bécsi béke értelmében megszűnt is Stiria hercege lenni, pecsétjét továbbra is használta. Erre az adatra

¹ Nyáry (209. l.) s az ő nyomán Bárczay is (368. l.) közli rajzban, a forrás megnevezése nélkül, V. István ifjabb király egy 1257. évi lovaspecsétjének töredékét, melyen a lovas vitéz pajzsán kettős kereszt látható. Ez azonban kétségkívül tévedésen alapszik. István ifjabb királynak az Orsz. Levéltárban DL. 538. sz. a. őrzött 1257. évi lovaspecsétje ugyanis azonos a szövegben említett pecséttel.

tehát nem építhetünk. — A másik adatunk András hercegnek, a későbbi III. Endrének lovas pecsétje 1286-ból, melynek egyetlen ismert példányát a bécsi Házi-, udvari- és állami levéltár őrzi. E pecsét volta-képen nem András herceg okleveléről, hanem egy 1286. jun. 6-án Duinóban kelt közjegyzői oklevélről függ, melyben Albert görcki gróf és Mauroceno (Morosini) Albert, mint András herceg nagybátyja és procurator a görcki gróf Klára nevű leánya és András her-

23. András herceg-pecsétje (nagyítva).

ceg közt házassági szerződést kötnek s a mely oklevélre nagyobb bizonyosság kedvéért a görcki gróf és a herceg nevében Mauroceno Albert szintén ráfüggesztették pecsétjüket.¹ Az oklevélnek a bécsi levéltárban levő példányán mindkét pecsét megvan, bár töredezett állapotban.

Valószínűleg az oroszlánnak egy kopott pecséten látszó körvonalait nézte Nyáry rajzolója kettős keresztnek.

¹ «ad quorum evidentiam et maiorem stabilitatem predictus dominus Albertus comes et dictus dominus Albertinus Mauroceno nomine et loco predicti domini ducis fecerunt presens instrumentum sigillorum suorum pendentium munimine roborari.» (Wenzel: IV. 286. l.)

Az egyikről összehasonlítás útján kétségtelenül megállapítható, hogy a görcki grófé. A másiknak köriratából csak néhány olvashatatlan betűnyom van meg;¹ a szöveg alapján azonban alig lehet kétség aziránt, hogy Mauroceno Albert megbizójának, András hercegnek pecsétjét függesztette az oklevélre. Megerősít ebben az a körülmény is, hogy a Morosini-család címere kék pajzsban egy arany vízszintes pólya, holott a lovas vitéz karján egy hét csikra osztott, tehát az Árpád-házbeli királyok címérével egyező pajzs látható (23. ábra, nagytva).²

Ez az egy adat tehát azt bizonyítja, hogy Imre király a csikokban családi címerét vésette királyi pecsétjére, vagy — mivel e címer aligha régebb az ő koránál — hogy az ő általa felvett címer egyúttal az Árpád-ház címérévé lett.

Az oroszlanokra nézve biztos feleletet adatunk alapján nem adhatunk; de mindössze csak két feltevés fogadható el, t. i. *vagy hozzátartoztak az oroszlanok a királyi és családi címerhez, s idővel, mivel ábrázolásuk a kisebb pecséteken és érmeiken nagyon nehéz, sőt lehetetlen volt, kivesztek a címerből; vagy nem egyebek pusztán diszitésnél, melylyel a címervéső a csikolt pajzs egyhangúságát kívánta enyhíteni.* Valószínűbb az utóbbi nézet, már azért is, mivel az oroszlanok alakja és elhelyezése a fent ismertetett három pecséten is különböző. Hogy azonban az oroszlanok e címerekben a királyi hatalom jelvényei lettek volna, mint Bárczay véli, nem fogadható el, mivel semmi egyéb adatunk nincs rá, hogy az oroszlan nálunk valaha királyi jelvény lett volna s mivel e jelvénynek a családi címer képező csikokkal ily módon való egyesítése már fejlettebb heraldikai gyakorlatra vall, mint a minőt Imre király koráról feltételezhetünk.

Hogy a *vörös-fehér csikos címer csakugyan az Árpád-ház címere volt*, bizonyítani látszik az is, hogy az Anjouk, kik mint az Árpádok le-

származói igényt tartottak a magyar koronára, e címert szintén használták és pedig rendszerint családi címerükkel egyesítve.³

Bárczay véleményének, hogy ezen egyesítéssel nem az Árpád-házból való származásukat, hanem azt akarták bizonyítani, hogy ők Magyarország fejedelmei, ellenmond az a körülmény, hogy olyan Anjou-családtagok is használták e címert, kik nem voltak Magyarország királyai vagy trónpretendensei; továbbá, hogy az Anjou-címert sohasem a kettős kereszttel egyesítették, a mely pedig a XIII. század végén s a XIV. elején a magyar királyság tulajdonképeni címérének tekintetett.

Mindamellettt több jelenség mutat arra, hogy ebben a korban a csikos címer is több volt pusztán családi címernél.

Nevezetesen ismeretes, hogy egyes országos méltóságokat viselő egyének címeres pecsétjeibe a XIII. század második felében s az Anjouk alatt is, kétségkívül méltóságuk jelvénye gyanánt belekerültek nemcsak a kettős kereszt, hanem — sőt gyakrabban — a csikok is, bár igen változó számban.⁴ Továbbá, mint fentebb láttuk, habár az Anjouk alatt a kettős királyi pecséten a kettős kereszt is az egyedüli, vagy legalább a főcímer, titkos és gyűrűs pecsétjeiken — a melyekkel pedig kétségtelenül királyi hatalmukból folyólag kiállított okleveleket pecsételtek meg — mégis egyedül a csikos és liliosos összetett címert használták. Zsigmond pecsétjeiből pedig, melyeken a csikos címer az uralkodó többi országainak címereivel egy sorban foglal helyet, kétségtelenül e címernek nem családi, hanem ország-címer jellege tűnik ki.

De vajjon minő viszonyban volt a csikos címer a kettős kereszttel? Mivel magyarázható meg, hogy e kétféle címer egymás mellett vagy egymást felváltva használtatott a magyar királyság jelképezésére?

¹ Dr. Szekfű Gyula szives közlése. A pecsét gipszmásolata az Orsz. levéltárban.

² A csikok száma címerünkben, mint tudjuk, ingadozik, tehát nem lényeges.

³ Giovanni Villani krónikájának 1295. évi feljegyzése szerint a Martell Károly kíséretében levő lovagok liliosos címerét vörös és ezüst szegély, Magyarország címere (l'arme d'Ungheria) vette körül. Ugyanigy örö-

kitette meg Gelre herold Armorialja Martell Károly öcscsének, János durazzói hercegnek, címérét. (Bárczay: i. m. 385. l.). I. Károly nővérének, Klemencziának, pecsétjén a pecsét tulajdonosát ábrázoló női alak mellett jobbról az Anjouk címere, balról a nyolcz-csikos pajzs látható. (Turul, 1907. 40. l.)

⁴ V. ö. Csoma: «Az Ába-nemzetség címere.» (Turul 1893. 49. l.)

Kielégítő magyarázatot erre a fent közölt vélemények nem nyújtanak. Hogy a csikos címmer a király világi, a kereszt pedig legfőbb kegyuri hatalmának kifejezője lett volna, mint Bárczay s-jti, nem állhat meg, mert királyaink világi és egyházi ügyekben ugyanazt a pecsétet használták. Nyáry véleménye, hogy az előbbi címmer a magyar korona alatt egyesített szomonarchiának, a kettős kereszt pedig a szorosabb értelemben vett Magyarország, illetőleg a nemzet politikai eszméjének kifejezése lett volna, sokkal modernebb politikai megkülönböztetést foglal magában, hogysen azt a középkorról feltelezhetnők.

Azt is bajos a XIV–XV. századról elhinni, hogy világosan különbséget tudott volna tenni a királyi hatalom s az ország címere között. Némely adatok ugyan támogatni látszanak e felfogást, így: Nagy Lajosnak 1369-ben Kassa város részére adott címeres levele, melyben a lilimokat s a nyolcz vörös-fehér csikot királyi jelvényének (*signum nostrum regium*) nevezi; továbbá az országot Zsigmond letételekor kormányzó rendeknek egyedül a kettős keresztet feltüntető pecsétje s még inkább az 1445. évi XV. törvenczikk, mely a kettős keresztet egyenesen az ország jelvényének mondja,¹ vagy Mátyás királynak 1480-ban a bibornoki collegiumhoz intézett levelében használt, ismert szó-játéka a kettős keresztnek, mely az ország jelvénye (*duplicatam illam crucem, quod regni nostri insigne est*), hármassá tételéről.² Ámde, ha elfogadjuk azt a nézetet, hogy a királyi hatalom s az ország címere közt világos különbség volt, érthetetlen marad az, hogy királyaink pecsétjeiken és érmeiken — melyek pedig az ő pecsétjeik és pénzeik voltak, nem pedig az országé — gyakran egyedül vagy legalább főcímmer gyanánt az övékével szemben álló országcímert alkalmazták; valamint érthetetlen marad az is, hogy azok a királyok, kik egyuttal külföldi uralkodók is voltak, mint Zsigmond, Albert, I. Ulászló, egyéb országaik címerei mellett Magyarország jelképezésére, hol mind a két

magyar címert alkalmazták, hol megelégedtek a csikossal.

E kétféle címmernek az Anjou-ház s a következő dynastiák alatti, részint együttes, részint alternatív, s még ugyanazon uralkodó pecsétjein és érmein is következetlen használata annak a feltevésnek az elfogadására kényszerít, hogy e kétféle címmer közt közjogi jelentés tekintetében nem volt határozott különbség; mindkettő egyaránt a magyar királyságot jelentette, értve ezen úgy a királyi hatalmat, mint annak substratumát, az országot (*regnum Hungariae*). A jelenségek azt mutatják, hogy már az Anjouk korára s talán még előbbre visszanyúlik az a felfogás, melyet Werbőczy Hármaskönyvében (I. r. 11. cz.) fejez ki s melynek lényege az, hogy a csikos címmer — melyben a 4 fehér csík a Dunát, Tiszát, Szávát és Drávát jelenti — Pannonia régi címere, melyet a magyarok a honfoglaláskor átvettek; a kettős keresztet pedig Szent István kapta a pápától címerül szentsége jeléül s az ország az ő idejétől kezdve él e címmerrel.

Ugyanez a gondolat tükröződik vissza a nyugati népek heraldikai felfogásában, mely a csikos címert a régi Magyarország (Alt-Ungarn, ancienne Hongrie), a kettős keresztet pedig az új Magyarország (Neu-Ungarn, nouvelle Hongrie) címmerének nevezi.¹ Mikorra nyúlik vissza ez az elnevezés, nem volt módomban kideríteni; hogy azonban általánosan ismert volt s a hivatalos használatba is átment, bizonyítják I. Ferencznek 1804 aug. 11-én és 1806 aug. 6-án kelt pátensei, melyekben osztrák császári címét és címmerét megállapítja. Az iránt, azt hiszem, nem lehet kétség, hogy ezen elnevezés a két címmer időbeli viszonyára, nem pedig az ország területének különböző részeire vonatkozott. Mindkét címmer egyaránt az egész magyar királyságot jelentette; egyébként ugyanis nem lettek volna egymás helyett használhatók.

A két címmer értékelése időnkint bizonyos vátozásokat mutat. Az Anjouk és Zsigmond alatt a kettős kereszt a tekintélyesebb; így van ez, bizonyos ingadozásokat leszámítva, utódaiknál is, egészen I. Mátyásig, a kinek kettős pecsétjén a hátlap főpajzsát, melyet addig a kettős kereszt töltött be, a nyolcz csík foglalja el.

¹ «Item, quod disponatur unum sigillum, in quo sit signetum crucis, sicuti signetum regni Hungariae.» (Kovachich: Sylloge decretorum 103. l.)

² *Fraknói*: Mátyás király levelei II. 47. l.

¹ *Bárczay*: i. m. 390. l.

Hasonló a helyzet a Jagellóknál is; a Habsburgok alatt pedig kezdetét veszi a két címernek az ünnepélyes, kettős pecséten való rendszeres egyesítése. A kisebb pecséteken hosszú ideig csakis a csikok jelképezik Magyarországot, míg nem a két címernek egyesítésének szükségessége a XVIII. század folyamán a közjogi felfogást teljesen áthatja.

A *szent korona*, Magyarország címerének lényeges kiegészítő része, először II. Mátyás király

pecsétjein jelenik meg. Elődei alatt is találkozzunk ugyan már — legelőször I. Ulászló érmein — a magyar címernél nyílt, leveles, majd zárt koronával, ez a korona azonban még nem a szent korona képe. II. Mátyás utódai is képzeleti koronákat használnak a magyar címernél felett s csak Mária Terézia óta lehet e koronákban a magyar szent korona többé-kevésbé hű ábrázolását felismerni.

Dr. DÖRY FERENCZ.

ERDÉLY CZÍMERE.¹

Magyarország erdőtúli része a mohácsi vész előtt nem volt önálló, tehát külön címere sem lehetett. Ez országrész három egyenjogú nemzetének — a magyarnak, székelynek és szásznak — külön nemzeti és politikai területe volt ugyan az uralkodók által biztosított önkormányzattal, még sem alkottak külön államot a magyar állam keretén belül. Az erdőtúli rész kormányzását a vajdák látták el, kik okleveleiken saját nemzeti címert használtak.

A mohácsi vész után, midőn Magyarország megoszlik, az erdőtúli rész — Erdély — lépésről-lépésre halad az önállóság felé, melyet 1542-ben el is ér. Urai, mint Szapolyai János, majd özvegye Izabella és fia János Zsigmond bár csak Erdélyt és kapcsolt részeit bírták, igényt tartottak egész Magyarországra s így a magyar királyi címet és Magyarország címerét viselték, mint *igénycímet* és erdélyi uralmukat Magyarország megszerzése alapjának tekintették. Uralkodásuk alatt Erdélynek még külön vajdái is voltak.

János Zsigmond 1571-ben lemondván Miksa javára a királyi címről, ezzel végleg kialakul a három nemzet szövetséges államisága — a független Erdélyország.

János Zsigmond halála után, 1571-ben,

Báthori István lett Erdély fejedelme, ki mindenképen biztosította az ország függetlenségét, s 1576-ban lengyel királylyá történt választása után is, midőn a kormányzást tesvére, Kristófra bizta, éberesen örökölt Erdély államisága felett. Mindketten — mint a régi vajdák — csak nemzeti címert használtak az ország ügyeiben.

Báthori Kristóf utóda fia, Zsigmond — ki római szent birodalmi herceg lett, s ősi címerét a birodalmi sas mellére helyezte — egyesítette a három szövetséges nemzet címerképét; alatta alakul ki Erdélynek nagyjában máig változatlan címere.

Szapolyai János királyi címere négyelt pajzs szív-pajzsral; a szív-pajzs négyelt; első és negyedik mezejében egyszarvu, a második és harmadik mezejében hármashalomból növekedő farkas látható, melyet félhold és csillag kísér (családi címernél); a nagy pajzs első és negyedik mezejében a magyar vágások, második és harmadik mezejében a hármashalmon álló kettős kereszt foglaltatik (Magyarország címere).² Özvegye, Izabella királynő és fia János Zsigmond, Lengyelország, Milano (Sforza), Dalmát- és Magyarország címerét egyesítik családi címerrükkel. (Négyelt pajzs; I. szintén négyelt; 1. a hármashalomból növekvő farkas; 2. a hármashalmon álló kettős kereszt; 3. a magyar vágások; 4. egyszarvu. II. a koronás, lengyel sas. III. czölöpméntén ötször hajló, koronás gyer-

¹ Tárgyunkról először Josef Bedeus v. Scharberg értekezett, gondos tanulmányokon alapuló, uttörő munkájában, melynek címe: «Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen ständischen Nationen dieses Landes». Hermannstadt 1838. E művön épült fel Jakab Eleknek «Az erdélyi országos címerek története» című értekezése (Századok I., 1867, 336—352. l.).

² Siebmacher's Wappenbuch: Der Adel v. Siebenbürgen Taf. 6. pénzeit l. Adolf Resch: Siebenb. Münzen u. Medaillen Taf 1., 2., 3., 4.

meket elnyelni látszó kigyó (Milano). IV. a három, koronás (2, 1) szembefordult oroszlánfő Dalmátország).¹

Báthori István, mint erdélyi fejedelem, csupán nemzetségi címerét használta (három párhuzamos, pólyamentén lebegő, balról inyből kinövő, kissé fölfelé ívelt, hegyes agyar; vörösben ezüst)² Lengyel királylány választása után a lengyel sással és lithván lovassal négyelt pajzsára helyezte szív-pajzsképen nemzetségi címerét.

Báthori Kristóf nemzetsége címerével pecsételt. Fia, *Zsigmond fejedelem alatt 1590-ben alakul ki Erdélynek a magyar, székely és szász nemzet címeréből összetett címere.*

Hogy az erdélyi három nemzetnek 1590 előtt volt e külön-külön címere, homály fői.³

A magyar nemzet sasos címerére némi bizonyítékunk az, hogy a legrégebb magyar vármegyének, Alsóféhérnek, nagyjában azonos címere van, s hogy e vármegye főispánja örizte a magyarok pecsétjét.⁴ A nemzet címere mindenkor növekvő, stilizált, a vármegyéé pedig halmon álló, természetes, kiterjesztett szárnyon fekete sas, kék mezőben.⁵

Hogy a székely nemzetnek kék mezőben napot és félholdat mutató címerét — az azelőtt használt medvefőn, szíven és koronán átszurt kardot tartó pánczélos kart ábrázoló címere helyett — Zsigmond király adományozta volna, nem bizonyítható.⁶

¹ U. o. továbbá J. Bedeus v. Scharberg id. műve. Fig. 2.

² *Siebmacher*: Taf. 6. lengyel királyi címerét lásd kolozsvári arczképén (Geneal. Füzetek 1913. 25. l.). Bedeus, Fig. 3. Siebm. Taf. 6. Címerét kolozsvári arczképén l. Genealogiai Füzetek 1913. 2. füz.

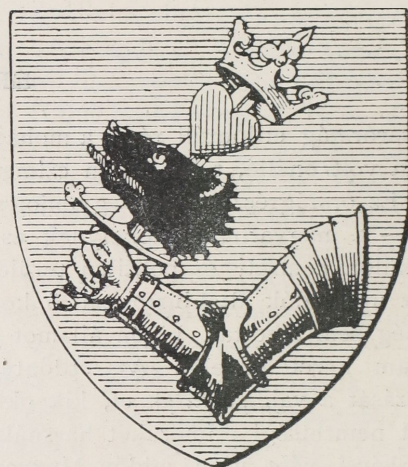
³ Bedeus s. utána *Jakab Elek* műveikben ismertettek egy az Erdélyi Múzeumban elhelyezett, gróf *Kemény József* gyűjteményében levő, 1381. évben kelt oklevelet, mely Imre fia Miklós ispán, csicsói várnagyról, mint «*Ductor alias aquille seu vexilli universitatis regnicolarum Hungarorum partium Transilvanarum*» emlékezik meg, egyszerű hamisítvány. A magyarok sasa, a székelyek nap- és félholdja, valamint a szászok hétbástyája egyszerre jelennek meg. Lehet, hogy ősi címereik voltak, s nem a XVI. század végén találtak fel, bizonyítékaink azonban erre még nincsenek.

⁴ *Jakab E.*: i. m. i. h. 339 l.

⁵ Vármegyei pecsétlenyomatok. *Esterházy-Szegesváry*: Közig. zsebnaptár 146 l. *Ströhl*: Oest.-Ung. Wapenrolle Taf. 12.

⁶ *Dugonics András*: A magyarok uradalmak stb.

A szász nemzet hét bástyás beszélő (t. i. Siebenbürgen) címerének is legelső nyoma az 1590-es fejedelmi pecséten található. Pecsételeési jogukról II. Endre király 1224 november 30-án kelt oklevele így szól: «*In super eisdem concessimus, quod unicum sigillum habeant, quod apud nos et magnatos nostros evidenter cognoscatur*» stb.¹ Pecsétjük, melyet I. Lajos király uralkodásáig használtak, kőralaku, átmérete 6·8 cm. A kettős ponczsor közti legendája: † SIGILLVM CIBI-

Marosvásárhely város címere (a legrégebbnek tartott székely nemzeti címer.)

NIENSIS PROVINCE AD RETINENDAM CORONAM. Tudunkkal egyetlen ép példája sem maradván meg, a legenda több pecsét töredékéből volt csak megállapítható.

Bemutatott példánk² a legkorábbi s legjobb-

54—55. l. *Jakab E.*: i. m. i. h. 339 l. *Siebmacher*: Taf. 3. A kardos kart látta *Cserei Farkas* is, s körirata: Arma trium generum Scythulorum volt. Hasonló címere van Háromszék vármegyének (*Ströhl*: id. m. Taf. 13. *Esterházy-Szegesváry*: i. m. 151 l.), Marosvásárhely városnak (u. o. 164 l.), nap- és félholdat mutató címere Alsóboldogasszonyfalvának és Csikszentkirálynak (*Altenburger-Rumbold-Tagányi*: Magyarország címertára III. 2. és III. 4.).

¹ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. K. 43. sz. oklevél. Eredetije a nagyszombeni levéltárban.

² U. o. Taf. I. 4., 11. és I. 4., 12. Hasonló szellemű, bár más tárgyú Trier városnak a XII—XIII. század fordulójából való pecsétje (*Ewald*: Siegelkunde Taf. 15.), továbbá a konstantinápolyi Zsófia-templom pecsétje (u. o. Taf. 40). Saint Omer város XIII. századi és Bayonne 1351. évi pecsétje szintén rokon szellemű. (*Áldásy A.*:

ban kinyomott képü. A pecsét tükrében jobbra emelkedő, lépcsőzetes alapon négy férfi egy toronyra, vagy bástyára alkalmas tetőkoronát emel magasra. E korona négyoldalu gúla. Lapjai egyenlő oldalú háromszögek; kissé jobbra fordítva van ábrázolva s így két látható oldalából a jobb kisebb, a bal nagyobb; alja egy

A szász nemzet legrégebb pecsétje.

magasságban lévén a nézővel, egyenes vonalat mutat. A gúlaalak koszorúgerendán nyugszik, melynek látható három szögletéből egy-egy csúcán gömbben végződő, függőleges, fióktoronyszerű gerenda nyulik föl, s a gúla csucát is gömb fejezi be. A ferde élek közül a két szélső pontsoros; a középső is valószínűleg ilyen volt, de minden meglevő példányon elnyomódott, valamint a pecsét síkjából legmagasabban kiálló, középső fióktorony gömbje is.

A feltevést, hogy nem fejre való koronát ábrázol e pecsét, nem dönti meg az, hogy korából néhány hasonló alakot ismerünk. Ilyen Verduni Miklós mester 1181-ben készített klosterneuburgi oltárának egyik zománczos betétjén levő király koronája is, de nem gúla-, hanem kupalaku; abroncsa szélesebb és ékköves.¹

A pecséték cz. dolgozata Ráth György: Iparművészet Könyve cz. munkájában, I. k. 341. és 343. l.).

² K. Drexler u. Th. Strommer: Der Verduner Altar.

A müncheni Hof- und Staatsbibliothek tulajdonában levő Evangelium Bambergense miniatúráján levő első két női alaknak fején levő korona is hasonló alaku, de kerekdedebb.² A gurki klostrom 1260-ból származó felső részű freskóján a Madonna fejét ékítő korona kupformájú, széles abroncsu, liliomos.³ A freiburgi dóm 1225-ből való arany portáléjának timpanonjában levő Mária-szobor fejét díszítő korona is hasonlatos, bár ez kupformájú, s széles abroncsa négy egyenes pántban fut a gömbben végződő csucsba.³ Bár e koronák formájukra nézve többé-kevésbé hasonlítanak a pecsétünkön levőhöz, lényegükben nagyban különböznek ettől. Valamennyi magán viseli nemes anyagának minden jelét, miképen a pecsétünkön levő korona is nem nemes anyagból való jellegét. Nem vethetjük szemére készítőjének, hogy nem tudott volna igazi koronát ábrázolni, ha tekintetbe vesszük pompás térbeosztását, a kompozíciót, az előkelő archaikus nyugalmat és helyes rajzot; tervezésén megérzik az akkor — különösen egyházi pecsételnél — divatozó mandorla forma, t. i. a korona az alatta levő két férfivel ezt az alakot mutatja, s a két szélső alak mint telamon — e formán kívül áll. Koronánkat — nevezük annak — négy hosszú tógába öltözött, vállra omló haju, borotvált arcú férfi emeli magasra. A jobboldali balra fordulva a lépcsőzetes alap magasabb síkján térdel, s a korona legtávolabbi sarkát fogja. A második férfi szemben, felső testével balra van fordulva s a korona alá néz, melyet felnyujtott, s a nagyobb erő-kifejtés szempontjából kissé könyökben hajtott karjával feltámaszt; jobblábával az alap magasabb síkján térdel, ballabával pedig az alap alján áll. A harmadik férfi jobbra fordul, féltérdre ereszkedve, balkarjával térdére támaszkodva, jobbával a koszorúgerenda baloldalának közepét tartja. A balról legszélső alak jobbra fordulva a korona balszögletét fogja.

Az alakok testarányai s bő tunikájuk hajlásainak elrendezése, valamint a kidolgozás jó; a perspectiva is helyes; a szélső alakok kisebbek az előtérben levőknél, mert ezek közelebb

¹ Lübke-Semrau: Die Kunst des Mittelalters 266. l.

² U. o. 280. l. mell. tábla.

³ Max Sauerland: Deutsche Plastik des Mittelalters 12. l.

vannak. E pecsét leírásánál hangsúlyoznunk kell, hogy ennek képe nem *czímer*, hanem jelenet, mely a betelepülést, illetve tető alá jutást akarja valószínűleg ábrázolni. Ha ez egyházi pecsét volna, akkor nem gondolhatnánk másra, mint négy donatorra, kik az egyházat alapították, s ez esetben valószínűleg kereszt volna a torony csucsán.

E pecsét Nagy Lajos király uralkodásának kezdetéig volt használatban, mikor újabb *czíme-*

Szebenszék Anjoukori pecsétje.

res pecsétet vésettek; az 1372. évben kelt oklevél, melyen bemutatott példányunk függ, így jelzi az új pecsétet: «*In cuius rei testimonium firmum verum et ratum novum sigillum omnium septem Sedium praesentibus cernitur subappensum*».¹ Alakja 6,4 cm átmérőjű kör; két domboru gyöngysor közti unciális betűs legendája: ✠ S · CIBINIENSIS · PROVINCIE · ADRETINENDAM · CORONAM. Tükrét négyes karaj foglalja el, melynek külső, ivelt háromszögű beszögelléseit egy-egy stilizált liliom tölti ki. A négyes karajnak (Vierpass) kettős vonalakkal, keresztben rutázott mezejében három háromszögletű pajzs foglal helyet; a két

¹ Urkundenbuch II. 976. sz. okl. *Bedeus* I. m. 5. 1.

felső peremén pedig egy nyílt korona nyugszik, három magas karcu liliom között egy-egy tuskével; e korona alsó mérete egy pajzs szélességgel egyenlő. A két felső pajzs oldalai összeérnek, tengelyük párhuzamos s csücskükkel az alsó pajzs két felső szögletén nyugszanak. A három pajzs czimerének leírása következő: 1. a felső jobb pajzs mezeje hasított; jobbról hétszer vágott,¹ balról pedig liliomokkal hintett. 2. a felső bal pajzs mezejében koronás sas lebeg. 3. az alsó pajzs mezejében liliomos, nyílt korona alatt egy hegyével lefelé fordított, áttört háromszög lebeg, melynek minden csucsára egy-egy hegygel kifelé álló szivalak van tűzve.

A felső jobb pajzs a magyar állam Anjoukori — a felső bal Lengyelország — az alsó pedig Szeben kerületnek czimere.

A háromszögre tűzött leveleket általában tengeri leveleknek (Seebblatt)² tartják.³ A tengeri levél igen ritka czimerkép, mely szívformájú ugyan, de hármás, mély bevágása van;³ a pecsétünkön levő szív, illetve hárslevél formát mutat. Nem valószínű, hogy a szászág beköltözése idején magával hozta e czimerképet, valamint az sem, hogy e pecsét idejében vette volna fel; feltevésünk az, hogy e czimerkép nem más, mint az előbb használt pecsét koronának nevezett épületsisakja, melyet a régi emlékeképen — a háromszögletű pajzshoz alkalmazva, vagyis lefelé fordítva és gótikusan stilizálva — helyeztek a pajzsba, s az előbbent maguk sem tartván koronának, feléje koronát tettek. E pecsét fejlett heraldikai szépségét és előkelő tervezését, kidolgozását bővebben méltatnom felesleges.

A leírt pecsétet használja ma is a Szász Egyetem Nagyszebenben; typariuma XV. századbéli s minusculás körirata: *S. Minus Septem Sedium Saxonicalium* ✠, a mi azt mutatja, hogy nagy pecsétje is volt.⁴

A szász nemzet nem tartotta meg czimeré-

¹ A vágások legfelsője magasabb síkban lévén a következőnél, így a legalsónál is, az államczimerben itt fémmel kezdődik e mező.

² *Bedeus, Jakab E., Siebmacher, Ströhl* stb. I. m.

³ *Warnecke: Herald. Handb.* 36. I. és VIII. Taf. 59. fig. *Sacken: Heraldik* 69. I. *Bárczay: A heraldika* kézikönyve 172. I.

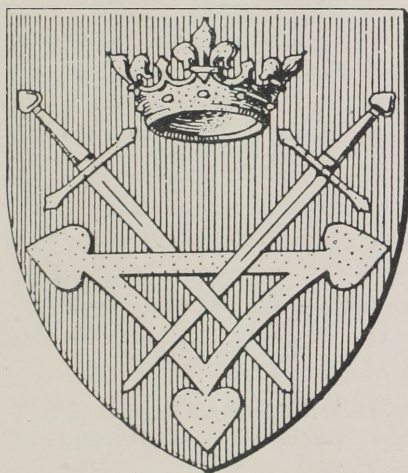
⁴ *Bedeus Fig. 1. Siebm. Taf. 3. Eredeti lenyomat az Erdélyi Muz. pecsét gyűjteményében.*

ben a levelekkel tűzött háromszöget, megőrizte azonban Nagyszeben város címérében a koronával együtt, a háromszöget két harántkeresztbe helyezett pallóssal átfűzve (vörösben arany).¹

*

Báthori Zsigmond fejedelem pecsétjén tűnik fel először Erdélynek a három nemzetéből alakított címere.

Nagy, fejedelmi pecsétje koralaku, átmérője 4,4 cm.² Keskeny levélkoszorúval övezett mezejében nagy, latinbetűs körirata: SIG · DG · TRA · MOL · VAL · TRA · ET SAC · ROM.

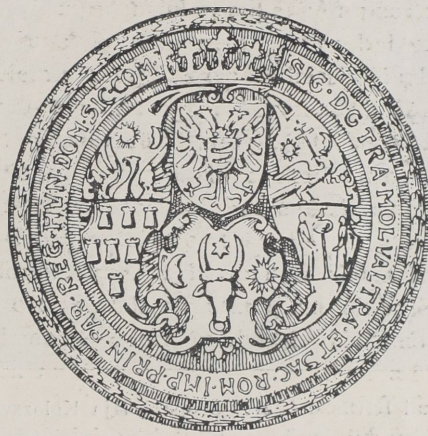
Nagyszeben város címere.

IMP · PRIN · PAR · REG · HUN · DOM · SIC · COM, melyet felül a címerekre helyezett korona szakít meg. A pecsét tükrében három, stílusában különböző pajzs, illetve kartus foglal helyet. A legfelső pajzs háromszögletű; ettől jobbra és balra egy-egy belső oldalán erősen, kikarajozott, kívül kevés megszakítással köríves alul és felül csigavonalban végződő olasz renaissance-kartus vonul a pecsét tükrének aljáig,

¹ Esterházy-Segesváry: i. m. 184. l. Szeben vm. címérét l. u. o. 157. *Ströhl*: i. m. 12. l.

² Rajzunk Asztalos György 1598. május 11-én kelt ármálásának függőpecsétjéről vétetett (Orsz. Levélt. Kolozsmonost. Conv. Arm. B. 52.) Rajzát kiadta *Bedeus* (fig. 5.) is, Báthori Zsigmond felesége Mária Christierna főhercegnő pecsétjével együtt; a különbség utóbbiban az, hogy a birodalmi sas mellén levő szivpajzs hasított, s jobbról a Babenberg-pólyát, balról pedig a Báthori címerképet mutatja (l. még *Siebmacher*: Taf. 4. és 7.).

közbevevén az alsó, szimmetrikus, lengyel renaissance kartust. A két oldalon levő kartusnak a háromszög pajzs felé nyuló végződésén nyugszik egy nagy, nyílt korona, öt karcsu, gótikus levél közt négy csücsökkel. A pajzsok címerei következők: 1. a felső, háromszögletű pajzs mezejében kettős, koronás fejű sas lebeg, mellette koronázott szivpajzsral, ebben három agyar, inyből kinövőleg, hegygyel balra fordítva (a fejedelem római szent birodalmi hercegi címere). 2. A jobboldali kartus vágott; felső mezejében növekvő sas, s felette sugaras nap és növekvő félhold, alsó mezejében pedig hét bástya (3, 3, 1) lebeg (Erdély három nemzetének

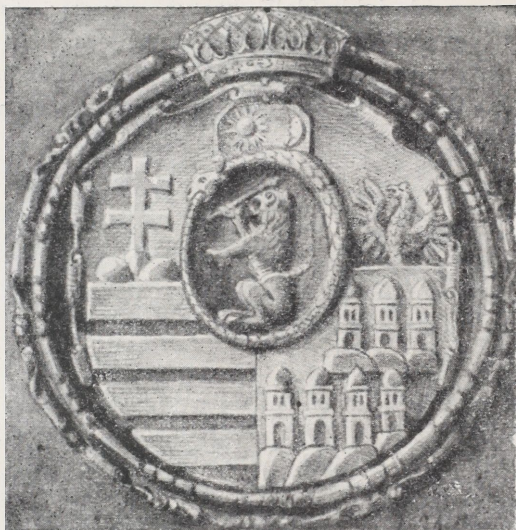

Báthori Zsigmond fejedelmi nagypecsétje.

egyesített címere). 3. A baloldali kartus vágott; felső mezejében, a vágóvonalon természetes, kiterjesztett szárnyu, balra fordult, de jobbra tekintő sas áll, csőrében jobbaránt irányu kettős kereszt szárát tartva; a keresztől jobbra sugaras nap, balra növekvő félhold lebeg (Nagy-Oláhország); alsó mezejében pedig üres pajzslábon két szembefordult, hosszú kaftános férfi áll, köztük a pajzslábból kinövő, magas törzsű, lombos fa tetején balra fordult, csőrében gyűrűt tartó holló (Kisoláhország).¹ 4. Az alsó szimmetrikus kartus mezejében szembefordult, karkával átfűzött orru bölényfő, szarvai közt hatágu csillag, tőle jobbra fogyó félhold, balra pedig sugaras nap lebeg (Moldva).

¹ Kis- és Nagy-Oláhország külön és egyesített címérét l. *Siebmacher*: Taf. 21 (hibás!).

Bocskai István 1605-ből való aranyán¹ és pecsétein következő címert használja: három pajzs; 1. a középső sárkányrenddel övezett pajzsban oroszlán ágaskodik, melynek szeme dárdával van átütve; csőrösakjának disze az oroszlán lépő helyzetben (családi címere, kéken arany).² Ettől jobbra 2. Magyarország (kettős kereszt jobbról, vágások balról). 3. balról Erdély; pajzsa vágott; felső mezejében növekvő, koro-

Bocskai István címeres emléktáblája Kolozsvárt.

nás sas, az alsó mezőben pedig felül négyes, alul hármas halomsor s minden halom tetején egy-egy bástya; a nap és félhold elmaradt.

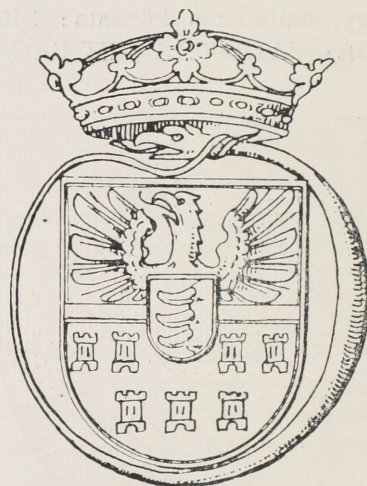
1606. évi aranyain³ a címert: zárt korona alatt négyelt pajzs, sárkányrendes szív-pajzsszal, ebben családi címere. A nagypajzsban: 1. az apostoli kereszt; 2. vágott; felül nap és növekvő hold, alul kinövő sas; 3. hétszer vágott; 4. hét lebegő bástya 2, 3, 2; a bástyák sorrendje nem mindig ez.

¹ Adolf Resch: Siebenb. Münzen u. Medaillen Taf. 15.

² Számos eredeti pecsét az Orsz. Ltárban; rajza Siebmacher: Taf. 8. Zsigmond királytól való, eredeti ármálsírról másolt címere s az oklevél szövege kiadva Fejérpatak László: A Chopy-czímer. Turul III. k., 1883. 116. l. A Genealogiai Füzetekben (1913. 3. sz.) egy 1606-ból való kő emléktáblája van ismertetve fényképével együtt kolozsvári szülőházából; ebben a székelység címere a nagy pajzs közepébe (Canton, Ord.) van helyezve.

³ Resch: i. m. Taf. 16.

Rákóczi Zsigmond pecsétjén¹ s pénzein² a címert: a pajzs alul vágott; mezejében a nemzeti (hiányos) címert: a vágóvonalon álló, jobbra fordult, kiterjesztett szárnyú koronás sas, felemelt jobbajával görbe kardot tartva s a vágóvonalal párhuzamosan, a sas ballába által megszakítva AQVILA felirat; a pajzslábban pedig hét bástya lebeg egy sorban. Ugy látszik, az aquila szó helyettesítette a magyarok sasát e hibás szerkezetű, heraldikátlan címertben, a

Báthori Gábor fejedelmi címere
1609. évi tallérján.

székelyek napja és félholdja pedig, mint annyi más későbbi emléken is, elmaradt.

Báthori Gábor három pajzsos címert használt;³ középsőben nemzeti, jobboldaliban a szász (hét bástya), baloldaliban pedig a magyar kinövő sas (gyakran a sasos pajzs van jobbról). 1609. évi négyszögű tallérjának címere,⁴ — melyet rajzban is bemutatunk, — áll legközelebb Erdély mai címéréhez; a székelyek címere azonban hiányzik belőle. Sárkányrenddel övezett s e felett zárt koronás, kerek talpu,

¹ Számos pecsétje az Orsz. Levéltárban. Rajzát l. Bedeus: i. m. Fig. 10. Siebmacher: Taf. 9.

² Resch: Taf. 17. Itt egyik pénzének címere négyelt pajzs szív-pajzsszal, ebben a Babenberg-pólya; a nagypajzs 1. magyar vágások, 2. kettős kereszt, 3. Dalmátország, 4. Csehország.

³ Számos lenyomata az Orsz. Levéltárban; rajza Bedeus: i. m. Fig. 11. Siebmacher: Taf. 7.

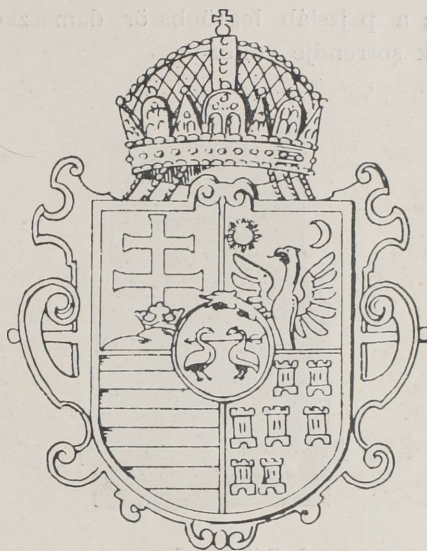
⁴ Resch: i. m. Taf. 18.

keskenypólyával vágott pajzs, szívpajzszal, ebben nemzetségi címere; a nagypajzs felső mezejében a pólyából kinövő sas, alsó mezejében pedig hét bástya lebeg (4, 3). E heraldikus, szép, bár nem kifogástalan (a sárkányrend csak a családi s nem Erdély címerét illeti meg, tehát a szívpajzs köré lett volna helyesen alkalmazandó), s hiányos emléken találkozunk először Erdély címerének mesteralakjával, a keskenypólyával.

Bethlen Gábor fejedelem 1617. évi garasának¹ címere; kerek talpu pajzs, kétszer vágva; a felső mezőben nap és félhold lebeg; a középsőben kinövő sas, az alsóban pedig hét (4, 3) bástya lebeg. Tizes aranyának² címere három pajzs, melyeknek peremén két oroszlán tart közösen egy zárt koronát. A középső pajzs sárkányrenddel övezett s az Iktári Bethlen-nemzetség címerét tartalmazza, mely két szembe fordult hattyu, s nyakukat közösen egy pólyamenti nyilvessző furja át (kékben);³ a család címerében a hattyuk felett egy ezüst talpas kereszt lebeg, ezt azonban a fejedelem valószínűleg protestáns hitére való tekintettel soha sem használta. A jobboldali pajzs felül és alul vágott; a pajzs főben nap és félhold lebeg; a középső mezőben pedig az üres pajzslábból balra tekintő sas növekedik. A baloldali pajzsban hét bástya (1, 2, 1, 2, 1) lebeg. Mint választott magyar király Magyarország címerét is felveszi címerébe, s pajzsa fölé a szent koronát helyezi. Ekkori címere,⁴ melyet rajzban is bemutatunk: négyelt pajzs, sárkányrenddel övezett szívpajzszal, ebben nemzetségi címere; a nagypajzs 1. koronás hármalmon a kettős, apostoli kereszt (e címerben jelenik meg először erdélyi emlékeken a hármalmon a korona); 2. kinövő sas, melyet sugaras nap és növény félhold kísér; 3. hétszer vágva; 4. hét lebegő bástya (2, 3, 2). A szélekelyek két címerképét néha elválasztja egy-

mástól; ¹ előbbi helyén marad, a sas előtt, utóbbi pedig a bástyák fölé kerül. Bethlen Gábornak a királyi címről való lemondása után elmarad címeréből a Magyarországot jelző rész s helyébe az első mezőbe felesége, Károlyi Zsuzsánna, hármalmon álló szívet tévő karvalya,² a 3. mezőbe pedig Oppeln és Ratibor sasa kerül.³

Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi (Hohenzollern) Katalin, házi címerét egyesítette Erdély és elhalt férje címerével.⁴

Bethlen Gábor választott király címere.

A két Rákóczi György lényegében megtartotta Erdély címerét úgy, mint Bethlen Gábor alatt volt. Különösen szép I. Györgynek címere az 1641-ben készített s jelenleg a kolozsvári városház lépcsőházának falába beépített, később helyesen színezett kőemléken. Ez kartusba foglalt, hasított, jobbról pajzslábbal, balról pajzs-fővel ellátott kerek talpu pajzs, szívpajzszal; ennek vörös mezejében, hármalmon, zöld halom

¹ Resch: i. m. Taf. 23—62., 114., 124. Bedeus: i. m. Fig. 13.

² Bedeus: i. m. Fig. 14. Resch: i. m. Taf. 24—156., 25—27. Siebmacher: Taf. 11. s több eredeti pecsét az Orsz. Levéltárban.

³ Oppeln címere: kékben arany sas; Ratiboré hasított pajzsban jobbról kékben koronás arany sas, balról ezüstre és vörösre hasított. Siebmacher: Taf. 11.

⁴ Fügőpecsétjét l. Orsz. Levéltár Kolozsmonostori Conv. Arm. K. 13. sz. a., továbbá Bedeus: i. m. Fig. 15. Siebmacher: Taf. 12.

¹ Resch: i. m. Taf. 22.

² U. o., továbbá pecsétjének rajzát l. Bedeus: i. m. Fig. 12.

³ E címer is Zsigmond király adományának tartják; egyetlen (gyöngye) bizonyítéka ennek, hogy e tény az Iktári Bethlenek Mária Teréziától való grófi oklevele felemlíti, keltezését azonban Zsigmond uralkodásának kezdete elé helyezi. (Eredeti okl. az Erdélyi Muzeumban.)

⁴ Bedeus: i. m. Fig. 13. Siebmacher: Taf. 11. Resch: Taf. 23., 24.

mögül előtűnő, hat küllős arany kereken arannyal fegyverzett, koronás, stilizált, fekete sas áll, felemelt jobbával arany markolatu, görbe kardot tartva (Rákóczi-czímer). A nagypajzs jobboldali kék mezejében, a vörös pajzslábból stilizált, koronás, fekete sas növekedik, felette pedig sugaras naparcz lebeg. Baloldalt a kék pajzsfőben növekedő ezüst félhold, alatta pedig aranyban, hét (2, 2, 3) vörös bástya lebeg. A pajzs peremén zárt, fejedelmi korona nyugszik.¹ Pecséteiken,² érmeiken³ szintén ezen czimert használták; a pajzsláb legtöbbször damaszkolt s a bástyák sorrendje változó.

I. Rákóczi György
címeres emléktáblája Kolozsvárt.

Rhédey Ferencz,⁴ Barcsai Ákos,⁵ Kemény János,⁶ Apafi Mihály⁷ szintén megtartották elődeik országczímerét, melyre szív-pajzsképen saját

¹ E címer a kolozsvári óvári szögletbástya mellé volt befalazva, onnan került a városházára, Báthori Kristófnak mellette levő 1581. évi címeres emléktáblájával együtt; ez az ismert Báthori címer mutatja, de a sárkányrend nélkül; a pajzsot két angyalt ábrázoló telamon őrzi (Genealogiai Füz. 1913. 104. l.). I. Rákóczi Györgynek még van egy egykoru címeres emléktáblája Kolozsváron, a br. Bánffy Ernő egyetem-utczai házában.

² Bedeus: i. m. Fig. 16., 17. Siebmacher: Taf. 10.

³ Resch: i. m. Taf. 31—35.

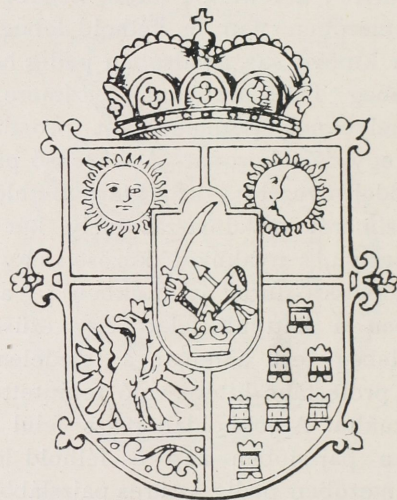
⁴ Bedeus: i. m. 18. Siebmacher: Taf. 13.

⁵ Bedeus: i. m. 19. Resch: i. m. Taf. 36—37. Siebmacher: Taf. 13.

⁶ Bedeus: i. m. 20. Resch: i. m. Taf. 37—38. Siebmacher: Taf. 16.

⁷ Bedeus: i. m. 24. Resch: i. m. Taf. 38—52. Siebmacher: Taf. 16. és mindeniktől számos eredeti pecsét az Orsz. Levéltárban.

nemzetségi címerüket helyezték. Rhédeié: (kékben, zöld mezőn) koronás kettősfarku oroszlán, görbe karddal.¹ Barcsaié: (kékben) koronán könyöklő, görbe kardot tartó, átnyilazott, pánczélos kar; (néha korona nélkül, czölöp mentén lebegő pánczélos kar karddal, nyilvessző nélkül)² Keményé: (kékben) lebegő koronából növekvő szarvas, melyet félhold és csillag kísér; ez utóbbi néha elmarad.³ Apafié: (kékben) lebegő csonkból kinövő, leveles, gyümölcsös szőlő-

Barcsai Ákos fejedelmi címere.

¹ Siebmacher: Taf. 13. E család többször változtatta címerét. Mátyástól 1466-ban kapott címerük kék pajzsban két szemben ágaskodó, vörös oroszlán közösen egy zerge koponyát tartva. A grófi ág szív-pajzsában pedig hattyu a címerkép.

² Siebmacher: Taf. 14. Ma kék pajzsban, hármassal, zöld halom koronás középsőjén könyöklő, görbe kardot tartó pánczélos kar — a felkar alulról haránt átnyilazva — használ a család, zártsisakon a pajzsalakkal és kék-vörös takarókkal; néha fehér bélésű, ötágú koronából aláomló vörös címerpalástba foglalja a pajzsot.

³ Siebmacher: (Taf. 16.). Ezüst pajzsban vörösnek határozza meg az ősi, Magyar-gyerőmonostori Kemény-nemzetség címerét, s elhagyja belőle a félhold és csillag kíséretet. A pajzs minden esetben kék; soha (kivéve a kihalt grófi ág címerét, hol másodrangu szerepe van az ősi címerképnek, s ezüstben, fekete pajzslábon koronából kinövőleg fekete színű) más mázu pajzsszal e nemzetség emlékei között nem találkozunk, s a kíséret mindenkor. Az ezen nemzetségből való Mikola Ferencz 1471. évi, s a kolozsvári ref. templomban levő, igen szép, heraldikus siremléken is föltaláljuk a félhold és csillag kíséretet (Genealogiai Füzetek, 1913. 1. sz.).

venyige s ezen rohamsisak, mely alulról bal haránt irányban egyenes karddal van átütve.¹

Apafi Mihály egyes emlékein a nap körül, vagy a nap és hold közt, egy vagy több csillag is szerepel; felemlítendő azonban, hogy a keskeny pólya majdnem minden érmén feltalálható. Erdély címerének ezen mesteralakja — mint tudjuk — Báthori Gábor alatt fordul legelőször elő.

*

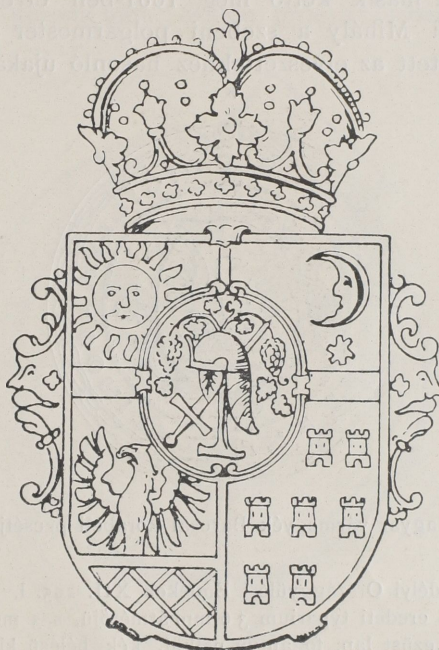
Barcsai fejedelemsége alatt az erdélyi rend-k Szászsebesen országgyűlést tartottak (1659 május 24-től június 25-ig), melyen elhatározták a három nemzet s a partium részére külön-külön címeres pecsét vésetését. Az erről szóló III. artikulus szövege a következő:

«Látjuk kegyelmes urunk ebből is országul nagy fogyatkozásainkat, hogy bizonyos pecsétünk nem lévén, netán most immáron kárunkon experiáljunk annak ekkédiglen való szükséges meglételét. Hogy azért ebből is jövődöben is nagyobb incommoditásunk ne következessék, illendönek itéltük a Nagyságod tetszéséből, hogy bizonyos négy pecsétet metszessenek az országnak négy nagyobb rendei szerént, melyeknek egyike úgy mint az erdélyi vármegyéké álljon az ország præsidentsénél, avagy az erdélyi itélömesternél. A másik mely a szé-

¹ Apafi czimerét *Siebmacher* (Taf. 15.) mai formájában (ovális, fekete pajzsban) 1285-ből származtatja, holott a közlés idejében már ismeretesek voltak a Bece Gergely nemzetség középkori címeres emlékei, s így tudnia kellett volna, hogy a címerkép nem más, mint az ősi pajzsczímer helyett a pajzsba foglalt oromdiszes sisak és utóbbi a régi pajzskép pallósával átütve. Fekete mázára nézve egyetlen színes emlék van, Frankenstein Frank szász ispán zászlója, mely heraldikai szempontból figyelembe nem vehető, mert színezése önkényes (ovális, hasított pajzs, hasított kék pajzsfővel s fekete szív-pajzsszal (Apafi). A jobboldali vörös (!) mezőben, damaszkölt, ezüst pajzslábból növekedik a fekete, arannyal fegyverzett sas; balról vörösben 7 (1, 2, 2, 2) ezüst bástya; a pajzsfőben jobbról sugaras nap, balról fogyó félhold). Tekintve, hogy e nemzetség két családjának (Bethleni gróf Bethlen, Erdélyi Somkerekí) pajzsa kék és figyelembe véve az Apafi címerképet és korszakot (XVI. század), melyben így megváltozott a címer — míg más, megbízhatóbb bizonyítékunk nem kerül napfényre — kéknek kell az Apafi címer pajzsát tartanunk. E zászlón zöld pázsitból nő ki a szőlőtő, holott a pecséték és pénzek mindenike lebegő csonkból kinőtt, gyümölcsös és leveles venyigét mutat. Van két remekbe készült, ezüsből domborított, heraldikailag helyes halottas Apafi címer a kolozsvári, farkas-utcai ref. templomban (Genealogiai Füzetek, 1913. 107. és 134. l.), mindkettőnek lebegő a címerképe.

Turul, 1917. I—IV.

kelységé léssen az udvarhelyszéki főkapitánynál. Az harmadik mely a szász natióé a szebeni polgármesternél. A negyedik pedig mely az Erdélyhez incorporáltatott Magyarország részéjé, álljon azon részben lévő itélömesternél. Ha pedig valamely időben itélömester nem találna lenni a partiumban, olyankor álljon a Bihar vármegyei főispánnál; kik is sub fide christiana kötelesek legyenek azoknak conserválására, úgy hogy semmi nemü időben, sem senkinek parancsolatjára ki ne adják, hanem csak az országnak rend és rendkívül való gyűlésében olyankor vagy ő magyok vigyék elő, vagy hogy igen hiteles emberektől küldjék bé, ha ő magok semmi uton bé nem mehetnének

Apafi Mihály fejedelmi címere.

és ha kik ezek közül a halál által elragadtnak, maradékok mentül hamarébb vagy valamely káptalanban, vagy hogy az itélömestereknél szorgalmatos gondviselés alatt beadják, testimonialist vévén róla, egyébaránt azoktul kívánjuk elő. A pecséték pedig ilyenek légyenek: az erdélyi vármegyéknek a pecsétre metszett insigniájok légyen egy fél sas, környül való írása: Sigillum comitatum Transylvaniae. A székelységnek légyen egy fél hold és nap, környül való írása: Sigillum nationis Siculicæ. A szászszágé légyen hét kolcsos város, környül való írása: Sigillum nationis Saxonicæ. A Magyarország Erdélyhez incorporáltatott részéjé légyen négy folyóvíz s a kettős kereszt, környül való írása: Sigillum partium Hungariæ Transylvaniae annexarum. Ehez azt is hozzáadván, ha valaha valamely időben (kit Isten eltávoztasson) Magyarország részei Erdélytől, hacsak ideig is el találnának szakadni, amint immár szomorú példánkra egynehányszor meg is lőtt, in tali casu

az erdélyi három nemzetből álló státusok egész corpust constituálván, az három pecséttel nomine totius regni pecsételhessenek, és azok alatt mindenféle expediálhassanak szintén úgy, mint a mikor Magyarország részei véle egy corpus voltak. Ez pecsétek nélkül, avagy ezek közül csak valamelyik nélkül is excepto casu præmisso, ha valamely expediók nomine regni kelnének, erőtlének és hitel nélkül valók legyenek.»¹

A három nemzet pecsétje elkészült, a partiumé valószínűleg nem. A magyar nemzet, illetve vármegyék pecsétjének rajzát bemutatjuk; eredeti typariuma az Orsz. Levéltárban van.² A másik kettő még 1661-ben elveszett, s Apafi Mihály a szebeni polgármester útján készítettett az elveszettekhez hasonló ujakat.³

*

A magyar vármegyék Barcsai korabeli pecsétje.

¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek XII. 295. l.

² Az eredeti typarium 36 mm átmérőjű, s 3 mm vastagságú ezüst lap, fogantyú nélkül, kék béléstű kis bőrkazettában. Hátán kalapálás nyomai láthatók, s szélébe egy kis kereszt van bevésve. Anyaga finom ezüst. Semmi okunk sincs abban kételkedni, hogy ez nem ugyanaz, mely a szászsebesi országgyűlés rendeletéből készült. Kőrirta: SIGILLVM * COMITATVVM * TRANSILVANNIE * csinos, ügyes munka, s semmi esetre sem korábbi, mint ezt Bedeus és Jakab Elek állítja (Orsz. Levélt. száma Főkmszék kc. 15. a.).

³ E pecsétnyomók közül a vármegyéké szintén megmaradt, s az Orsz. Levéltár erdélyi osztályában (Főkmszék kc. 15 b. szám alatt) fentalálható. Anyaga aczél s aczél nyele van. Kőrirta ugyanaz mint előbbié, de a latin szöveg közé még egy magyar szó: NEMES van foglalva; címere, kerete teljesen azonos az előbbivel. Az ezzel egykorú, de már csak lenyomatban ismert székely pecsét kőrirta: SIGIL : NATIONIS · SICVICÆ · LOERDELORSZAGAEHA * Fektetett s kívül barokk díszítésű ovális pajzsa homorú gerendával osztott; jobbfelől a sugaras nap, balfelől pedig sugaras növény félhold van ábrázolva. (Közli Bedeus: Fig. 2. Siebmacher: Taf. 3.). A szász nemzet pecsétje szintén csak lenyomatban isme-

Az erdélyi fejedelemségnek az ausztriai ház jogára alá jutásával letűntek Erdély címereiből nemzeti fejedelmeink ősi, nemzetségi címerei, s elkövetkezett a német római szent birodalmi, császári sas uralma.

Különben lényegileg nem változott meg Erdély címere, mely immár a birodalmi sas keblén ékeskedett, az aranygyapjas rend jelvényével övezve, szivpajzsában a Babenberggek pólyás címérével.

Apafi fejedelem 1690 április 15-én bekövetkezett halála után a gubernium Bánffy György pecsétjét¹ használta, majd a nagyszzebeni országgyűlés 1691-ben elhatározta négy pecsét vésetését, azonban arra nézve nem történt intézkedés, hogy milyen címet és kőriratot foglaljanak e pecsétbe. I. Lipót 1693. évi május 18-án kelt leiratával három pecsétnyomó készíttetését rendeli el, s ezek közül egy nagyobb s egy kisebb álljon az udvarnál levő kancellárnál s egy az Erdélyben maradó főtisztviselők egyikénél. A pecsétek 1696-ra Bécsben elkészültek s használatba vétettek.² Címereük a következő: a német római szent birodalmi sas mellén az aranygyapjas rend jelvényével övezett, ovális vágott pajzs, szivalaku, pólyával vágott szivpajzsalsal; a nagypajzs felső mezejében növekvő sas, alsó mezejében sugaras nap és télő félhold alatt hét bástya (3, 4) lebeg.³ A nagyobb pecsét közjogi és kegyelmi oklevelekre, a kisebb pedig kormányzati jelentésekre és ítéletekre nyomatott.

I. Lipót pénzein⁴ a címer rendesen hasított pajzsba foglalt; jobbról a kinövő sas, felette

retes; egészen olyan, mint a magyar nemzeté; barokk díszítésű ovális pajzsában hét (2, 3, 2) bástya lebeg. Kőrirta: SIGIL · NATIONIS · SAXONICÆ · ROMANEMZETBOLAL; a három pecsét magyar szavait összerakva: «nemes három nemzetből álló Erdélyország» származik. A harmadik pecsét kiadva: Bedeus: i. m. Fig. 2. Valamennyinek lenyomatát l. Orsz. Levéltár Erd. Oszt. főkmszék. A. 326. Mike Sándor jegyzéke. Ez uton fejezem ki köszönetemet Dr. Anyos Lajos m. k. Orsz. Levéltári igazgató urnak, ki e pecsétek felkutatásánál szives volt segédkezet nyújtani s buzgó fáradozásával támogatni.

¹ Bedeus: i. m. 32. l.

² Bedeus: i. m. 33. l.

³ Otto Posse: Die Siegel der Deutschen Kaiser u. Könige B. IV. Taf. 12. Bedeus: i. m. Fig. 26. Siebmacher: Taf. 4.

⁴ Resch: Taf. 54.

a nap, balról a növény hold s alatta hét bástya lebeg. 1692. évi aranyának előlapján a birodalmi sas s mellén Szeben címere foglal helyet; hátlapján pedig vágott pajzsban Erdély címere, felül kinövő sas, alul hét (4, 3) halom mindegyikén egy-egy bástya; a pajzsot császári korona fedi.¹ Pénzein gyakran csak a hét bástya jelzi Erdélyt.²

Még föllángolt egyszer a nemzeti fejedelemség s Erdély címérébe visszatért újból egy ősi nemzetség pajzsa, mely félszázadja tünt le onnan, a Rákócziaké.

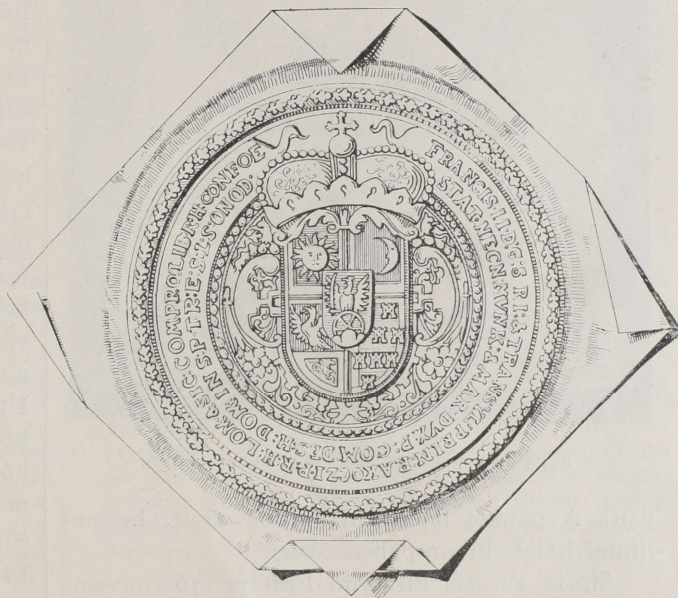
II. Rákóczi Ferencz rendkívül finom kivitelű és heraldikus pecsétjén a címer a következő: ³ kerek talpu, négyelt pajzs, kerek talpu szív-pajzs-szal, ebben a nemzetségi címer: vörös pajzsban, hármás halom mögül előtűnő hat küllős kereken álló, kiterjesztett szárnyu sas, jobbjával görbe kardot tartva. A nagy pajzs négyelt; 1. kékben sugaras naparcz; 2. vörösben növény arcos holdsarló; 3. vörösben damaszkoltt, ezüst pajzslábból kinövő stilizált sas; 4. kékben hét (1, 2, 3, 1) bástya. A pajzsot hercegi korona fedi. *Ez a legelső színjelzett országcímér.*

Pénzeinek címere: pólyával vágott ovális pajzs, szív-pajzs-szal (nemzetségi címer); a nagypajzsban felül kinövő sas; a pólyában nap és növény hold; alul hét bástya (4, 3).⁴

I. József, Eleonora, III. Károly alatt nem változott Erdély címere. A fejedelmi cím, a magyar királyival kapcsolatban 1712-ben, III. Károly alatt jelenik meg először, kinek pecsétcímere teljesen azonos I. Lipót 1706. évi címerével.⁵

Mária Terézia 1740-ben trónralépte után hamarosan új pecsétet készített Erdélynek. Ennek címerében egymás mellett két zárt koronával fedett szív-pajzs van; a jobboldali Babenberg,

a baloldali Erdély (vágott, felül kinövő sas, nap és hold kísérettel, alul hét (4, 3) bástya. A nagypajzs egyszer vágott, pajzslábbal; a felső mező négyszer hasított (1. Dalmácia, 2. Magyarország, 3. négyelt: Castilia, Leon, Aragonia, Szicília, 4. Csehország, 5. Horvátország), A középső mező hasított (1. Milano, ezt fűdi a Babenberg címeres szív-pajzs; balról újból hasított; 1. Burgund, erre van helyezve a második szív-pajzs: Erdély címere. 2. Tyrol). A pajzsláb négyszer hasított (1. Krajna, 2. Steiermark, 3. Lotharingia, 4. Karinthia, 5. Görz). A pajzsot császári korona fűdi.¹ Midőn férje 1745-ben római

II. Rákóczi Ferencz nagypecsétje.

császárrá választatott, e címer változatlanul a kétfejű sas mellére helyeztetett.

Erdély 1740-ből való, Mária Teréziának Valdis F. által készített² hódolati érmén a címernek egy egészen új formájával találkozunk. Ez arany ékkel három részre osztott kék pajzsban, jobboldalon balra repülő természetes sas, balról sugaras naparcz, s alatta növény félhold, az ékben pedig 7 vörös bástya lebeg (színjelezve

¹ U. o. Taf. 53.

² U. o. Taf. 53—54.

³ Magy. Tört. Életr. Márki S.: II. Rákóczi Ferencz II. köt. 93. és 94. l. az első, nagy pecsét 1706 okt. 6-án, Darócson kelt oklevelen látható.

⁴ Resch: i. m. Taf. 55.

⁵ Posse: i. m. IV. 12. Siebmacher: Taf. 4.

¹ Posse: i. m. IV. 33., 34., 35. Siebmacher: Taf. 4.

² Resch: i. m. Taf. 72. Siebmacher: Taf. 5. hibásan jelzi évszámát 1741-re. Altenburger-Rumbold-Tagányi: I. 3.

A nagyfejedelemségi oklevél címeres lapja.

van). A pajzsot fejedelmi korona alatt, hermelinnel bélelt bibor palást övezi.

Mária Terézia királynő Erdélyt 1765 november 2-án kelt aranybullás oklevéllel nagyfejedelemségre emelte, s régi címerét új, nagyfejedelemi koronával ékítette, fejedelmi süvegét leveles és pántos diadémmal övezvén, csucsát keresztel diszítvén. Pecsétjén pedig, az előbb leirt, s a római szent birodalmi sas mellére helyezett nagy címerre két királyi korona helyezettett s az erdélyi szivpajzs koronája nagyfejedelemi koronával cseréltetett fel.

A könyvalaku, vörös bársonyba kötött, diszes kiállítású dip'omáról, mely az Országos Levéltárban két példányban van meg,¹ a királynő

¹ Orsz. Levélt. Főkmsz. levélt. B. 27. Hálás köszönetemet fejezem ki dr. Csánki Dezső min. tan., orsz. főlevéltárnok urnak azon lekötölező szivességért, melylyel az Országos Levéltárban végzett kutatásaimban a legnagyobb előzékenységgel támogatni méltóztatott.

aranybullája függ. E bulla előoldalán a királynő trónuson ülő alakja látható az Igazság és Jutalmazás allegorikus alakjai közt; hátlapján következő címér: négyelt pajzs, szivpajzs-sal (Babenberg), ennek peremén a szent korona nyukszik. A nagypajzs 1. és 4. mezejében Magyar-, 2. és 3. mezejében Csehország címere. A pajzsra császári korona van helyezve. Legendája az előlapon: MARIA THERESIA DEI GRA · REGINA HVNGARIAE BOHEMIAE, a hátlapon folytatólag: DALMATIAE CROATIAE ET SLAVONIAE: ARCHIDUX AVSTRIAE.¹ A nagyfejedelemi címér az oklevél hetedik lapjára van festve, s a következő: vörös keskeny pólyával kékre és aranyra vágott pajzs felső mezejében vörös nyelvű kinövő sas, tőle jobbra ragyogó, arany naparcz, balra fogyó, arczos, ezüst holdsarló lebeg. Alsó mezejében hét (4, 3) vörös, pártáján három, közepén négy ormós, két négyszögű ablakos, zárt, köríves kapus bástya lebeg. A pajzsos nagyfejedelemi korona nyugszik. A pajzsot telamonképen jobbról az Igazság allegorikus, álló, balról a Jutalmazás ülő nőalakja őrzi.² Előbbi fehér ruhában, balvállán bibor köpenynyel, hajadonfóvel, jobbját a magához támasztott fascesen nyugtatva áll. Utóbbi födetlen fejü, fehér ruhájú; bő, vörös köpenye jobb- és balkarjáról ölébe omlik; jobb hónalja alul aranyosbarna bőszaru nyulik alá, melyből aranypénzek, érdemrendek, gyöngy-sorok s főrangú korona ömlenek ki, balkezével pedig olajágot tart. E címermű arany keretbe van foglalva, melyet felül diszes barokkeretben a bullánál leirt címér főd el, de a koronák nélkül. A kereten belül gazdag, arannyal hímezett és rojtozott, aranyzsinóros, damaskolt biborkárpit omlik alá, mely mögött rózsaszínfelhős, üde, kék ég képezi a háttér. A címér kékes és rózsaszín márványkoczkákból rakott alapon, ivelt, szürke barok, kőemelvényen áll. A gazdag, arany kartusba foglalt pajzs szimmetrikus; felül domboruan ivelt, szögletei egyenesen metszettek, oldalai homorúak s egy kisebb beszögelléssel futnak a pajzs csücskébe. A korona zárt; szélein pálczataggal

¹ Fényképét l. *Posse*: i. m. IV. 33. l.

² E két pajzstartó a címér alkalmazásánál nem ábrázoltatt.

erősített pántja három kék közt két vörös kö-
vel, s ezek közt haránt keresztbe fűzött gyöngy-
sorokkal ékített. E pántot öt barok liliomos,
ékköves levél közt egy-egy magas, háromszögű
csucs disziti; a háromszögek alján egy-egy vörös,
a levelekben pedig felváltva vörös és kék kövek
csillognak. Az aranszál'al rutázott, domboru,
vörös süveget két pálczatagos szélű aranyabroncs
fogja át, szintén kövekkel ékítve. A korona csu-
csán aranygömbön enyhén liliomos végű, arany-
kereszt áll.¹ Az egész címermű gondo-, finom
kidolgozása; a jobboldali, Igazságot ábrázoló nő
föltűnően hasonlít a nagy híralynőhöz.

Mint látjuk, a címér a koronán kívül semmi
új motivumot nem tartalmaz, ugyanaz — a pólyán
kívül — mint a Báthori Zsigmond pecsétjén
levő; feltűnő azonban, hogy a székekelyek holdja,
mely minden emléken növénynek, azaz szarvaival
jobbra van ábrázolva, itt megfordul s fogyó fél-
holdat mutat.²

Az oklevél szövege következő:

Nos Maria Theresia dei gratia Romanorum im-
peratrix vidua, regina Hungariæ, Bohemiæ, Dalma-
tiæ, Croatiae et Slavoniæ, archidux Austriae, dux
Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ et Carnioliæ, magna
princeps Transsilvaniæ, marchio Moraviæ, dux Bra-
bantia, Limburgi, Lucemburgi et Geldriæ, Wurtem-
bergæ, superioris et inferioris Silesiæ, Mediolani,
Mantua, Parmæ, Placentiæ et Guastalliæ, princeps
Sueviæ, comes Habsburgi, Flandriæ, Tyrolis, Han-
noniæ, Kiburgi, Goritiæ et Gradiscæ, marchio sacri
Romani imperii, Burgoviæ, superioris et inferioris
Lusatiæ, comes Namurci, domina Marchiæ Slavonicæ
et Mechliniæ, Lotharingiæ et Barri dux, magna dux
Hetruriæ notum testatumque vi præsentium facimus
omnibus, quorum interest, et memoriæ commenda-
mus, quemadmodum inter ejusdem domini provinci-
as non minus laudanda, quam felix et auspiciata est
æmulatio, ut quævis pro virium suarum ratione et
nominis dignitate ad amplificandam asserendamque
totius imperii majestatem plus reliquis conferat; sic
summus illius arbiter ad munus suum existimat
pertinere, singularum provinciarum eam habere ra-
tionem, ut illæ, quæ non solum præclara de ipso
benemerendi voluntate ac studio cum aliis conten-
dunt, verum etiam facultate et amplitudine cæteris
præstare videntur, splendidioris tituli et dignitatis
ornamento augeantur. Sane diversorum regnorum ac
ditionum, quarum curam et regimen divini numinis
providentia nobis jure hereditario commisit, ambi-
tum et statum circumspicientes, animadvertimus
Transsilvaniam, quæ olim Dacia Mediterranea fuit,

eo inter provincias reliquas loco censi, ut quam-
vis nobilissima sit, ac finium suarum amplitudine,
redituum publicorum copia, et aliis commodis illa-
rum plerasque longe antecellat, iis tamen ob tituli
inferioris conditionem ordine postponatur. Splendi-
diore profecto sorte et singulari quâdam prærogativa
digna nobis visa est Transilvaniæ provincia, veteris
Daciæ pars præcipua, quæ sub rege suo Decebalo
Romanorum armis diu fortiterque restitit, nec minus
hodie celebris est, variisque nationibus habitata,
et in plures comitatus, iudiciorum sedes ac districtus
divisa; æris præterea salubritate, oppidorum
frequentia, omnis generis fodinarum lætissimo pro-
ventu, solique ubertate maxime commendata; ma-
joris adhuc momenti est, illum situ esse munitis-
simam et amplissimam, finibus inter Hungariæ et
Poloniæ regna, ac magnum Ottomannorum impe-
rium latissime protensis, gentisque suæ robore
fretam, utpote, quæ in propulsandis a patria exte-
rorum hostium injuriis non semel præclara virtu-
tis edidit specimina, ut reipublicæ Christianæ
merito contra Turcas propugnaculum appelletur.
Fidem non minus et obsequium, ex quo illis eorum-
que asseclis ejectis divi Leopoldi imperatoris augusti,
avi nostri immortalis memoriæ paternæ ac validis-
simæ protectioni ultro se dedit, inque inclytæ
domus nostræ potestatem concessit, principibus
suis illæsam servavit, et hereditariam augustæ
domus nostræ successionem ad mentem sanctionis
pragmaticæ sponte prompteque amplexa est.

Ad hæc regionis et gentis decora accedit ipsa
provinciæ singularis et præcipua conditio, dum
nulli alii regno vel dominio sive clientelæ, sive
alio subjectionis vinculo obnoxia, a nobis pro
summi imperii jure regitur, tum et ipsa præclaris
privilegiis gaudet, propriisque legibus, magistrati-
bus ac institutis a nostro provinciæ gubernatore,
et consilio nostris auspiciis administratur. Quam
ob rem et ne illius principatus splendori ac magni-
ficentiæ quidquam desit, quo aliæ ditionis nostræ
provinciæ gaudent, superiori anno majores in dicto
principatu aulæ officiales hereditarios creavimus.
et nominavimus, qui in solemnibus principis in-
augurationibus, et quoties pro hujus instituti ratione
feret occasio, suo munere publice fungantur.

His omnibus itaque consideratis, maturoque
consilio perpensis Transsilvaniæ principatum pro
singulari nostra in ipsum benignitate, nova hono-
ris accessione, et amplioris tituli ornamento pro-
sequi volentes, illum ex certa scientia et motu
proprio, ea, qua dei immortalis beneficio tanquam
universæ monarchiæ Austriacæ, ex tot regnis, et
ditionibus constantis domina, ac suprema arbitra
fungimur auctoritate atque de hujus potestatis
plenitudine, præ aliis imperii nostri provinciis
duximus extollendum, eumque in nomine servato-
ris nostri, a quo omnis honor et gloria promanat,
ad magni principatus dignitatem, ac tilulum præ-
sentibus cum effectu amplissimo evehimus.

Decernimus etiam, et hoc nostro diplomate
firmissime statuimus, ut posthac futuris tempori-
bus dictus magnus Transsilvaniæ principatus una
cum omnibus suis comitatibus, sedibus et districti-
bus, civitatibus, oppidis, arcibus, terris, villis et
iuribus universis et singulis ad eum pertinentibus

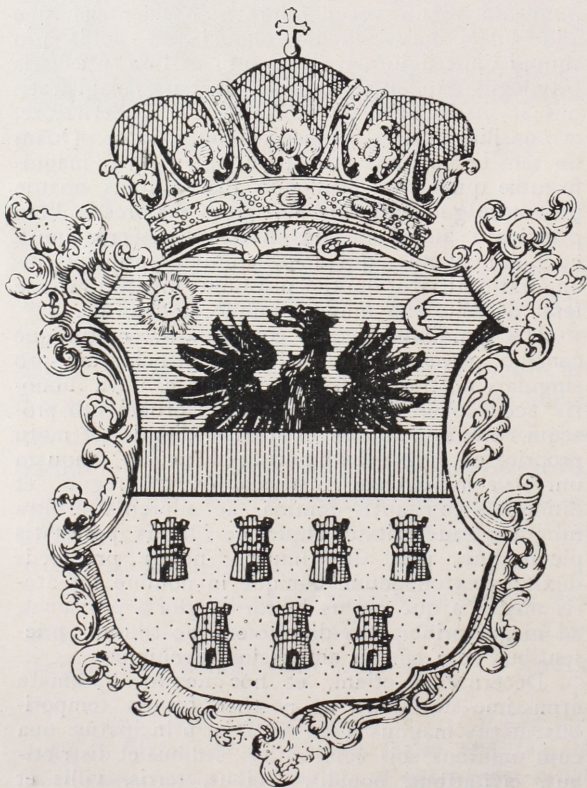
¹ *Ströhl* rajzban közli e koronát; ábrája több tekin-
tetben eltér a diplomába festett korona rajzától (Herald.
Atlas. Taf. 15., fig. 20.).

² Talán a megtört török uralmat akarja ezzel jelezni.

pro tali habeatur ac reputetur, debitisque honoribus, prærogativis et titulis, qui magnum principatum decent, afficiatur; quemadmodum et illos, qui eundem legitime repræsentabunt, quibuscunque in locis, pompis, provinciarum conventibus, ceremoniis, celebritatibus aliisque actibus publicis, debitis honoribus, titulis et prærogativis uti, frui et gaudere volumus. Non obstantibus aliis constitutionibus, legibus, iuribus vel consuetudinibus, quæ huic nostro exaltationis et amplificationis diplomati videri possint contrariæ.

Ut vero idem magnus Transsilvaniæ principatus congruis novæ suæ dignitati insignibus condecoratus appareat, volumus atque concedimus ut pileus, qui illius scuto, ubi provinciæ consueta tessera sive insignia pinguntur, imponi solet, hactenus ad formam pilei principibus communis effectus, deinceps corona aurea cingatur, radiis partim cuspidatis, partim in florem desinentibus et sine diademate regio, globo cum cruce mediæ ipsius pilei summitati infixo, ea forma, quam præsens typus exhibet. Novo hoc clypei ornamento Transsilvania posthac gaudebit, eoque suam dignitatem nova prærogativa auctam omnibus reddet manifestam.

Iam vero quo magis singularis hujus provinciæ prærogativæ, quod nempe nulli alii, quam proprio suo principi, sive clientelæ, sive alterius subjectionis titulo vel nexu subsit, eo certius et luculentius edatur argumentum, concedimus eidem, ut in

Erdély czimere a nagyfejedelemségi oklevélben.

majoribus solemnitatibus, inaugurationibus aliisque pompis, ubi ditiones nulli alii regno aut dominio obnoxia, sed soli principi suo subdita, propriisque legibus et institutis gaudentes, per faciales suos sive heraldos publice solent repræsentari, sum etiam proprium habeat heraldum, qui reliquorum more et habitu, magni Transsilvaniæ principatus insignibus, in veste sua expressis, ornatus compareat, illumque publice repræsentet.

Porro certam fiduciam habemus, hac prolixa et benignissima nostra in eundem magnum Transsilvaniæ principatum voluntate, quam tam honorificis et publicis ad posteros monumentis testatam facimus, illius ordines, proceres, cives ac subditos admoneri, magisque excitari, ut tantæ munificentiae memores, eandem suo erga nos obsequio student demereri, et quam hactenus nobis, augustæque domui nostræ egregie præstiterunt, fidelitatis, et in juvandis patriæ rebus industriæ, majora in dies edant specimina, ac avitæ virtutis documenta.

Ad hujus rei testimonium ac perpetuam memoriam præsens diploma dedimus aurea bulla majestatis nostræ typario insignitum, propriæque manus nostræ subscriptione firmatum in civitate nostra Viennæ Austriæ die secunda mensis Novembris anno domini millesimo septingentesimo sexagesimo quinto, regnorum nostrorum vigesimo sexto.

Maria Theresia m. p.

W. Princeps Kaunitz Rittberg m. p.

Ad mandatum sacræ cæsareæ ac regiæ apostolicæ majestatis proprium

Fridericus Liber Baro de Binder m. p.

Benignissimum hoc suæ majestatis sacratissimæ diploma, allatum, in consilio lectum, ac circummissis more consveto circularibus in universo magno principatu Transsilvaniæ publicatum est. Cibinii die 6-ta Octobris Anni 1767.

Sephanus Halmágyi de Sz.-Somlyó m. p.
Gub. Secretarius.

A czímer többé lényegében nem változott, helyét azonban többször változtatta a Habsburg-Lotharingiai-ház uralma alá tartozó országok czímerei között.

II. József erdélyi nagy, titkos pecsétjének háromszor hasított s négyszer vágott pajzsa a német római szent birodalom glóriás fejü sasára van helyezve; ennek közepén, egymás mellett két, koronás pajzsocska látható s a jobboldali a genealogiai, a bal pedig az erdélyi nagyfejedelemségi czímert tartalmazza. A nagypajzson a magyar és cseh korona nyugszik, a sasfejek felett a császári korona lebeg.¹

I. Ferencz 1792-ben használt erdélyi titkos pecsétjének czimere (ez nincs a kétfejü sas mellére helyezve) szintén a fenti két középpajzst mutatja. A nagypajzsra a magyar szent korona

¹ *Posse*: i. m. IV. 43.

van helyezve.¹ 1804. évi nagy pecsétjének pajzsa már a glóriás birodalmi kétfejű sas mellén diszlik, s peremére a magyar szent és cseh korona van helyezve; a két közép-pajzs épen olyan, mint az első kettőn.²

Az 1804 augusztus 8-án megállapított német-római császári, nagy, titkos pecséten kerül Erdély címere a magyar szent korona alá tartozó országok címerei közé. E nagy címernek első csoportja négyelt, szív-pajzsos (Magyarország a szent koronával); 1. Dalmát-, 2. Horvát-, 3. Szlavonországok, 4. Erdély.³ Az ugyanazon évi magyar, nagy, titkos pecsétben a szív-pajzs szent koronával fedett, s Magyarország címerét mutatja, ez födi a fennhatósága alá tartozó kilencz ország címerét a közép-pajzsban (Dalmát-, Horvát-, Szlavonországok, Bosznia, Szerbia, Kumánia, Galiczia, Lodoméria és Bulgária); a nagypajzs kétszer hasított, s kétszer vágott és a középső sor (hasított) jobboldali harmadának jobb mezejét foglalja el Erdély címere, vagyis nem tartozott magyar imperium alá. A nagypajzsban a cseh és a házi, a nimbusz sasfők felett a császári korona ábrázoltatott.⁴

A szabadságharc alatt nyomott papírpénzeknek címere négyelt pajzs, szív-pajzsos Magyarországot jobbról vörösben négy ezüst pólya (!), balról vörösben az apostoli kettős kereszt); a nagypajzsban: 1. Erdély (ugy van ábrázolva, mint a Mária Terézia részére készített 1740. évi hódolati érmen, vagyis ékkel), 2. Horvát-, 3. Szlavon-, 4. Dalmátországok címerei.⁵

Az 1866. évi nagy, császári címerben megmarad Erdély a nagypajzs jobb első, Magyarországhoz tartozó csoportjának negyedik mezejében.⁶ A középczímerben, a sas jobb szárnyának negyedik helyéről a balszárny harmadik helyére került.⁷ A címerek sorrendje itt következő: az

¹ U. o. IV. 57. — ² U. o. IV. 57.

³ Ért. a tört. tud. köréből, XXIV. 6. Illés J.: A magyar címer és a királyi czim története 1804-től kezdve. 20. l.

⁴ Dr. Csánki D.: Az új magyar és ugynevezett közös címerekről 24. ábrája és Illés J.: i. m. I. tábla 1.

⁵ Siebmacher: Taf. 5.

⁶ Ströhl: Oest. ung. Wappenrolle. 18. l. és Taf. XXI.

⁷ Dr. Csánki D.: i. m. 21. l. Illés J.: i. m. 88. l., Ströhl: i. m. Taf. IV.

I. Ferencz 1804 előtti magyar kettős pecsétjének hátlapja.

osztrák császári sas mellén az érdemrendek jelvényeivel övezett Habsburg-Lotharingen címer nyugszik. A jobb szárnyon felül 1. Magyarország, alája sorakoznak: 2. Galiczia, 3. Alsó-Ausztria, 4. Salzburg, 5. Steiermark, 6. (legfelül: közepén) Tirol. A bal szárnyon legfelül: 1. Csehország, 2. Illyria, 3. Erdély, 4. Morvaország-Szilázia. 5. Krajna.

Erdély címere már az 1804. évi császári nagypecsét címerének Magyarországhoz tartozó csoportjában is a negyedik mezőt foglalta el, s e rangsort tartotta meg minden rendezés alkalmával, így akkor is, midőn az egyesített címer Fiume (1874 febr. 9.),¹ majd Bosznia-Herczegovina címerével bővült (1915 okt. 11.)²

Hivatalos leírása az 1915. évi legfelső kézirat szerint:³ «4. (Alsó bal negyed) Erdély: vörös keskeny pólyával osztott mező; fent kékben arannyal fegyverzett, kinövő fekete sas, melyet a felső jobb sarokban sugaras arany nap, a felső bal sarokban fogyó, ezüst holdsarló kísér; lent aranyban hét (4, 3) vörös bástya (vár) egy-egy

¹ Csánki: i. m. 5. l.

² Csánki: i. m. 25. l.

³ Budapesti Közlöny 1915. évi 257. sz.

zárt kapuval, két-két oromsorral — a felső három, az alsó négy ormu — és az oromsorok között két-két ablakkal.»

A sas az 1765. évi nagyfejedelemségi diplomában fekete csőrű. Az 1896. évi hivatalos kiadványban szerepel először arany fegyverzettel s így állapított meg az 1915. évi közép-czímerben is. A félhold az 1896. évi hivatalos kiadványban növekedő, ez az 1915. évben helyesbített.

Erdély címere szerkezetileg több tekintetben kifogásolható, így politikailag is, mert a három egyenrangú nemzet két, helyesen, rangsor szerint következő címerképe mellett, a szélesség nap és holdja csak mint *kiséret*, tehát

mint a magyar nemzet sasának járuléka szerepel, holott — helyesen — a pajzsnak külön mezeje illette volna meg, miként a másik két nemzetet. Heraldikai szempontból pedig hibás, mert a címertan ama sarkalatos törvénye ellen vét, mely szerint színre szint alkalmazni nem szabad. Igazán szép és kifogástalan a címernek a szász nemzetet illető mezeje, mely érczen szint mutat.

Az unióval megszűnt Erdély államisága. Címere politikai határokkal jelölt országot nem jelent, s így egyetlen *emlékcímer* Magyarország középczímerében.

KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF.

FIUME CZÍMERE.

Fiume címere, mely új középczímerünkben az alul betölt ék bal mezéjében látható, e címerünkbe 1874-ben került, a mikor az ezen évi február hó 9-ikén kelt legfelső elhatározással az állampecsét állapított meg.

Fiumének a magyar szent koronához való csatolása Mária Terézia nevéhez fűződik, de a gondolat tulajdonképp II. József termékeny agyában fogamzott meg, a mikor anyja megbízásából 1775-ben a tenger melléket beutazta, s ő is

javasolta a város bekebelezését a magyar korona területébe.¹

Hő vágya volt ez a fiumeieknek is, s részben legalább, hamar teljesedésbe is ment, mert Mária Terézia már a következő évben, 1776. február 14-ikén kelt felséghatározatában ideiglenesen elrendelte, hogy Fiume a horvát királyságba bekebelezessék s kormányzása a jövőben csak a magyar udvari kancelláriát illesse a horvát helytartótanács utján.²

A fiumeiek azonban nem elégedtek meg e féleredménnyel, tovább is *szorgalmazták* a közvetlen csatolást; s miután hasonló álláspontot foglalt el a Fiume újjászervezésére kiküldött bizottság is, s ennek jelentését a horvát helytartótanács is magáévá tette 1778-ban, a Felsőséghez intézett kísérő jelentésében: Mária Terézia 1779. április 23-ikán kiadott diplomájával végrehajtotta azt.³ «Először is — olvassuk ez oklevélben — Fiume kereskedő-város kerületével együtt továbbra is *a magyar szent koronához* kapcsolt külön testnek tekintessék és mindenben így kezeltessek; a másik buccarii kerülettel

Fiume címere az 1659-iki címereslevélen.

¹ *Fest A.*: Fiume Magyarországhoz való kapcsolásának előzményeiről és hatásairól. Századok, 1916. 243. l.

² U. o. 251. l.

³ U. o. 256—259. l.

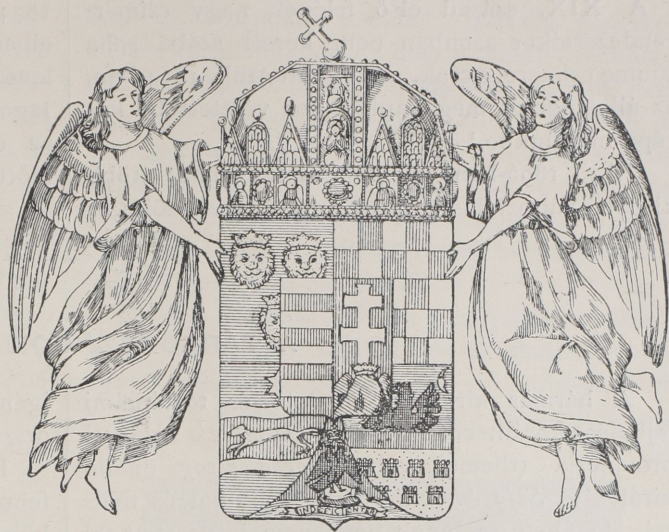
pedig, mint a mely eredetétől fogva Horvátországhoz tartozik, semmikép sem elgyitessék össze.»

A Magyarországhoz való kapcsolást azután az 1807-i országgyűlés cikkelyezte be. (IV. t.-cz.)

Fiumének ekkor már külön címere volt, a melyet 1659-ben I. Lipót adományozott neki, a város közönségének kérésére, tekintetbe véve állandó hűségüket («continuum fidelitatis ac devotionis, qua nobis et antecessoribus nostris... *indeficenter* se probavit, studium...») s a békés és háborus időkben tett különféle kedves szolgálataikat.¹

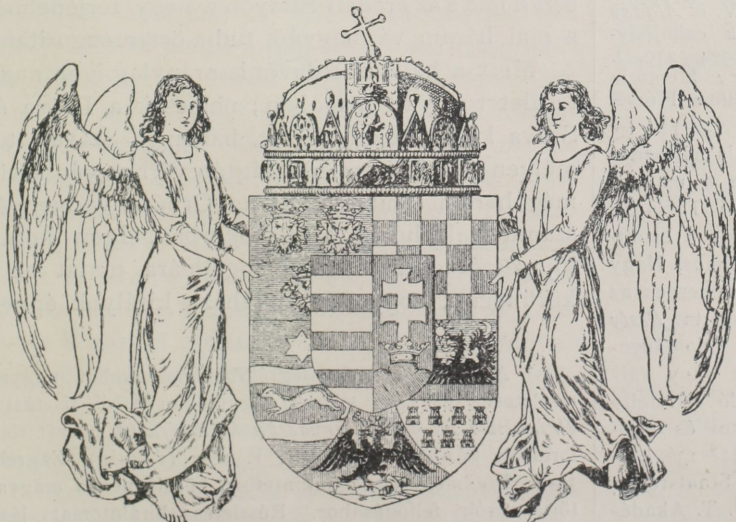
¹ A címereslevél szövege a következő:

Nos Leopoldus divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniæ, Vngariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiae, Sclavoniæ, etc. rex, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, etc. Wirtembergæ, comes Tyrolis et Goritiæ, etc. recognoscimus et testatum facimus pro nobis ac heredibus et successoribus nostris, quod nobis fideles dilecti N. iudices et communitas civitatis nostræ Fluminis Sancti Viti humillime exhiberi curaverint insigne quoddam, scutum videlicet ovali forma rotundum, in cuius area rubra aquila imperialis biceps, alis utrinque latis expansis, rostris itidem apertis, linguis rubris exsertis, et superius diademate imperiali aureo, cæterum cœrulei coloris, tæniis utrinque retrorsum difluentibus, auroque fimbriatis ornata, sinistrorsum versa ac de cætero sic disposita, ut pede dextro moli saxææ, in fundo sitæ, sinistro vero vasi rotundo sive aquali oblongo, fuscii coloris, supra saxum iacenti et orificio ad sinistram scuti oram verso, insistere et ex eodem vase flumen, quod iuxta illam saxeam molem sinistrorsum in magna abundantia præterlabitur, co-

Az 1874-ben Ő Felsége által jóváhagyott magyar országos címer.

piose effundere videatur: oblonga schedula, cuius oræ utrinque revolutæ sunt, scuto inferius per transversum adiuncta, cum inscriptione: *indeficenter*, ac desuper humillime supplicaverint, quatenus istud insigne et sigillum ipsis benigne concedere dignaremur. Nos attendentes continuum fidelitatis ac devotionis, qua nobis et antecessoribus nostris dicta communitas et civitas Fluminis Sancti Viti *indeficenter* se probavit, studium ac præterea utilia atque pergrata servitiæ, quæ variis occasionibus, tam pacis quam belli temporibus, omni, promptitudine et affectu exhibuit, ac in posterum quoque exhibere parata est, humillimè huic eorum petitioni benignissimum præbuimus assensum, prout tenore præsentium facimus et præbemus, ita ut dicta communitas et civitas Fluminis Sancti Viti præscriptum insigne et sigillum, quod in medio huius nostri diplomatis depictum et coloribus suis ingeniosius distinctum apparet, in omnibus et singulis honestis ac decentibus actibus et expeditionibus, sigillis, picturis, cæterisque rebus omnibus, ubivis locorum pro rei necessitate frui omnino possit et valeat sine ulla cuiusquam contradictione vel impedimento. Propterea universis et singulis principibus, ecclesiasticis et sæcularibus capitaneis, vicedomini, præsentibus, præfectis, locumtenentibus, mareschallis, officialibus, consulibus, iudicibus, civitatibus, cuiuscunque dignitatis, status aut conditionis extiterint, serio mandamus et præcipimus, ut dictos iudices et communitatem ac civitatem nostram sigillo quiete et sine omni impedimento vel molestia uti fruique sinant, in contrarium nihil attendent nec ab aliis attentari quovis modo permittant, nostram, ac pœnam vitare voluerint. Harum testimonio litterarum, manu nostra subscriptarum et sigilli nostri cæsarei appensione munitarum. Datum in civitate nostra Viennæ, die sexta mensis Junii, anno domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo nono, regnorum nostrorum Romani primo, Vngarici quarto et Bolemicis tertio. — Leopoldus

Az 1896-ban megállapított országos címer.

A XIX. század első felének nagy címerrendezéseikor azonban nem került szóba soha Fiume címere, s csak, mint említettük, 1874-ben, az állampecsét megállapításakor vétetett be közép címérünkbe.¹

Az 1896-ban megállapított címer több kisebb változtatást, helyesbítést eszközölt az

1874-ikin, s egyebek közt Fiume címeréből is elhagyta az *Indeficienter* szót, mely a címereslevélben csak a címer keretére helyezett szalagon olvasható. A legutóbbi rendezés teljesen az eredeti címereslevél rajzát tartotta szem előtt.

Dr. HOLUB JÓZSEF.

A TÁRSORSZÁGOK CZÍMEREI.

A hármaskirályság eredete és történelmi fejlődése korántsem egységes. *Dalmácia* bizánczi provincia (thema) volt, *Horvátország* önálló királyság, *Szlávonország* pedig ethnikai és földrajzi fogalom, melynek neve nem is vétetett föl az Árpádok királyi címébe. 1097—1107 között hosszú időre külsőleg közös korszak köszönt be a dalmát városok és a tengerparti Horvátország részére. 1097-ben a magyarokkal való ütközetben Gvozdnál elesett Péter, a Kninben (Tenen, Tininium) székelő utolsó horvát király; 1107-ben a dalmát városok meghódolásával Dalmácia ténylegesen, de véglegesen is megszűnt themának lenni, bár a bizánczi császár még 1111-ben

igényt támasztott ugy Dalmát-, mint Horvátországra.¹

Bár e két ország egyidőben került a magyar fennhatóság alá, a magyar király címébe, ezen külső máz mégsem állította meg ezen országok belső fejlődésének teljesen ellentétes irányát. Az adriai tengerparton továbbra is kétféle világ élt: a római-bizánczi municipális a városokban, a horvát törzsek és a szláv részuralom világa pedig a román városok kapuin kívül. E tekintetben a régi Croatia csak kis része volt a nagy szláv (szlovén) zónának, mely a Drávától egész a montenegrói hegyekig terjedt s melynek társadalmi tartalmát a nagyjában homogén nemzeti rendszer töltötte ki. Ebből a szempontból eredetileg nincs különbség a régi Croatia és a régi Szlavónország között, s ezen egységes társadalmi szubsztratum egyik főoka annak, hogy a későbbi századokban a horvát név (analog módon mint a szerb név a délibb részeken) el tudott terjedni észak felé s az eredeti Szlavónia nagy terjedelmét a mai három vármegyére tudta összezsugorítani.

Mert a hajdani Szlavónia aránylag igen nagy területet foglalt magában; nemcsak a Dráva és Száva között fekvő földet, hanem a Száván túl mélyen dél felé terjedő Zágráb vármegyén kívül még három (Dubicza, Szana, Orbász) vármegyét számítottak hozzá a középkorban. Igen korán kifejeződött földrajzi fogalmára mutat az a körülmény, hogy az Árpádházi királyok éppen

m. p. — Johannes Joachimus comes a Lincendorff m. p. | Ad mandatum sacrae caesareae maiestatis proprium G. Schidenitsch m. p.

Kívül: Registrum Hermannus Baerlinghoff m. p. (Hátyán, középre festett címerrel és arany színűn függő nagy császári pecséttel. Eredetije Fiume városának levéltárában; másolata s a címerképnek színezett mása a M. N. Múzeum levéltárának címereslevél-gyűjteményében. V. ö. *Aldásy A.*: A M. N. Múzeum könyvtárának címjegyzéke. II. Címeres-levelek. Budapest, 1904. 210. l. A címer színes képét közli *G. Kobler*: *Memorie per la storia della Liburnica città di Fiume*. Fiume, 1896. III. k. 128—129. l.)

¹ A mikor 1884-ben a M. T. Akadémiát is felkérte a belügyminisztérium, hogy véleményt mondjon a magyar címerről, a történelmi-bizottság a Heraldikai Társaság által tervezett címert magáévé tette, azonban a bizottság néhány tagja (Pesty Frigyes, Fraknoi Vilmos, Nagy Imre) különvéleményt nyújtott be a fiumei címernek az államcímérbe való felvétele ellen. «Ha — írta Pesty Frigyes — I. Lipót Fiumének saját címert adományozott, az olyan volt, mint bármely más város vagy vármegye címere, mely az államcímérbe való felvételre nem tarthat igényt.» (*Pesty F.*: Száz politikai és történelmi levél Horvátországról. Budapest, 1884. 132—136. l. — *U. a.*: Fiume's Wappen im ungarischen Staatsrecht. *Ungarische Revue*, 1884. 553—558. l. — A M. T. Akadémia Értesítője. XVIII évf. 1884. 102. l.)

¹ A horvát-magyar legrégebbi viszonyokat nagyon részletesen és szép sikerrel legújabbán *Sišić* tisztázta, *Priručnik izvora za hrvatsku historiju* (A horvát tört. források kézikönyve) I. köt. 1. rész (1107-ig), Zagreb, 1914. Eredményei sok tekintetben közelednek a magyar történetírók felfogásához. Részletes bírálatomat lásd *Ungarische Rundschau* 1915. évf.

ezen országot szokták részül adni az ifjabb királyoknak.¹ Nevét az általános szláv ethnikai terminustól kapta, mert sem a horvát, sem a szerb név nem volt itt divatban, hanem a «slovenŕskŕ» (szlovén) kifejezés volt a neve az itt beszélt nyelvnek. Hasonló terület a legujabb időkig Spalatótól Raguzáig terjedt el.²

A szlovén nemzetségek hatalmas tömegében a régi Horvátország, a «regnum Croatiae» csak kis sziget volt, mely a horvát vérbeli királyok kihalta után csak azon župákon terült el, melyeknek törzsei horvátoknak vallották magukat, legjobb esetben tehát Zengg városa és Kapella hegyétől a felső Neretváig. A XIV. század okleveleiből kitűnik, hogy a horvátságnak leginkább két gócpontja volt: Zárától északnyugatra, de főleg Knin városa tájékán. A Kninben székelő püspök par excellence «Croatensis» nevet viselt; a XIV. században (1353) «az ő szokásuk szerint» az összes horvát nemesek neki fizették a tizedet.³ Itt volt az az energetikus csomópont, melyből a XIV. századtól lassanként, a XVI. századtól pedig intenzív módon kezdett észak felé terjedni a horvát név a szlovén mediumon, hasonlóképpen mint már előbb a szerb név Pristina tájékából a tenger felé, vagy analog módon mint az albán név Kroja centrumából körben az ó-illyr törzsek maradékain.

A magyar erő nagy hatással volt úgy a szlávón mint a tengerparti horvát elemre. Ezen hatás azonban, a mint természetes is, szukceszív volt. A magyar állam szláv alapokon keletkezett és fejlődött. A dunamelléki szlávság állami feldolgoztatása már a XI. században be volt fejezve. Sorra került a régi Szlavónia. Ezen terület szervezésében Szent László alatt résztvettek már a magyarországi szlávok is. A XIII. században itt szemmel látható a nemzetségi zsupák összeomlása, a donationalis rendszer már teljesen fölemészti a nemzetségi birtokot (plemenščina), a XIV. században a legkisebb különbség sincs a magyar és a szlávón nemesség között, sőt az utóbbiak számára hozzáférhetővé válik maga a nádori méltóság is.⁴ A XIII. században már világosan látható, hogy a zsupák ősi gyü-

lése országos gyüléssé vált, mely mint tanácskozó és bíraskodó testület a szlávón bán személye körül működik. Szlavonország államilag fel van dolgozva a XIII. században. Ez által már meg volt teremtve a magyar állami nukleus és a tengerparti horvátság között való természetes kapocs, mikor az Árpádházi királyok trónjára centralisztikus felfogásával és nagyszabásu, Albániára és Achajára kiterjeszkedő balkáni politikájával az Anjou-ház kerül.

Addig a horvát törzsek nagyjában továbbra is úgy éltek mint saját királyaik alatt. A harcz, melyet a XII. század vége óta saját birtokaikért e törzsek kénytelenek voltak felvenni egyes

Szlavónia czímere II. Ulászló
1496. évi czímereslevelén.

magyar királyi hűbéresek (1193 Dujmo vegliai comes, 1210 Domaldo cetini comes, 1223 Subics György) ellen, megszilárdította bennük az ösztartozás eszméjét s a XIV. század elején létre is hozta a 12 nemzetség nemességi szöveteztét.¹ A magyar rendszer intézményesen a XIV. században hatolt be a horvátság közé. Akkor itt is, mint már előbb Szlavonországban, a zsupák országgyűlése² a magyar király közege, a bán vagy az al-bán személye köré csoportosult (congregatio generalis, colloquium universale).

A magyar rendszerrel együtt a *pecsét* és vele persze a *czímer* is kezdett elterjedni előbb Szlavonországban, azután Horvátországban is. Az

¹ L. az *Ung. Rundschau*-ban megjelent fentebb említett tanulmányomat.

² *Smičiklas*, Cod. dipl. 12, 196. és 260.

¹ *Sufflay*, Századok 43 (1909), 502.

² *Jagić*, Archiv für slav. Philologie 17 (1895), 63.

³ *Smičiklas*, Cod. dipl. 12, 197.

⁴ Erről l. «A horvátok és a magyarok hajdan és most» című czikkemet a Bud. Hirlap 1910 január 1. 32. l.

ősi szláv *billog* volt az a médium, melyen mind a kettő Magyarországhól dél felé hatolt egészen a dalmát városokba és a szerb királyságba is.¹ A XIII. században Szlavónországban, a XIV. században Horvátországban már biztosan külön pecsétet, persze külön címert is, használtak az országgyűlések. Ezen országos címerek önjogúlag felvett címerek voltak.

Hogy ennek tényleg úgy kellett lennie, ezt bizonyítja a Szlavónország (regnum Sclavonie) számára 1496-ban kiadott címeres levél szövege. Itt a magyar király ezen tartomány régi címerét megerősíti, leírja és lefesteti.² De bizo-

¹ *Sufflay*, Századok 4. (1906), 301. és Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung 28 (1907), 515.

² A címereslevelet és a címer facsimiléjét legjobban *Bojničić*, Vjestnik hrv. arkeološkog društva, Uj sorozat 1. évf. (1896) adta ki. Szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

«Wladislaus, dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque rex, nec non Slesie et Luxemburgensis Dux, Marchioque Moravie et Lusacie etc. Ad perpetuam rei memoriam. Decet regiam maiestatem iustis et congruis precibus descendere subditorum et ipsos subditos de plenitudine graciae sue continuis honoribus afficere et dum suo subjecti dominio, suave iugum se portare senserint, forcius accendantur ad obseruanda suscepta debiteque fidelitatis exercitia. Tunc enim subditi in virtute letantur boni presidentis, cum eos non in antiquis solummodo legibus et consuetudinibus suis studiose fauet et conseruat, sed insuper nouis extullit honoribus, et regalis magnificentie adornat donatiuis. Proinde ad uniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire: Quod cum his diebus in hac civitate nostra Budensi, una cum nonnullis dominis prelatis et baronibus regni nostri fuissemus constituti, fideles nostri Nobiles et Egregii Bernaldus de Thwocz, Georgius Capitanffy de Desnycza ac Nicolaus Woikfy de Woykowcz, nomine et in persona uniuersitatis nobilium regni nostri Sclavonie, nostre maiestatis accedentes in conspectum, exponere curauerunt, quod quamuis illud regnum nostrum Sclavonie ab antiquo habuerit pro armorum insigni vnum mardurem et hys armis usque in presenciarum semper vsum fuerit, et eiusdem uniuersitatis uniuersaliter vsa exstiterit, tamen propter certas causas et rationes cuperent idem regnicole, hoc armorum insigne per nostram maiestatem renouari et sibi de nouo ad perpetuam memoriam renouatum condonari. Nos igitur, qui prefatum regnum nostrum Sclavonie et eiusdem regnicolas, nichilominus, quam alia regna et dominia nostra et eorundem incolas cupimus, non solum in antiquis legibus, iuribus et consuetudinibus suis conseruare, sed etiam maioribus honorum titulis de regia nostra prouidencia et libertate decorare. Nam regnum hoc inter duo flumina, videlicet Savvm et Dravvum constitutum, contra et aduersus Thurcos, Christianitatis perpetuos hostes et inimicos, sibi proxima loca tenentes, continua bella exercet, et ita se armis tutatur et conseruat, vt vix eam regionem Thurcus vnquam ingreditur, quin accepta graussima clade et calamitate ex eodem regno nostro recedat. Quapropter non immerito hoc ipsum regnum nostrum vnum precipuum

nyitja ezt a címernek képe, a lépő nyest, melyet már sokkal előbb megtalálunk és pedig Endre szlavón herczeg (1197—1204) ideje óta a szlavón pénzekben (*denarii banales, banovci*, innen a román *bani*).¹ Ebből még azt is látjuk, hogy a szlavón címerkép a pénzképnek igaz és közvetlen másolata, mert a nyest a pénzekben kétségtelen maradványa a Szlavónországban eredetileg divó természetes nyestpénznek (marturina, nyestadó).² Az 1496-ban megerősített címer a

scutum vel potius antemurale huius regni nostri Hungarie appellaverimus. Ut itaque hoc ipsum regnum nostrum Sclavonie atque uniuersitas fidelium nostrorum in eodem constituta, nostram regiam munificenciam persenciat et experiatur liberalem, hec arma: videlicet in vno scuto triangulari duo flumina superius denominata, per transuersum directe depicta, in eorumque medio superstitione, campo scilicet penitus rudicundo, predictum mardurem, antiquum eorum insigne, coloris naturalis et proprii, reliqui autem duo campi eiusdem scuti, duas partes exteriores predictorum fluminum occupantes, sunt penitus colore depicti celestino, in quorum superiori vnam stellam quod propter bellicas exercitaciones continuas, in quibus prefatum regnum nostrum Sclavonie et eiusdem incole aduersum predictos Thurcos continue agitantur, sidus Martis voluimus appellare; preterea supra scutum galeam vnam in vero colore, propriaque figura, variis floribus veluti vento agitatis, uniuersum gyrum eiusdem galee atque scuti, totamque armorum descriptionem pulchra diuersitate ambientibus, prout hec in principio sev capite presencium litterarum nostrarum figurata sunt et distinctius expressata; animo deliberato et ex certa nostra sciencia, ac de consilio predictorum dominorum prelatorum et baronum nostrorum, plenitudineque potestatis nostre regie, eidem regno nostro Sclavonie, uniuersitatique nobilium eiusdem duximus danda et conferenda. Annuentes eisdem et concedentes, vt ipsi amodo deinceps in perpetuum his armis in banderiis suis et aliis quibusuis rebus et exercitiis militaribus, uniuersitatem illius regni nostri concernentibus, fruuantur et vtantur, atque vt iidem publice vtilitati sue caucius et prouidencius consulere possint, eisdem armis in sigillo per impressionem cere rubree, quantum in litteris et epistolis missilibus omnibus in rebus nomine uniuersitatis sue vti, frui et gaudere possint et valeant. De talismodi igitur singularis et specialis nostre gracia antidoto merito exultent, et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis ipsorum de cetero solidetur intentio, quanto se ipsos largiori fauore Regio preuentos esse conspiciunt et munere graciaram. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras pendentis et authentici dupplicis sigilli nostri, quo vt rex Hungarie vtimur, consignatas, eidem regno nostro Sclavonie, regnicolarumque eiusdem uniuersitati duximus concedendas. Datum per manus reuerendi in Christo patris domini Thome episcopi ecclesie Agriensis, aule nostre summi et secreti cancellarii et fidelis nostri delicti, Budae predicta in festo conceptionis beatissime Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno septimo, Bohemie vero vigesimo sexto.

¹ *Brunšmid*, Vjestnik arkeol. društva 7 (1904), 182. *Truhelka*, Bosanski Glasnik 9 (1897), 1—160.

² *Klaić*, Rad jugoslav. akademije 157 (1904), 136.

következő évben a pecsétre került, melynek körirata: *SIGILLUM NOBILIUM REGNI SCLAVONIE 1497.*¹ Az 1496. évi czimer: *kék mezőben ezüsttel szegélyezett hullámos* (a leírás szerint a Dráva és Száva folyók) *vörös pólyán lépő nyest, felül arannyal keretezett vörös csillag; a sisakdisz: csukott szárny, melyen a címerkép (csillag nélkül) van elhelyezve.*

A tengerparti *Horvátország* címerfejlődése nem látható ily világosan; de hasonlók lévén a körülmények, e fejlődésnek, bár késéssel, nagyjában analognak kellett lennie. Ezen ország kockás czimere (a dalmát czimerrel együtt) először II. Lajosnak 1525-iki emlékermén tűnik fel. Hogy ez tényleg a horvát országos címer volt, ezt az a pecsét mutatja, mely többek között (*«litteras, quas sigillis nostris solitis partim propriis, partim communibus roboravimus»*) az 1527-iki cetini királyválasztó oklevelen függ. Körirata t. i. *SIGILLUM REGNI* és a rajta lévő címer: *sakktábla 64 kockával nyolcz sorban.* A pecsétnyomó vésője rudimentáris munkát végzett, a körirat megfordítva van bevésve. Ugy látszik, hogy ugyanezen véső gyártotta Korbaviai János, Frangepán György és Babonics Istvánnak az ezen oklevelen függő pecsétjei pecsétnyomóit is, a mi arra mutat, hogy sürgős összejövetelük miatt ezen uraknak saját, az egész gyűlésnek pedig országos pecsét nem állt rendelkezésre, hanem azokat alkalmi vésővel csináltatták.²

A régi Siebmacherben (Siebmachers Wappenbuch, 1604) Horvátország czimere: fehérrel és vörössel öt sorban kockás pajzs és a koronás sisakon nyílt szárnyban kockás sisakdisz. A legújabb időkig ezen címer egyedül nem mutatkozik többé. A Habsburgok alatt, a kik 1529-ben a «regnum Slavoniæ»-t is felvették királyi címükbe,³ a XVI. század első felében egyesült a

szlávón és a horvát országgyűlés. Ettől kezdve a horvát név mindjobban tért hódított Szlavónországban s 1790-ben a három legeredetibb szlávón vármegye (Zágráb, Varazsd, Körös) Horvátországba tartozónak mondja magát. De az egyesült országgyűlés jegyzőkönyveit hitelesítő eszköz gyanánt kizárólag a már fentebb említett (1497-iki) szlávónországi pecsét szerepel egész a XVIII. század végéig.

Dalmátországnak, mely tulajdonképpen csak néhány városból állott, soha sem volt országgyűlése. Alig lehetett tehát önjogulag felvett országos czimere. Ezen ország ismert czimere

II. Lajos 1525. évi emlékérme.

biztosan adományos. Adományozta pedig Zsigmond király 1405 előtt, a mint ezt már *Bojničić*¹ megállapította. A régi Siebmacherben (1604, II. köt. 1.) Dalmátország czimere: *kék mezőben három (2, 1) szembe néző koronás arany oroslánfej; sisakdisz: nyílt fekete szárny között arany oroslánfej.* Ezen sisakdisz teljesen összevág a luxemburgi ház címerének sisakdiszével. A dalmát czimer különben is először Zsigmond király 1405-iki pecsétjén tűnik föl² (Horvátország és Szlavonia czimerei nélkül). *Bojničić* még azt is gyanítja, hogy ezen címer a (tengerparti) Horvátországnak is szólt, mert a «*Des Conrad Grüneberg, Ritters und Burgers zu Constanz, Wappenbuch*» című (1483) kéziratban (23 l.) ezen (dal-

ler, Wiss. Mitteilungen aus Bosnien 2 (1894), 159 2. jzt. Smičiklas, Cod. dipl. 4, 305, Šišić, Priručnik 387.

¹ *Vjestnik hrv. arkeol. društva* 1 (1896), 8.

² Lásd 22. lap 11. ábra.

¹ Az eredeti pecsétnyomó a zágrábi orsz. levéltárban (*Bojničić* i. m.).

² *Bojničić*, Pravo nasljedstva kuće Habsburg, Zagreb 1897, 36. Az oklevelet legújabbán kiadta Šišić, Hrvatski saborski spisi (Mon. Slavorum merid. 33. köt.) 1. 51.

³ *Šišić*, Hrv. sab. spisi 1, 195. A IV. Béla királynak (Fejér IV 1, 417 = Kukuljević, Iura regni 1, 673) 1246-iki oklevele (rex Hungarie, Dalmacie, Croacie, Sclavonie, Servie) hibás. Sclavonia helyett Rama olvasandó, l. Pau-

mát) címer a «*Kung von Croaccien*» való felirattal tűnik föl, míg a «*Kung von Dalmatien*» alatt Hervojának, a bosnyák és spalatói hercegnek († 1416) címere áll.

A három (szlávón, horvát, dalmát) címer

együttesen először 1616-ban II. Mátyás király tallérján jelenik meg.¹ Később egész 1874-ig, mikor királyi rendelet folytán mind a három címer Magyarország középczímerébe került, vajmi ritkán. Dr. SUFFLAY MILÁN.

BOSZNIA CZÍMERE.²

Azon kisebb változtatások és helyesbítések mellett, a melyeket a magyar középczímeren a legutóbbi rendezés eszközölt, lényegesebb változás rajta az, hogy egy új címerrel meg is bővült. Az alul betölt ék ugyanis, a melyet 1874 óta Fiume címere foglalt el, most megszüntetett *Bosznia* és Fiume címere közt.

E címerbővülés az 1908-iki annexio következménye; s mivel Bosznia és Hercegovina közjogi helyzete véglegesen még nem nyert rendezést, Bosznia címere, a kardot tartó kar, helyet foglal a most megállapított új osztrák középczímerben is.

Az 1878-iki megszállás alkalmával az u. n. császári pecsétet használták; azonban csakhamar megindultak a kutatások ez aktuális lett kérdésben, s Régészeti Társulatunk már 1879 novemberében nyilvános tudományos vita tárgyává tette Bosznia címérének kérdését. 1880-ban azután a cs. és kir. közös pénzügyminisztérium, mely e tartományok igazgatásával megbízott,

¹ *Weszerle* VII. táb. 8. sz.

² A Bosznia címérével foglalkozó irodalom, mely ez összefoglaló ismertetés forrásul szolgált, a következő: *Thallóczy* Lajos: A bosnyák címer- és zászlókérdés. (Archæol. Értesítő, 1881. 23—29. l.); *U. a.*: Hervoja herceg és címere. (Turul, 1892. 1—12. l.); *U. a.*: Herzog Hervoja und sein Wappen. (Wissenschaftl. Mittheil. aus Bosnien und der Herzegovina. 1894. 108—124. l.); *U. a.*: Bosnyák és szerb élet- és nemzedékrajzi tanulmányok. Budapest, 1909; *U. a.*: Az Ujlakyak siremlékei. (Archæol. Értesítő, 1889. 1—8. l.); *U. a.*: Katalin bosnyák királynő sarköve. (Archæol. Értesítő, 1885. 328—331. l.); *br. Nyáry A.*: Bosznia címere. (Turul, 1884. 9—16. l.); *Asbóth János*: Bosznia és Hercegovina. II. k.; *dr. F. Rački*: Über das alte Wappen Bosniens (Archiv f. slav. Philologie IV. 1880. 342—349. l.); *Bojničić*: Weiteres über das Alte Wappen Bosniens. (U. o. 498—498. l.); *V. Jagić*: Zusätze zur vorhergehenden Auseinandersetzung (U. o. 498—500. l.); *Rački u. Jagić*: Auszüge aus der weiteren Polemik über die südslavische Heraldik, (U. o. 500—512. l.)

felhívta a tartományi kormányt, hogy tegyen jelentést arra nézre, mi Bosznia és Hercegovina címere és melyek e tartományok színei. A tartományi kormány a horvát báni kormányhoz fordult, mely e kérdés tanulmányozásával a horvát akadémia elnökét, Rački Ferenczet bizta meg. Az ő s a tartományi kormány munkálatainak megbíráásával a közös pénzügyminisztérium a m. kir. Országos Levéltárat és a M. T. Akadémiát, Bécsben pedig a cs. kir. tud. akadémiát és a cs. és kir. állami levéltárat bizta meg.

Rački a pecsétek és érmek vizsgálata alapján arra az eredményre jutott, hogy Bosznia u. n. régi címere a *lilimos korona* volt, s ezért Bosznia címéréül kék mezőben hermelines bíbor palástu arany koronát ajánlott. Fiedler, a cs. és kir. állami levéltár aligazgatója, a ki az osztrák bizottság véleményének megokolását kidolgozta, helyesnek találta Rački megállapításait, s a koronát, mint a bosnyák nemzeti királyok címérét, — a palást elhagyásával — elfogadandónak véleményezte.

Magyar részről *Thallóczy* Lajos foglalkozott először behatóan e kérdéssel, majd *br. Nyáry* Albert, a kit a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága a Fiedler véleményére adandó ellenvélemény kidolgozásával bizott meg,¹ s mindkettőjük részéről a leghatározottabb visszautasítással találkozott úgy Rački, mint Fiedler véleménye.

A kérdés tulajdonképen két részre oszlott s az elsőt illetőleg, hogy t. i. *mi volt Bosznia régi címere*, nem volt s nem is lehetett ellentét a kérdés vizsgálói között. Az kétségtelen ugyanis, hogy 1463-ig, a mikor Bosznia török kézre jutott, a pecséteken és érmeken a *korona* az a fő

¹ A M. T. Akadémia Értesítője. XVI. évf. 1882. 120., 158. l.

I. Tvartko István király nagypecséjtjének hátlapja.

alak, a mely a czimerpajzsban előfordul. Ezt látjuk az I. Tvartko István király (1377—1391) nagy pecsétjének hátlapján levő lovas pajzsán, valamint utódai pecsétjein is, a kik tulajdonkép az ő idejében készült tipáriumot használták mind ünnepélyes cselekedetek vagy fontosabb kiadványok alkalmával. István Tamás király pecsétjén (1444) is jobbra dült háromszögletű

pajzsban háromszirmu liliomos korona, alatta a király nevének kezdőbetűje (T) látható s a Kotromanovicsok e királyi czímerét mutatja a janczai várkapun látható faragott czimer is. Koronát látunk továbbá Katalin bosnyák királyné gyűrűs pecsétjén és Ujlaki Miklós bosnyák király s fia, Lőrincz herczeg siremlékein is.

Azonban a XV. század utolsó évtizedeiben

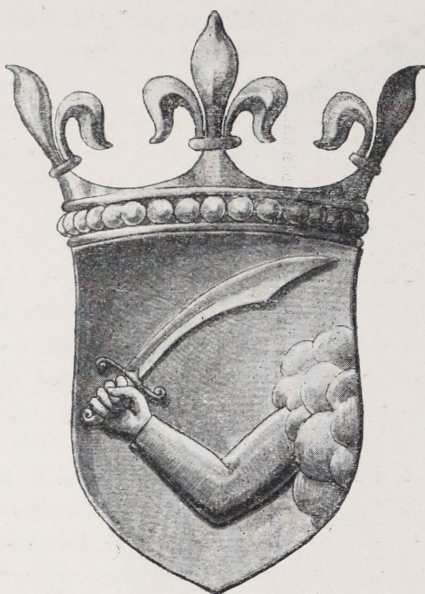
Czímer Ujlaky Miklós
siremlékéről.

István Ta-
más király
pecsétje.

Katalin királyné czímere
római siremlékén.

Bosznia címere.

feltűnik egy teljesen más címere is Boszniának: a *kardot tartó kar*. Ezt látjuk a már említett Katalin bosnyák királyné (+ 1478) római siremlékén levő címer szív pajzsában, egy 1484-ből való címergyűjteményben, Dürer Albert egy metszetén 1515-ből s II. Lajosnak 1525. évi emlékérmén. (Lásd 51. lap.) Amikor pedig 1528-ban végkép elveszett Bosznia, s a török birodalom részévé vált, a magyar királyok pecsétein és érmein is mint igénycímer ezután nem a lilimos korona, hanem a kardot tartó karos címer foglalt helyet. Mátyás, II. Ulászló és János király pecsétjén látható ugyan egy egy koronás címer is, s Fiedler ezt, mint fontos bizonyítékot emelte ki véleményének helyessége mellett, Nyáry azonban helyesen igazította helyre e tévedését, mert e címer Galiczia címere és nem Boszniáé.¹ Először is bár Mátyás pecsétjén csak egy, de Ulászló, Lajos és János pecsétjén már két korona látható, másrészt pedig I. Ferdinánd egyik nagy pecsétjén pl. a főcímert körülvevő tartományok címeres pajzsoskái közt a két koronás pajzs mellett helyet foglal a kardot tartó karos címer is.

¹ A magyar birodalomnak a Turóczi-krónikában közölt címerében is megtalálható Galiczia két-koronás címere. (V. ö. *Varju E.*: A Turóczi-krónika kiadásai. Magyar Könyvszemle, 1902. 380. l.)

Az újabb adatok közül, a már említett királyi pecsétektől és érmeiktől eltekintve, megemlíthetjük a budai egyetem inauguralis diplomáját 1780-ból s az 1804. és 1836-iki címerrendezések alkalmával kiadott hivatalos leírásokat, melyek mind a kardot tartó karos címert mondják Bosznia címérének; ezt használta állandóan pecsétjén legfőbb közigazgatási hatóságunk, a m. kir. udvari kancellária is.

Minthogy tehát Magyarország külön állami címérében a Habsburg-ház alatt folyton, de lehet mondani a bosnyák királyság végleges megszűnte óta Bosznia címérének ez a címer tekintetett, semmiféle más érv nem lehetett elég erős, hogy ennek elhagyása s az u. n. régi címerhez való visszatérés mellett döntően szólhasson. Ezért nem lehetett Rački tervezetét elfogadni, mert az — mint Thallóczy kifejtette — nem a mostani Boszniát illette, hanem egy rég letűnt alakulásnak volt a maga idejében sem általán elismert kifejezése, s mert izléstelen volt és a címerszíneket önkényesen válogatta, még pedig — úgy látszik — szándékosan olykép,

Hervoja herceg címere.

hogy a nemzeti színnek a horvát vörös-kék-fehér trikolor kerüljön ki.

A közös pénzügyi kormányzat a magyar szakférfiak döntő véleménye alapján a kardot tartó karos címert fogadta el Bosznia címérének s ezt 1886-ban következőkép állapította meg: *arany mezőben a bal szélén ezüst felhőkkel kinyúló könyökben hajlott vörös ruhás kar, puszta kezében aranymarkolatu kivont görbe szablya.*

E címér eredetéhez a kulcsot a XIV. század végén s a XV. elején nagy szerepet játszott Hervoja herceg címere adja meg. E kérdéssel is Thallóczy Lajos foglalkozott behatóan a konstantinápolyi glagol misekönyv ismertetése kapcsán; ez fentartotta u. i. számunkra Hervoja képét és címérét is, a melyben fehér mezőben mint pajzsfőt két vörös pólyát, alatta czölöpösen álló *kardot tartó vörösbe öltözött, vaskönyökvédős és vaskeztyüs kart*, mellette balról ágaskodó oroszlánt, sisakdiszül pedig kardot tartó kart látunk.

A magyar oklevelek állandóan Ráma néven nevezik azt a területet, melyet az egykori hűbéres bosnyák királysággal nagyjából azonosnak vehetünk. Hogy Ráma vagy Bosznia már a XV. század folyamán koronás címere mellett a kardos címert is használja, azt csak a magyarázza meg, hogy a Hervoja-Hrvatinić-család, mint a

magyar korona hűbérese birta északnyugati Boszniában ezt a Hervoja által hercezséggé emelt hűbért.

A mikor 1463-ban Bosznia mint királyság végleg elbukott, Jajcza és északnyugati része Magyarországnál maradt, a mely e határkerületeknek Ujlaky Miklós, majd Corvin János királysága révén bizonyos közjogi individualitást adott. Erre az időre, a XV. század második felére esik az illyr-dalmát heraldika kifejlődése is, és így a Jagellók Uj-Boszniája a kardot tartó kart nyerte címérül. A XV. század folyamán nyert tehát bizonyos nemzetközi jogosultságot Hervoja kardos címere, s a magyar heraldika közjogi jelentőséget is adott a hercegi címérnek, ezt vévén át annak a Boszniának jelvényekép, mely Magyarországnál megmaradt.

A mikor tehát Bosznia új címérének megállapítása szőnyegre került, minden fontos közjogi és heraldikai momentum a mellett szólt, hogy ne az u. n. régi címéréhez nyuljunk vissza, mely ellen — mint láttuk — annyi súlyos ellenvetést lehet felhozni, hanem azt a címert tartsuk meg, mely mint igénycímer századokon át szerepelt a magyar királyok pecsétein és érmein.

Dr. HOLUB JÓZSEF.

SZAKIRODALOM.

Dr. Csánki Dezső: Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. (Megjelent a *Századok* 1916. évi 1. füzetében, 1—27. ll., s különnyomatban is, 29 ábrával.)

Az illusztris szerző, a kinek magának is tevékeny rész jutott az új címerek megalkotásában, első volt, a ki a címerrendezés jelentőségét és elveit e tanulmánya keretében rövidesen a legfelső kéziratok közzététele után behatóbban fejtegette. Háborús jótékony-sági célra tartott felolvasást választott erre alkalmul, azonban négyen szántó tanulmánya jóval több, mint a nagyközönség számára irt népszerű ismertetés; bár nagyon helyesen számolt azzal a körülménnyel, hogy a szélesebb körökhöz is szól s így ezek előtt is érthető nyelven kell a felesleges szakszerűség elkerülésével megvilágítani a szóban forgó fontos heraldikai és közjogi fogalmakat.

Maga a tanulmány három részre oszlik. Az elsőben tömör, de azért minden lényegest magában foglaló összefoglalásban arra a kérdésre kapunk feleletet, melyek a magyar országos címer egyes részei s hogyan kerültek ezek össze. Sorra bemutatja történeti fejlődésükben az egyesített címer alkotórészeit: a szív-pajzsban helyet foglaló kis címert, majd azokat a címereket, a melyek a sokféle országokat és tartományokat ábrázoló régi tarka címerkeverékből a mi korunkra megmaradtak. A leghitelesebb emlékek, pecsétek, címereslevelek, érmek alapján rajzolja meg kis címerünk alkotórészeinek, Erdély, Fiume s a társországok címereinek kialakulását, végül pedig a címer pajzsa fölé helyezett korona és a mellé állított pajzstartó angyalokról állapítja meg, hogy mikor tűnnek fel s milyen változáson mentek át az idők folyamán. Mind e fejtegetéseket nagy gondnal összeválogatott képanyag világítja meg.

Miután így megismerkedtünk a magyar állam címerével történeti kifejlődésében, a tanulmány második részében szerző a címerkérdésnek azon fájó pontjaival foglalkozik, a melyeknek orvoslását czélolta a címerrendezés.

A legelső ily «fájó pont» a *kétfejű sas* volt, az a címérábrázolás, melyet szintén a multból örököltünk,

de a mely különösen mintegy száz év óta nálunk az elméinkben sok félreértést, a szívekben pedig sok fájdalmat okozott. A mikor a magyar királyok a német-római királyi, majd a német-római császári méltóságot is viselték, a méltóságuk jelvényét, az egyfejű, illetve kétfejű sast alkalmazták címerükben. Ebben azonban eleink nem láttak sérelmet, mert a kétfejű sas a magyar királynak egy más, magas személyes méltóságát jelképezte, mely e méltóság viselőjének a többi keresztény uralkodókkal szemben bizonyos tiszteleti elsőbbséget biztosított. Így érthetjük meg az 1723:96. t.-cz. azon rendelkezését, hogy a magyar helytartótanács Ő cs. k. felsége pecsétjét használja, a sast, középen az ország címerével. A kikötés tehát csak az volt, hogy az ország címere a legelőkelőbb helyet, a sas mellét foglalja el. Miután azonban Ferencz 1804—1806-ban a német-római császári méltóságról lemondott s az osztrák császári címet és méltóságot vette fel, megváltozott a helyzet; a régi kétfejű sas az osztrák császári kétfejű sas váltotta fel, a mely nemcsak méltóságot, hanem bizonyos területet is jelentett s ha ebben ábrázoltatott a magyar címer, az csak azt jelenthette, hogy az osztrák császári méltóság hatalmi köre, szuverénitása kiterjed Magyarországra is.

E gyakorlaton nem változtatott a kiegyezés sem; a közös intézmények használatára 1867 után is az 1836-ban megállapított u. n. közép osztrák császári birodalmi címerhez hasonló közép és az ugyanakkor megállapított kis címerrel egészen azonos kis osztrák császári birodalmi címer szolgált. Az előbbiben a kétfejű sas szárnyára helyezett 11 címer közt a legelső ugyan a kis magyar címer, a kis címernél azonban a sas mellén csupán az aranygyapjas renddel ékesített genealogiai címer foglalt helyet.

Az osztrák államjogi felfogás szerint ez volt a helyes megoldás, mert Magyarország a monarchikus császári birodalomnak csak kormányzati részterülete, a közös szervek a birodalmi egység szervei, s ezeknek kifejezése a kétfejű sas. Az önálló államiságunkat teljesen eltüntető e felfogás nagyon természetesen merev ellentétben van a kiegyezés

helyes magyarázatán álló magyar államjogi felfogással, melyet a paritásnak megfelelőleg heraldikailag is kifejezésre kellett volna juttatni a közös ügyek és intézmények használatára rendelt címerek megkonstruálásában.

A címerkérdésnek a kétféjű sason kívül másik fájó pontja az volt, hogy a magyar királyság címérébe olyan címerek is keveredtek, a melyekhez Magyarországnak soha semmi köze sem volt, s ennek következtében az igénycímeresek által jelzett országokra való történeti jogunk homályossá és értelmetlenné vált, továbbá, hogy bár a kiegyezés után a magyar címerbe csak Magyarországhoz tényleg vagy (Ausztriával szemben) kimondott joggal tartozó országok és területek címerei vétettek fel, addig a magyar igénycímeresek Magyarországot teljes címerével benne maradtak az osztrák császári államnak 1836-ban megállapított nagy címerében.

Miután így a diagnózist világosan és szabatosan megállapította, a harmadik részben a helyes orvoslás, megoldás főszempontjait és módozatait veszi szerző bonczkés alá: 1. mi legyen az osztrák császári méltóságot jelképező kétféjű sással; 2. Dalmácia és 3. Bosznia címerével?

Mint hogy a magyar királyi méltóságnak hasonló heraldikai jelvénye nincs, mint az osztrák császári méltóságnak, a kétféjű sasnak Ausztria új állami címerében, pajzsában kellett helyet foglalnia, Dalmáciát és Boszniát illetőleg pedig, míg közbizonyi helyzetük végleges rendezése megtörténhet, csak az a megoldás jöhetett szóba, hogy ezeknek címerei mindkét országos címerben helyet kapjanak.

Az ily módon megállapított új magyar és osztrák címerek helyeztetek egymás mellé az uralkodó család u. n. genealogiai címerével összefűzve, s fejezik ki helyes heraldikai formában, önálló államiságunk erőteljes hangsúlyozásával Ausztriával fennálló államjogi viszonyunkat.

Csak örvendhetünk, hogy ez értékes tanulmány az Olcsó Könyvtárban megjelent szintén illusztrált kiadása révén * a legszélesebb köröknek is könnyen hozzáférhetővé vált és szolgálhatja azt a célt, hogy ez állami életünkben korszakos esemény lényegét, fontosságát helyesen megismerhessék és méltányolhassák.

H. J.

Illés József: A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve. 20 szövegküzti képpel és 4 melléklettel. Budapest, 1916. Kiadja a M. T. Akadémia. Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIV. k. 6. sz. Ara 4 korona.

* Olcsó Könyvtár 1851—1853. sz.

A magyar címer történetének utolsó száz esztendeje, a melyben a legfontosabb változások mentek rajta végbe, mindezekig homályban volt. Nem áll rendelkezésünkre oly munka, mely a XIX. század nagyfontosságú címerrendezésének körülményeit a rájuk vonatkozó akták nagy tömegére támaszkodva hűen elénk állította volna. Nagy Ernő jeles akadémiai értekezése ugyan az ausztriai császári cím felvételéről a címzéssel kapcsolatban sok fontos momentumot derített ki s világított meg a címerkérdés területéről is a bécsi akták alapján, de csak az 1804—1806-os évekből, s így valóban nagy hiányt pótol Illés Józsefnek, a kitűnő jogtörténésznek fenti műve, melyben a címerkérdést a címrendezésekkel kapcsolatban mutatja be 1804-től 1874-ig.

Ez alapvető munka létrejöttét is a legutóbbi címerrendezésnek köszönhetjük. A mikor a hivatalos lapban 1915 november 6-án az október 12-én megjelent legfelső kéziratokhoz pótlólag az új címerek rajzai is közreadtak, ezekkel egyidejűleg jelent meg a Pester Lloyd november 6-i számában szerzőnek *Die Heraldik und der Dualismus* című tanulmánya, melyben alapos heraldikai tájékozottsággal fejtegette az új címerek jogi jelentőségét és tolmácsolta a nagyközönségnek azt, a mit az új címerek a heraldika nyelvén és formáiban fejeznek ki. Mint jogtörténészt azonban erősen érdekelték az előzmények, a fejlődésnek régibb fázisai is; az Országos Levéltárban felkutatta az idevonatkozó akta-csomókat, eredeti typariumokat, hogy ezek alapján világítsa meg a cím és címer történetét az ausztriai császári cím felvételétől, 1804-től, 1874-ig, a magyar címernek az alkotmányos időkben történt első megállapításáig; s alig egy évre rá, 1916 október 9-én, akadémiai székfoglalójában már be is számolt kutatásai gazdag eredményéről.

A munkát, mely jelen címerszámunk kereteibe vág s szépen kiegészíti azt, a következőkben részletesebben mutatjuk be.

A mint az ausztriai császári cím felvételéről szóló pátent 1804 augusztus 10-én a magyar kancelláriával közölték, ez rögtön észrevette és tiltakozott az ellen, hogy az új címerekből hiányzanak a magyar király apostoli címe és igénycímei. A király döntése e kérdésben igen jelentős volt, mert kifejezésre juttatta a magyar király különállását: úgy döntött u. i., hogy a fenti címekkel a Magyarországot illető leiratokban és kiadványokban továbbra is használják, mint az addig szokásban volt, az uralma alatt álló többi tartományok kiadványaiban azonban e címek használatának nem lehet helye. A pecsétet illetőleg is a magyar kancellária érvelését fogadta

el a király, s úgy döntött, hogy míg az új pecsétek elkészülnek, a régieket használják.

Ezeknek terveit — az új címerről és címerről szóló nyomtatványt — deczember 6-án küldte meg gróf Cobenzl a magyar kancelláriának; ennek címe ez volt: «Neue Titulatur und Wappen Seiner Römisch- auch Österreichisch-Kaiserlich auch Königlich-Apostolischen Majestät». A míg azonban e nyomtatvány címe a helyes dualisztikus felfogásról tesz bizonyosságot, addig a címerben hiába keressük ezt. A nagy címerben csak az alappajzsban helyet foglaló kétfejű sas mellén nyugvó nagy pajzsot körülvevő középmellékpajzsok közt foglalja el az első helyet Magyarország címere, a középczímeren a sas szárnyán elhelyezett címerek sora kezdődik vele, a kisczímerben pedig már nyoma sincs Magyarországnak.

A magyar kancellária átirata, melyben kifejti álláspontját s megteszi külön javaslatát, nagyon érdekes: összefoglalja ebben mindazon történeti és jogi érveket, a melyekkel mindig következetesen küzdött az egységesítés ellen, elsősorban arra hivatkozva, hogy hasonló kísérlettel szemben sikerrel foglalt állást már II. József trónraléptekor is. Tervet is mellékel a nagy és középpecsétre, s mindkettőben a legfontosabb helyet, a szív-pajzsot foglalja el a kis magyar címer, a mint azt már az 1723: XCVIII. t.-cz. is megkívánta.

Ez átiratára a magyar kancellária nem kapott választ; a mikor pedig 1806-ban újra kérte a császári kancellária véleményét, oly események köszöntöttek be, a melyek újabb címerrendezés szükségét hozták felszínre.

A német-római császárságról való lemondás (1806 aug. 6.) u. i. új címnek megállapítását tette szükségessé. Minthogy az apostoli cím s a nagy magyar igénycím ismét hiányzott belőle, a kancellár azonnal (aug. 9.) tiltakozott az új cím ellen s ezzel kapcsolatban felvetette a pecsét elintézetlen kérdését is és hangsúlyozta, a mi nagyon fontos, hogy 1804 után is még mindig a régi pecsétet használták.

A címre nézve Stadion már augusztus 12-én kijelentette, hogy nincs akadálya annak, hogy a pusztán Magyarországot illető kiadmányoknál az apostoli királyi cím és a magyar igénycímer is felvételének.

A hivatalos nyomtatványban («Titulatur und Wappen seiner österr.-kais. und königlich apostolischen Majestät...») közölt nagyczímerben a fő változás az volt, hogy a német-római császári sas helyét az osztrák császári sas foglalta el az alappajzsban s a szív-pajzsba a genealogiai címer került. Ebbe felvették a magyar igénycímer is. A középczímerben

az osztrák császári sas szárnyán vannak elhelyezve a címerek.

Minthogy az alap gondolat itt is ugyanaz volt, mint az 1804-es címerek megtervezésénél, gróf Pálffy a Stadionhoz intézett átiratában (aug. 28.) hivatkozik az 1804-iki átiratában kifejtett kifogásokra, a melyekre még nem is kapott választ, s új tervek is küld, a melyek az 1804-iki címerei mintájára készültek: a szív-pajzsban a magyar kisczímer, körülötte a Magyarországhoz tartozó országcímer s a nagypajzsban a magyar szent korona.

Szeptember 6-án érkezett meg a Felség döntése, melyben tudomásul vette, hogy a két kancellária a címre nézve megegyezett s a pecsétet illetőleg úgy rendelkezett, hogy addig, míg az új elkészül, a régieket kell használni. Ezekre vonatkozólag pedig 1807 február 7-én oly értelemben döntött, hogy az addig használt címerének alakján a Magyarország számára szóló kiadványoknál semmit sem kell változtatni. A külön királyi pecsét tehát fennmaradt a császári mellett s így a magyar kancellárnak a címer kérdésében is sikerült megőrizni a dualizmust. Az új pecsétek november 5.-ére készültek el a magyar kancellária tervei szerint.

1813-ban azonban — s ebben már Metternich keze működött — ismét új cím készült, de csak egyfajta: középcím, a mely már csak azért sem felelhetett meg a magyar követelményeknek, mert hiányzott belőle az apostoli jelző; de különben sem nyugodhatott bele abba a magyar kancellária, hogy a nagycím és ezzel együtt a nagypecsét egyszerűen félretétessék. Előterjesztésének vezető gondolata az volt, hogy más a magyar király címere és más ennek használata is, mint a császáré az örökös tartományokban, s azt czélozta vele, hogy a külön magyar címer- illetve pecsét-használatot, mint 1807-ben, most is sikerüljön megmentenie és megőriznie.

A király ugyan (ápr. 17) Metternich szellemében döntött, de a kancellária azért nem adta fel a küzdelmet, ügyesen védekezett továbbra is, s eredményel, mert bár újabb döntést nem kapott előterjesztésére, nem kapott választ Metternichtől sem a szükséges változtatások végrehajtására nézve. Így tehát továbbra is használta az 1806-ban megállapított magyar királyi címeket és az 1807-es nagy- és kisczímer.

A napoleoni háborúk befejezése után újból felmerült a címek revideálásának szüksége, s Metternich hivatkozva a Felség döntésére 1815 szeptember 9-én megküldi a magyar kancelláriának az új császári közép- és kisczímerre és címerre vonatkozó nyomtatványt. Ez csak deczember 1-én válaszol rá s bejelenti

Metternichnek, hogy ő még mindig az 1807-es címereket használja, minthogy 1813-iki előterjesztésére melyben azt kérte, hogy legalább a nagypecsét alakja maradjon meg, nem kapott választ; mivel úgy látja, hogy a nagyczím és címer rövidesen elkészül, tanácsosabbnak tartja, hogy egyelőre a magyar kiadmányoknál az 1807-es címerek maradjanak meg. Az 1807-es nagyczímert megtartásába még beleegyezett Metternich, az ellen azonban tiltakozott, hogy az új közép- és kisczím illetve címer helyett is a régit használják. A kancellária el is készítette a nagy pecsét tervezetét és felterjesztette a királyhoz; minthogy azonban a Felség ezt nem fogadta el, a magyar király hivatalos címei és címerei változatlanul megmaradtak az 1815. évi új megállapítás után is. A kancellária tehát ismét elérte célját: sikerült megmentenie ezuttal is a külön magyar királyi címert és címet.

A következő címerrendezés, az 1836-iki, a melyet az 1835-iki trónváltás tett szükségessé, annyiban bír különös jelentőséggel, hogy néhány 1366-ban eszközölt változtatástól eltekintve, napjainkig érvényben volt.

Metternich 1836. augusztus 15-ikén kelt átiratával küldte meg a magyar kancelláriának az újonnan megállapított császári nagy-, közép- és kisczímerről és címerről szóló nyomtatványt. («Wappen und Titeln Seiner Kais. Königl. Apostolischen Majestät...») Minthogy a magyar kiadmányoknál — írja — a címre és a címerek beosztására nézve eddig különös tekintetek voltak irányadók, nincs a Felség szándékában, hogy e tekintetben valami is megváltoztattassék, hanem ezeknek a tekinteteknek kell az új címeknél és címereknél is érvényesülni. Metternich e meglepő kijelentése a magyar kancellária következetes magatartásának volt az eredménye. A bemutatott cím és címerek fölött Ferdinánd király úgy döntött, hogy a címre nézve jóváhagyta a kancellária javaslatát, a címerre nézve azonban Metternichkel kellett továbbra is a megegyezést keresni. Az általa készített címereket a kancellária el is fogadta, mert egészben véve megfeleltek saját tervezetének és a magyar igényeknek, és elrendelte az új pecsétek vésetését a kancellária, helytartótanács és kir. tábla részére. Érdekes azonban, hogy míg a kancellária és helytartótanács ez új királyi pecséteket használták, addig a magyar királyi udvari kamara egészen 1848-ig azt a nagy titkos pecsétet alkalmazta dekretális alakban kelt kiadmányain, a mely 1807-ben állapított meg.

Az 1848-as törvényhozás (XXI. t.-cz.) törvénybe iktatta az ország címerének ősi jogaiba való visszaállítását, de a címer megállapításával nem foglalko-

zott. A törvény eredeti szövegének két példánya közül az egyikben a magyar kis címer látható s körülötte külön pajzsokon tíz kisczímert: a társországok címere és az igénycímerek.

Az abszolút korszak eltörölte a külön magyar királyi pecséteket is, s a Magyarországot illető ügyekben is az 1836-ban megállapított császári pecséteket használták. A mikor azonban az októberi diploma ismét életre keltette a magyar kancelláriát, ez sietett a királyi pecsétek használatát is feltámasztani. Azt ajánlotta, hogy az 1836-os magyar királyi nagy- és kis titkos pecsétet vegyék elő újra, s csak a köriratban tegyék I. Ferdinánd helyébe I. Ferencz József nevét. A Felség döntése alapján ez meg is történt.

A magyar királyi pecsétek változatlanul maradtak meg az 1866-os változások után is, s az 1867. és 1868. évi törvényeken is az 1836-ban megállapított kétféjű sasos kis titkos pecsét van. Az 1869-es törvények szentesítő pecsétjén jelenik meg végre az a címer, a mely jelvényeivel tisztán és egyedül a magyar államot hivatott kifejezni. A négyelt nagypajzsban Dalmácia, Horvát-, Tórország és Erdély címere látható, a középpajzsban pedig a magyar kisczímert. Ez tulajdonképpen az a pecsét, mely az 1836-os császári nagypecséten látható s a mely már az 1804-es császári nagyczímernél is megvolt. Az új címer megalkotása azután 1874-ben történt a magyar állampecsét megállapításával; ebben már megjelenik Fiume címere is és pajzstartókul már angyalok szerepelnek. Ez 1874-ben jóváhagyott címer és ennek heraldikai leírása 1896-ban minisztertanácsi határozat alapján miniszterelnöki rendelettel tétel közzé.

Ezekben próbáltuk meg röviden összefoglalni az értékes munka gazdag eredményeit. Látjuk, hogy a magyar kancellária következetes küzdelme meghozta gyümölcsét; ügyes ellenállásán mindig megtört mindenféle egységesítő célú kísérlet és próbálkozás, és czéltudatos magatartásának eredménye volt, hogy sikerült annyi nehézség közepette is megőriznie a külön magyar királyi címet és címereket, természetesen olyan formában, a mint azt a kor fel fogása kívánta és az akkori államjogi viszonyok engedték. Külön ki kell emelnünk a munkának azt a nagy előnyét is, hogy az a hatalmas apparatus, melynek alapján készült, nem tette szárazzá és nehézkesé, hanem világos és élvezetes előadással vezeti az olvasót a magyar címer történetének e jelentős száz esztendején keresztül.*

H. J.

* Illés József e munkájának részletes ismertetéseit l. még a *Századok*, *Budapesti Szemle* és *Fogállam* 1916. évi folyamában *Iványi Béla*, *Barabási Kún József* és *Csekey István* tollából.

Az új osztrák, magyar és közös címerek. Ströhl H. G. eredetijeit után készült hét színnyomatu tábla, öt címerleírással és egy magyardzó vázlattal. Az 1915. október 10. és 11., illetőleg 1916 márczius 2. és 5. legfelsőbb kéziratokkal történt megállapítások nyomán kiadva. Bécs, 1916. A csász. kir. udv. és áll. nyomdából.

Szép kiállítású, magyar és német szövegű füzet jelent meg e címmel. A hét színes műlap Ströhlnek művészetét dicséri, ki a címerrendezés alkalmával a legfelsőbb kéziratához mellékelte címerrajzokat készíttette osztrák részről.*

Az I. műlap az osztrák tartományok középczímerét, a II. ennek megnagyított pajzsát, a III. az osztrák tartományok kisczímerét, a IV. a magyar szent korona országainak egyesített címerét, az V. a közös intézmények használatára szolgáló középczímer, a VI. a magyar szent korona kisebb egyesített címerét és a VII. műlap a közös intézmények használatára szolgáló kis címer mutatja be. A műlapokon kívül a felsorolt címereknek legfelsőbb kézirat szerinti német és magyar leírását és az osztrák középczímer nagypajzsának beosztását tartalmazza a füzet.

A címerek szerkezete nem lehet jelen ismertetésnek tárgya; csupán a stílussal és heraldikai művészettel foglalkozom e mű ismertetésének keretében. Stílus szempontjából rá kell mutatnom arra a nem szerencsés körülményre, hogy Magyarország címerének hivatalosan megállapított formája nem egyezik meg a közös intézmények használatára szolgáló címerek magyar címerének alakjával. A magyar államcímer pajzsformája háromszögletű; a közös címereké csücsköstalpu. E pajzsformát a francia heraldikában igen gyakran látjuk; nálunk azonban és a németeknél soha. Maga Ströhl is *Herald. Atlas* cz. műve V. táblájának 4. ábráján teljesen hasonló pajzsot mutat be, mint XV. századbeli *francia* háromszög-pajzsot. Az osztrák tartományok címereit is teljesen jól el lehetett volna helyezni a mienkhez hasonló háromszög-pajzsban s így nem kellett volna e kevésbé szép és idegenszerű pajzsformát kölcsönöznie a francziáktól.

A magyar középczímer szív-pajzsa — a kisczímer — igen kicsiny s alacsonyabba van helyezve, mint a magyar hivatalos címerrajzon. A kettős kereszt magas és keskeny; keresztgerendái igen közel vannak egymáshoz, s ezért nem oly monumentális, mint a magyar hivatalos címerben. A hármas halom idegenszerűen van stilizálva; a középsőn nyugvó nyílt korona a munka magyar címerábrázolásának mindnégy példáján más, a hivatalos formától elütő, hol cipri-

pedium levelű korona van ábrázolva; Ströhl nagyobbára kissé csucos lóhere-levelüt rajzolt. — A dalmát címer oroslánfejeit zöld szemmel és ékköves koronával ábrázolja a szerző, a magyar hivatalos megállapítás ellenére. — Erdély sasának szárnytollai a négyszögű mezőben fektetett félkört töltenek ki, mintha e címerkép valamely kerek talpu, vágott pajzs alsó mezejéből helyzetetett volna változatlanul a címerbe, holott e címerképnek — mint a magyar hivatalos címerben — be kellene töltenie a mezőt. Erdély címerének bástyái is igen magasak. — Bosznia-Herczegovina címerképe még nagyobb eltérést mutat. A magyar hivatalos rajzon a kar természetes, gomolyalaku felhőkből nyulik ki; Ströhl e felhőket heraldikánkban szokatlanul rendszeresen összehajtogatott fodorszerűen ábrázolja. — Fiume címere sziklájának és késsel bélelt koronájának formáját szintén a magyar hivatalos címerrajz szerint kellett volna ábrázolnia, mert ebbe a város 1659. évi címerlevele szerint vétetett fel.

Nem volt szerencsés ötlete szerzőnek az sem, hogy a két országcímer összekötő genealogiai címer pajzsát más alakura formálta, mint a két nagypajzsot. Kétféle pajzsformát egy címerművön használni nem stílusos.

A hatodik lap a magyar szent korona országai egyesített címerét mutatja — a magyar kisczímer a sakkozott ékkel (Horvát orsz.). E címer, mint a legfelsőbb kézirat is rendeli, egymagában nem nyer alkalmazást s így kár volt külön lapon közölni, mikor a következő lapon, a közös kisczímerben, amugy is megtalálható. — Talán épen e rajz okozta a félreértést, hogy a Leipziger *Illust. Zeitung* koronázási számának címlapjára, a hivatalos szénutalványra stb. hibásan e címer került.

A füzetnek, melyről nem tudni, hogy hivatalos kiadvány-e, nyomdai kiállítása elsőrangú, dicséretére válik a bécsi cs. kir. udvari és államnyomdának.

Keöpeczi Sebestyén Főzsef.

R. Kiss István. A magyar állam címerei. A debreczeni m. kir. tudomány-egyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások 1916—17. évi sorozat. 14. szám. 24 l. Ára 60 fillér.

Szerző a nagyközönségnek tartott előadásában nem bocsátkozott a részletekbe, hanem a címerrendezéssel kapcsolatos kérdések lényegéhez akarta nagy vonásokban megrajzolt képben közel hozni hallgatóságát s ennek folyamán több érdekes új szempontot vetett fel és világított meg.

Legelső címeres emlékeinkben Imre és II. Endre

* Magyar részről a magyar állam címereit jelen sorok írója tervezte.

oroszlánokkal megrakott pólvás címérében azok komplikált volta miatt egyesített címert lát s szinte az egyesítés azon kompromisszumot fejezi ki, mely a patrimonialis és alkotmányos irány közt létrejött. E szerint az egyesített címérben a nemzet (csikok) és az Árpád-család címérének (oroszlán) motívumait kell keresnünk.

A kettős kereszt felvételére IV. Béla alatt az ősi réminiscentián kívül az az ok hatott, hogy őt nem sokkal trónralépése után felszólította a pápa, hogy indítson háborút az eretnek bolgár czár ellen. E jelvény tehát, a támadó jellegű kettős kereszt, mely a magyar királyoknak addig is hiven betöltött hivatását jelzi a szomszéd pogány és eretnek népekkel szemben, nem függhet össze a kizárólag védelmi szervezetű országgal, hanem csak a királysággal.

Az Árpád-korból tehát két címert örököltünk: a vágásos pajzsot és a kettős keresztet; a vágásos pajzsban az egyik szín (vörös) az Árpád-családé, a másik (fehér) pedig a vezérek korából való és a nemzeté. A kettő együtt a nemzet címere lett; a kettős kereszt pedig a királyi méltóság állandó jelvénye.

Előadása második részében a középcímert ismereti és címérünk történetét a Habsburg-házbeli királyaink alatt, végül pedig a legutóbbi címerrendezés jelentőségét méltatja.

Dr. Kmety Károly. Nemzeti szimbólumaink térfoglalása. (Magyar Kultúra, 1915. 21. sz. 353—3 2. l.)

Szerző az új címereket s ezek használatát a valósággal közös hatóságokra és intézményekre közjogunk szempontjából elfogadhatóknak tartja, a közös hadsereg magyar részének csapatainál azonban, szinte, megfelelőbb lenne, mert ezen csapatok közjogi jellegét hívebben kifejeznék, a magyar állam egyesített címérének kizárólagos alkalmazása. Az egész hadsereg ugyanis nem közös közjogi jellegű minden atomjában egyaránt, mint azt az újabb s kevésbé megalapozható fölfogás tartja, mely azonban úgy látszik a címerrendezésben is érvényesült. Csupán a szorosán vett közös katonai hatóságok és intézetek címér- és zászlóhasználatára nézve lehetett volna a két állam címérét és színeit használni olykép, mint az a közös polgári hatóságoknál megállapítást nyert.

Erős közjogi ellenvetése van továbbá a bosnyák címérnek az ujonnan megszerkesztett osztrák császári címérbe való fölvétele ellen. Ez a császári aktus szent koronánk igényének kizárólagosságával nem egyeztethető össze; Bosznia semmikép sem paritásosan közös ország, nem ad jogcímet ily véle-

ményre és igénytámasztásra az sem, hogy a közös haderő működött közre visszaszerzésében.

A flotta lobogóján pedig nem a magyar állam ősi címérének, hanem a ma élő magyar állam élő címérének kellene törvény és jog szerint szerepelnie.

Túri Béla. A címér- és zászlókérdés a közös intézményeknél. (Katholikus Szemle, 1915. évf. 10. füzet. 1004—1011. l.)

Az új címerek vizsgálata alapján arra a kérdésre keres szerző feleletet: megfelelő-e rendezés a 67-ben megállapított közjogi viszonyainknak. A dualisztikus államjogi kapcsolatot s azt a tényt, hogy a közös szervek működésénél két szuverén állami akarat koincidál és érvényesül, helyesen fejezi ki az új címér. Kifogásolja azonban a pajzsok alatt elhelyezett mondatszalg jelmondatát, mely egyrészt félreértésekre adhat alkalmat, másrészt legalább is nem precíz közjogilag. Az új címér ugyanis nem a monarchiának címere, hanem a közös intézményeké s a devise csak a két államnak együttes birtoklására vonatkozik, de nem azon közös intézmények jellegét vagy stabilitását jelzik, melyeket az 1867-iki törvény megteremtett. Nem szabad még dekoratív módon sem olyasvalaminek kerülnie a közös intézmények címérébe, a mi már nem ezek karakterét tünteti fel és szimbolizálja.

Nagyon fontos a címérkérdés rendezésénél az, hogy végre megállapítást nyert «Ausztria», vagyis az osztrák állam jogi fogalma és ehhez mérten jelöltetett ki a kétféjű sasnak és a fekete-sárga zászlónak helye és értelme.

Magony Fózsef dr. A magyar címér és a magyar zászló. Temesvár, 1916. 24 l.

E dolgozat, mely különnyomat a temesvári kegyesrendi főgimnázium 1915—16. évi értesítőjéből, az ifjuság s a nagyközönség számára készült népszerű ismertetés az idevágó irodalom, főleg Csánki Dezső fentebb ismertetett tanulmánya alapján. Két részre oszlik, az első (A magyar címér és a magyar zászló történelmi kialakulása) a magyar címér kialakulását ismerteti, a második pedig (Nemzeti jelvényeink terhodítása) címérünk története utolsó száz esztendejének vázolója után a legutolsó címerrendezés eredményezte címereket mutatja be és magyarázza.

Osztrák írók a közös ügyek címerének rendezéséről. (Tezner, Bernatzik, Verdross és Herrnritt dolgozatai.)

A mikor 1915 október 11-én napvilágot látott a közös ügyek címerének rendezéséről szóló legfelsőbb kézirat, nyomban megjelent a «Neue Freie Presse» október 13-i Morgenblattjában Teznerrel egy rövid cikkkecske «Die Regelung der Wappen- und Fahnenfrage» címmel. Igen nehezebbé eshetett Teznernek a cikk megírása, mert a közös ügyek címeréről szóló rendelkezés ügödöntő ténnyel rombolta le azt a centralisztikus felfogást, a melyet a nagy-osztrák közjogi iskola talán éppen Teznerrel az élén a monarchia államjogi konstrukciójára nézve vallott. Cikkében maga Tezner is beismeri, hogy az új rendelkezésnek abban nyilvánul rendkívüli történelmi kihatása, hogy az osztrák császárság fogalmát tisztán Ausztriára korlátozza Magyarország belefoglalása nélkül. Csak hogy Tezner nem az az ember, a ki olyan könnyen megsemmisülni engedné egész életén keresztül tüzzel-vassal hirdett centralista elméletét. Igyekszik tehát új mesterkéltséggel magyarázattal utoljára lelket lehelni halott teóriájába. Szerinte abban a körülményben, hogy a két állam címerét az «uralkodóház» címere köti össze és a devizán az «Indivisibiliter ac inseparabiliter» jelmondat olvasható, következik, hogy az «összállam szerkezetére» vonatkozó «államjogi kompromisszum» továbbra is régi értelmében fennmaradt.

Az uralkodóháznak «osztrák ház» («domus Austriaca») elnevezését pedig éppen úgy, mint a deviza jelmondatát, a magyar pragmatica sanctióból származtatja. És most következik a szavakkal való zsonglőrködés. Felfedezi, hogy bár az új kézirattal eltűnt az osztrák császárságnak amaz átfogó, az uralkodóház minden országára kiterjedő jelentése, ellenben az osztrák monarchia, illetve az osztrák ház (domus Austriaca) uralta monarchia továbbra is fenn kell, hogy maradjon. Vagyis Tezner alkimiájával a Magyarországot is magába foglaló osztrák császárság helyébe az osztrák ház fogalmát akarja léptetni. Mi sem lesz aztán könnyebb, mint továbbfejleszteni a nyelvhasználatot és «az osztrák háztól uralt monarchia» helyett az «osztrák monarchia» elnevezésre jutni, abban az értelemben, hogy az Magyarországot is magában foglalja.

Ezzel a merész szójátékkal szemben, a melynek erőltettségéből csak a vízbe fuló utolsó szalmaszálhoz kapkodása olvasható ki, valóban felesleges a csáfolat. Elég csak az 1915-i rendelkezés egész lényegére és szellemére utalni. Hisz nem más volt az, mint az Ausztria és Magyarország közt fennálló dualisztikus szervezet egyik külsőségének végrehajtó

rendelkezése. Ezzel ellenkező minden más irányú magyarázat egyenesen a legfelsőbb rendelet jóhiszeműségének kétségbevonása.

*

Nagyobb tanulmányt szentelt a címerrendezés kérdésének a dualizmus új háborús ellensége, Bernatzik,* mely «Unsere neuen Wappen und Titel» címmel jelent meg az Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht-ben. (Jahrg. II, 1915—16, S. 617—652.)

Egy külsőségből indul ki. Nevezetesen kifogásolja, hogy a rendezésnél meghagyták a régi pajzs-tartókat: az osztrák címerhez a griffet, a magyarhoz pedig a lebegő angyalt. Szerinte mintegy a paritás sérelme, hogy míg a magyar államot angyal, addig az osztrákot egy ragadozó madár oltalmazza.

Államjogi szempontból azon az észrevétel kezd, hogy az önmagában zárt két címernek egymás mellé állítása s az uralkodóháznak fölük helyezése nem fedi a jogállapotot. Mindössze azt fejezi ki, hogy a két államot csak az uralkodóház közössége köti össze. Ámde hiányzik a közös kormánynak, a közös hadseregnek, sőt még a függetlenségi párt által is elismert kölcsönös védelmi kötelezettségnek is a jelképezése. Ez a kifogás azonban éppen államjogi szempontból helytelen. A két címernek önálló szembeállítását s tisztán a fölébe helyezett uralkodóházi címerrel való összekapcsolása tökéletesen megfelel az unió jogállapotának. Az uralkodó közjogi és államtani felfogás szerint ugyanis az intézmények közössége nem jellemző a reálunió mivoltára. A közös intézmények az unióban lévő államok megegyezése szerint szaporíthatók vagy teljesen megszüntethetők, a lényeg az uralkodónak jogilag szándékolt közössége. Ezt pedig a közös ügyek új címere tökéletesen kifejezésre juttatja.

Miután a választott kép Bernatzik szerint nem

* «Der Zentralismus und die Neujahrsrede des Ministerpräsidenten» című cikkemben (Pester Lloyd vom 18. Januar 1916, Abendblatt) kimutattam, hogy Bernatzik «Neues über die pragmatische Sanction» című tanulmányában (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Jahrg. II, 1915, S. 125—204) szakítva régi objektív álláspontjával, a centralisták táborába lépett.

Erre most bíralt tanulmánya után «Eine Entgegnung» címmel egy kis választ jelentetett meg (S. 653—656), a melyben gonosz naivságnak nyilvánítja, ha valaki azt hiszi, hogy annak, a ki nem lelkesedik a dualizmusért, ezért «centralistának» kellene lennie. Még más lehetőségek is vannak. Alkalmos időben fog majd róluk beszélni.

fejezi ki eléggé a két állam összeköttetését, valószínűleg azért alkalmaztatta a magyar kormány a két címert összekötő devizaszalagot az 1723: 2. t.-cz.-ből kiszakított idézettel: «Indivisibiliter ac inseparabiliter.» E szavak azonban szerinte a törvényszövegből kiragadva, ellentétben vannak az érvényes joggal. Az unió ugyanis jogilag megszüntethető. A magyar törvény nevezetesen csak I. Lipót leszármazóiig bezárólag biztosított trónöröklési jogot. A deviza felírásának tehát szerinte így kellett volna hangzania: Inseparabiliter usque ad exitum sexus Leopoldini. Az egész szörszálhasogatás. Mindenki tudja, hogy a magyar törvényből vett idézet milyen feltételhez kötötte az elválaszthatatlanságot. Hisz kétség sem férhet hozzá, hogy a felbontó feltétel bekövetkeztével a két állam és a két címer teljesen elválék egymástól.

Különben jellemző *Bernatzik* következetlenségére, hogy a jelmondatot nem az unió tartalmára, hanem csak tartamára tekinti karakterisztikusnak. Holott előző pamfletjében¹ kifejtett álláspontja szerint, ellentétben az uralkodó felfogással, nem a monarchia személyazonosságának létesítésére irányuló *jogi akaratot*, hanem épen az *elválaszthatatlanságot* jelöli meg a reálunió lényegéül.² Épen ezért szerinte az osztrák-magyar viszony csak perszonálunió, mivel benne van az elválhatóság jogi lehetősége. De akkor azt kérdezzük, miért meri az új címer hibájául felróni, hogy a közös ügyeket heraldikailag nem ábrázolja, a mikor szerinte «A reálunió lényege épen az elválaszthatatlanságban van és csak abban»?³ Micsoda következetlenség volna ily felfogás mellett az unió fogalmi meghatározása szempontjából teljesen irreleváns külső járulékoknak a címerbe való felvétele?

Nem akarom ezuttal *Bernatzikot* ama hosszas fejtegetései során követni, a melyeket a magyar *pragmatica sanctio* és az 1867: XII. t.-cz. jogi természetének,⁴ valamint a «birodalom»⁵ és «monarchia» kitételeknek szentel. Csak egész röviden akarok egyik hozzánk intézett kérdésére megfelelni. Nem érti azt a «groteszk következetlenséget», hogy míg magunk használjuk a két állam kapcsolatának megjelölésére a «monarchia» kitételet, addig irtó háborút viselünk a

«birodalom» és «összmonarchia» kifejezésnek ugyanilyen vonatkozásban való használata ellen. Hát erre igazán egyszerű a felelet. A magyar aggodalmaskodás pusztán visszahatás azzal az irányzattal szemben, a mely Ausztria történelmi és közjogi irodalmában még mindig mint valami visszajáró rossz szellem üli meg az elméket. A mikor ötven évvel a paritásos dualizmus megszervezése után még ma sem képesek Ausztria és Magyarország jogi viszonyának megítélésében a régi centralista birodalmi és összmonarchiai fogalmaktól menekülni. Ellenben a «monarchia» kitételnek eredeti közjogi tartalma alakult 1867 óta ki. Nem az állam uralmi formáját jelöli, hanem a fejedelmi unió leglényegesebb jegyének: az uralkodó természeti személyazonosságának kifejezése. Ausztria és Magyarország dualisztikus kapcsolatára alkalmazva, nem egy olyan államot jelent, a melyben a főhatalom birtokosa egy természeti személy, hanem két olyan államot, a mely fejedelmi unióban van egymással, vagyis a két állam jogilag különböző uralkodója egy fizikai személyben egyesül. Ennek a jogi állapotnak pedig klasszikus kifejezője az új közös címer, a mely az unióban élő két államnak külön-külön zárt egészet alkotó címerét helyezi egymással szembe és köti össze az uralkodóház genealógiai címerével.

Helyszüke miatt nem akarok itt kitérni *Bernatzik* ama kifogásaira, a melyeket az erdélyi emlékcímernek a magyar középcímerben való bennhagyása továbbá a dalmát és a bosnyák-hercegovinainak, mindkét állam középcímerébe való fölvétele ellen felhoz. E kérdésekkel szemben megvan az egységes magyar jogi felfogás.

*

Ellenben szinte jól esik, hogy a mikor odaát a tudományos centralizmus új virágkorát éli, egy fiatal osztrák tudós rá mer mutatni ez irányzatok eltevelyedésére. *Verdross* két folytatásban mélyen szántó tanulmányt jelentet meg 1916 márcziusában. «Die Neuordnung der gemeinsamen Wappen und Fahnen in ihrer Bedeutung für die rechtliche Gestalt der österreichisch-ungarischen Monarchie.» (Juristische Blätter. Jahrg. XLV, Nr. 11—12.)

Félre a jog világán kívül eső alapelméletekkel, írja, a melyek a jogászi felsorolással szemben dogmatikus, beigazolhatatlan feltevésekből indulnak ki! *Verdross* szerint csakis a két állam valóságos dualisztikus rendezésének felismerése térítheti az osztrák közjogászokat a helyes megítélés útjára. A monarchia paritásos dualisztikus szervezetét pedig ügydöntő tettel fejezte ki az a legfelsőbb kézirat, a mely a közös ügyek címerében az osztrák-magyar monarchia két államának a *pragmatica sanctio*n alapuló összekötte-

¹ Neues über die pragmatische Sanction. S. 144 f.

² V. ö. erre nézve *Csekey István*: A magyar trónöröklési jog. Budapest, 1917, 464. s. köv.

³ U. o.

⁴ Ez irányu bővebb czáfolataimat l. A magyar trónöröklési jog. 439. s. köv.

⁵ Erre nézve v. ö. *v. Csekey*: Über das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (S.-A. aus d. Archiv des öffentlichen Rechts. Bd. XXXVI, H. 2.) Tübingen 1916, S. 56, N. 102.

tését jelképezte. Az új címerek és zászlók is feladják — mondja *Verdross* — a formális birodalmi egységet. Mert Ausztria és Magyarország felbonthatatlan összeköttetését nem úgy ábrázolják, hogy az osztrák és magyar jogrend fölött valamely szuverén birodalmi jogrend keletkeznék, a mely gyökere volna mindkettőnek, hanem az új címerben mind Ausztria, mind Magyarország címerei zárt önállóságban, egyenlő nagyságban állanak egymás mellett a nélkül, hogy valamely egységes címer venné körül azokat. Ily módon Ausztria és Magyarország mint két önálló, a maga jogában gyökeredző, semmi felsőbb hatalomnak alá nem vetett szuverén állam jelentkeznek.

*

Egészen tárgyilagos államjogi tanulmány *Herrn-riitt* dolgozata is az új címerrendezésről: Die Neu-regelung der Wappenfrage in Österreich. (Zeitschrift

für Völkerrecht. Bd. X, 1917, S. 89—108.) Nemcsak a paritásos dualizmus kidomborításában látja az új rendelkezés jelentőségét, hanem abban is, hogy végre megállapítást nyert az osztrák tartományok első állami címere. Ezek eddig ugyanis a régi, 67 előtti osztrák császárság címerével éltek. A közös ügyek címerével kapcsolatosan megállapított új osztrák címer az ausztriai tartományok egységének heraldikai ábrázolása.*

Dr. Csekey István.

* Az osztrák írók idevágó tanulmányaival behatóbban *Wlassics Gyula* foglalkozott még (Közjogi röpiratok. Budapesti Szemle, 1916. évf. 167. kötet. 1—14 l.; Az ausztriai közjogi irodalom és Magyarország [Jäger, Tezner és a közös intézmények címere]. Jogállam, 1916. évf. 1—2. füzet.) és *Barabási Kún József* (Bernatzik tanár és az új címerrendezés. Magyar Figyelő, 1917. évf. 7. sz. 9—26. l.)

Szerk.